

Univerzita Karlova v Praze

Filozofická fakulta

Katedra pedagogiky

Diplomová práce

Bc. Eva Nováková

**Sociální kuratela při práci s výchovně problémovými dětmi ze
základních škol.**

Social guardianship when working with educationally troubled children from
primary schools.

Praha 2014

Vedoucí práce: Doc. PhDr. Jaroslav Kořa

Poděkování:

Chtěla bych poděkovat Doc. PhDr. Koťovi za vedení práce a za poskytované rady.

Prohlášení:

Prohlašuji, že jsem tuto diplomovou práci vypracovala samostatně a výhradně s použitím citovaných pramenů, literatury a dalších odborných zdrojů. Tato práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze, dne 26. 5. 2014

.....
Jméno a příjmení

Klíčová slova:

Dítě – nezletilý – žák, kurátor pro děti a mládež, sociálně právní ochrana dětí, výchovný problém, porucha chování, selhávání ve škole, výchovná opatření

Klíčová slova:

Child – a minor – a student, Officer in charge of youth in risk, social and legal protection of children, education problem, behavior disorders, poor school achievement, corrective measures

Abstrakt:

Diplomová práce je zaměřena na výchovně problémové děti ze základních škol, které jsou v péči sociální kurately. V teoretické části práce je vysvětleno, kdo jsou to výchovně problémové děti a jaká opatření základní školy mohou užívat. Dále je uvedeno nevhodné rodinné prostředí, zvláštní pozornost je věnována i vývojovým zvláštnostem těchto dětí. Teoretická část práce je uzavřena kapitolou o sociální kuratele, která podrobně vysvětluje činnost kurátora pro děti a mládež v systému sociálně právní ochrany dětí. Empirická část diplomové práce je tvořena kvalitativním výzkumem zaměřeným na výchovně problémové děti. Pomocí případových studií je ukázán konkrétní postup sociální kurately při řešení výchovně problémových dětí ze základních škol.

Abstract:

The thesis is focused on pedagogical problem children from primary schools, which are in the care of tutelage. The theoretical part explains who are educationally troubled children and what measures can be taken elementary school. Here are inappropriate family environment, special attention is paid to the developmental specificities of these children. The theoretical part of the work is concluded with a chapter on social tutelage, which explains in detail the activities of the social worker for children and youth in the social and legal protection of children. The empirical part of the thesis is composed of a qualitative research focused on these children. Using case studies shows the specific process of tutelage in solving the problem educate primary school children.

Obsah

Úvod.....	9
1. Problémové děti základních škol.....	11
1.1 Pojetí problémového žáka z pozice vyučujícího.....	12
1.2 Poruchy chování dětí plnicích povinnou školní docházkou.....	13
1.3 Dělení problémového chování žáků.....	14
1.4 Reakce žáků vůči škole.....	16
1.5 Obecné vymezení příčin školní nekázně.....	17
1.6 Opatření základních škol.....	19
1.6.1 Kázeňská opatření základních škol.....	21
2. Rodinné prostředí výchovně problémových dětí.....	23
2.1 Krize rodiny.....	24
2.2 Způsob rodičovské výchovy.....	24
2.3 Nepodnětné rodinné prostředí.....	25
2.4 Typologie problémových rodin.....	26
2.4.1 Romská rodina.....	29
2.5 Volný čas v rodině.....	30
2.6 Autorita v rodině.....	31
2.7 Tresty.....	31
3. Vývojové zvláštnosti problémového dítěte.....	33
3.1 Vývojová stádia školního dítěte podle Eriksona.....	33
3.2 Mladší školní věk.....	34
3.3 Střední školní věk.....	36
3.4 Starší školní věk.....	37
3.5 Společné rysy problémových dětí.....	39
4. Sociální kuratela.....	41
4.1 Funkce kurátora pro děti a mládež.....	42
4.2 Poradenská aktivita kurátora pro děti a mládež.....	43
4.2.1 Rozhovor s klientem.....	45
4.3 Spolupráce zainteresovaných subjektů.....	45
4.4 Opatření sociální kurately.....	47
4.4.1 Výchovná opatření.....	48
4.4.1.1 Zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc.....	48
4.4.1.2 Ústavní výchova.....	49
4.4.2 Trestní opatření.....	50
4.5 Individuální plán ochrany dítěte.....	51
4.6 Sociální šetření.....	51
4.7 Případová konference.....	52
5. Klientela sociální kurately.....	53
5.1 Typický klient sociální kurately.....	54
5.2 Zaevidování klienta sociální kurately.....	55
5.3 Důvod oznámení výchovně problémového žáka na OSPOD.....	56

6. Empirická část.....	57
6.1 Cíl výzkumu, výzkumné otázky	57
6.2 Výběr případu, design.....	58
6.3 Příprava sběru dat, výzkumný nástroj, etické otázky	60
6.4 Analýza dat	60
6.4.1 Případová studie A.....	61
6.4.2 Případová studie B.....	68
6.4.3 Případová studie C.....	75
6.4.4 Případová studie D.....	79
6.5 Výzkumná zpráva	83
6.6 Diskusní část.....	90
Závěr	93
Literatura.....	96

Seznam zkratek

ADD – porucha pozornosti, deficit pozornosti

ADHD - porucha pozornosti spojená s hyperaktivitou

CNS – centrální nervový systém

DDŠ – dětský domov se školou

IPOD – individuální plán ochrany dítěte

MKN-10 - zkratka 10. revize manuálu nazvaného Mezinárodní klasifikace nemocí

MPSV – ministerstvo práce a sociálních věcí

MŠMT – ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy

MV – ministerstvo vnitra

MZ – ministerstvo zdravotnictví

OSPOD – oddělení sociálně-právní ochrany dětí

OV – ochranná výchova

PČR – Policie České republiky

PMS – probační a mediační služba

SKPV – služba kriminální policie a vyšetřování

SVP – středisko výchovné péče

ÚV – ústavní výchova

VÚ – výchovný ústav

VTOS – výkon trestu odnětí svobody

ZDVOP – zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc

ZŠ – základní škola

Úvod

Diplomová práce se bude věnovat problematice výchovně problémových dětí ze základních škol, které jsou v péči oddělení sociálně právní ochrany dětí – institutu sociální kurately.

Cílem diplomové práce je seznámit čtenáře s problémovým chováním žáků v základních školách a uvést konkrétní postupy práce sociální kurately s výchovně problémovými žáky.

Diplomová práce je složena z šesti kapitol. První kapitola bude pojednávat o výchovných problémech žáků ze základních škol, zmíněna bude také problematika kázně. V diplomové práci budou zmiňovány výchovně problémové děti, jak je vnímají učitelé. Pozornost bude také zaměřena na vážnější problémové chování žáků. Bude uvedena podkapitola pojednávající o reakcích žáků na ohrožující situace ve škole, zmíněny budou opatření užívaná základními školami v případě problémového chování žáků.

Následující kapitola se bude zabývat hlavním výchovně socializačním činitelem – rodinou. Kapitola bude pojednávat o jevu krize rodiny, bude řešit nepodnětné rodinné prostředí, způsoby rodičovské výchovy (autoritativní, liberální, demokratická) i rodiny s podmíněnými poruchami chování. V této kapitole bude formulována klasifikace problémových rodin z pohledu vybraných autorů. Vzhledem k vysokému počtu klientů sociální kurately pocházejících z romského prostředí, bude věnována pozornost i romské rodině, která bude zařazena do jedné z podkapitol. S rodinným prostředím úzce souvisí i otázka trávení volného času, proto i tato oblast bude zařazena do jedné z podkapitol. Závěr druhé kapitoly bude věnován problematice trestů v rodině.

Třetí kapitola poodhaluje vývojové zvláštnosti problémového dítěte. Hovoříme o mladším školním věku a středním školním věku, který je některými autory uváděn jako období pubescence. Dále bude pozornost zaměřena na vývojové období staršího školního věku. Kapitola bude popisovat tělesné zvláštnosti vývoje školáka, jeho práci v instituci školy, zájmy, vztahy s vrstevníky, rodiči. Tato kapitola bude doplněna Eriksonovým rozdělením vývojových období, které považujeme za jedno z nejpřínosnějších. Závěr kapitoly bude věnován společným rysům problémového dítěte.

Čtvrtá kapitola se bude věnovat sociální kuratele. V této kapitole bude vysvětlen pojem oddělení sociálně právní ochrany dětí, sociální kuratela, sociální kurátor, kurátor pro děti a mládež. Kapitola bude rozebírat funkci kurátora pro děti a mládež a řešit poradenskou aktivitu sociální kurately. Sociální kuratela se denně při své práci rozhoduje o výchovných opatřeních. Z tohoto důvodu budou tato opatření v kapitole také vymezena. Součástí práce sociální kurately je vedení spisové dokumentace, která mimo jiné slouží statistickým údajům. Bude

upřesněno vedení rejstříků Om a Nom, včetně dalších pomocných rejstříků. Tato kapitola bude dále řešit vypracovávání individuálních plánů ochrany dětí, podle kterých je posléze užito daných výchovných opatření.

Poslední kapitola teoretické části diplomové práce bude řešit, koho zákon považuje za klienty sociální kurately. Budou uvedeni klienti sociální kurately, a také to, jak se děti do evidence sociální kurately dostanou a kdy základní škola naváže spolupráci se sociální kuratelou.

Závěrečná kapitola diplomové práce bude nabízet návod, jakým způsobem sociální kuratela pracuje s výchovně problémovými dětmi ze základních škol. Bude proveden kvalitativní výzkum, zvolen design případové studie. Využita bude technika obsahové analýzy dokumentů. Cílem bude ukázat možnosti práce sociální kurately s výchovně problémovými žáky ze základních škol, postup při práci se školou, rodinou, odbornými zainteresovanými institucemi.

1. Problémové děti základních škol

Každé dítě je jedinečné a to jak svým vzhledem, tak chováním. Z teoretických poznatků i z poznatků samotných učitelů vyplývá, že ve školní třídě bývá vždy několik žáků, se kterými jsou výchovné problémy. Může jít o ustavičné vyrušování při výuce, bavení se se sousedem, vybíhání z lavice, pasivita, časté zapomínání školních pomůcek a domácích úkolů, nezájem o učení, nižší výkon než odpovídá žakovým schopnostem, lhaní a podvody, padělání podpisů rodičů, krádeže, šikanování, neposlušnost a provokace učitele, neurotické vegetativní poruchy různého druhu atd. Čáp, Mareš (2007).

Výchovně problémové děti se obvykle nechovají ukázněně¹, což má za důsledek neefektivní učení. Již sám Komenský říkával, že „škola bez kázně, mlýn bez vody. Neboť odejmeš-li mlýnu vodu, musí se zastavit; zrovna tak odejmeš-li škole kázeň, všechno musí ochabnout“ (in Bendl, 2011, s. 29).

Otázkou kázně je potřeba se zabývat, jelikož plní ve společnosti řadu funkcí. Bendl (2011) uvádí funkci orientační, kdy jedinec ví, jak se má chovat a co od něho společnost očekává; funkci ochrannou, existenční, sociotvornou, kterou si vykládáme jako předpoklad normálního fungování společnosti a dále funkci výkonovou, kdy kázeň zvyšuje výkon. Autor také upozorňuje, že potřeba kázně stoupá s počtem osob ve skupině. Pokud jsou žáci ve škole ukázněni, nejsou výchovně problémoví, je menší pravděpodobnost úrazů, nepoškozuje se školní majetek, neztrácí se věci, je usnadněn provoz ve škole. Kázeň tedy zajišťuje bezpečí a to jak žákům, tak učitelům a vytváří prostředí podporující učení (Bendl, 2011). Kázeň je, jak uvedl Kádner „hospodyní času a ochránitelkou práce“ (in Bendl, 2011, s. 28).

Z pedagogického hlediska je problémovým chováním určitá abnormalita, odchylka ve vývoji a v projevech osobnosti dítěte.² Nejčastěji to jsou neprospěch, nepozornost, nepořádnost, hyperaktivita, impulzivita, krádeže, lhaní, negativismus, vzdor, nepřátelské chování, opozice, agrese a násilnosti, riskantní chování, sklíčenost, deprese, úzkosti, neurotické projevy, neupravenost, nečistota, záškoláctví, absence ve vyučování. Průcha a kol. (2003) upozorňují, že se jedná o pojem často užívaný, ale nepřesného označení.

„Problémové chování nasvědčuje tomu, že se dítě dostalo do zátěžových situací, které se mu nedaří adekvátně zvládat. Je mu těžko, potřebuje pomoc. Problémové dítě potřebuje ve zvýšené míře to, co potřebují všechny děti – opravdový lidský vztah s porozuměním (empatií), bezpodmínečným akceptováním a kongruencí“ (Čáp, Mareš, 2007, s. 361). Pro

¹ Školní kázeň autoři definují jako vědomé dodržování školního řádu a pravidel, která jsou učitelem stanovena, popř. ostatními zaměstnanci školy. Nekázní pak rozumíme drzé, vulgární a nespolupracující chování žáků.

² Abnormální chování definuje Janský (2004, s. 18) jako „chování, které je založeno na odchylce od statistické, sociální a funkční normy.“

učitele může být náročné chovat se k problémovým dětem tímto způsobem. Jak uvádí Bendl (2004), učitelé si stěžují, že jsou vůči žákům bezmocní, ale na druhou stranu mají nad žáky neúřední moc.

Podle Vágnerové (2001, s. 5) „problémový žák vyžaduje od učitele odlišný přístup, zpravidla náročnější než je jeho standardní chování a přináší mu méně uspokojení, protože výsledek jeho práce často neodpovídá vynaloženému úsilí.“ Důležitá je proto interakce učitele a žáka, protože je to právě vyučující, kdo přiřkne žákovi roli problémového dítěte. Toto přiřknutí podle Vágnerové (2001, s. 6) „může fungovat jako sociální stigmatizace.“

Někteří autoři označují za problémové chování i kriminalitu mladistvých. Soudí totiž, že vymezením termínu pouze na nezákonné činy je umělé. Nedelikventní problémové chování je ve své behaviorální podstatě analogické s chováním kriminálním (Kyriacou, 2005).

Z hlediska praxe učitelů jsou vnímány za výchovně problémové děti ty, které se vymykají normativním požadavkům školní edukace. Narušují školní edukaci, vyžadují zvláštní péči, odlišný přístup. Pouze část dětí je však v péči odborníků (Janský, 2004). Jak uvádí Kohoutek (online, 2014), problémové děti z psychologického hlediska tvoří různorodou skupinu. Jejich společným rysem je obtížné přizpůsobování se společnosti, proto vyžadují zvláštní výchovný přístup.

1.1 Pojetí problémového žáka z pozice vyučujícího

Za problémové žáky považují učitelé ty žáky, kteří vyrušují při hodině a dále žáky, kteří odmítají pracovat. Do skupiny „**žák, který vyrušuje při hodině**“ bývají řazeny všechny typy vyrušování: neklidný žák, konfliktní žák, provokující žák, agresivní žák (Auger, Boucharlat, 2005). Agresivita a násilné chování jsou dnes jedním z nejvýznamnějších problémů, týkají se celospolečenského klimatu, zasahují do denních praxí škol a školských zařízení (např. šikana, násilná trestná činnost, ublížení na zdraví). Podle Janského (2004) se jedná o výsledek dědičnosti a vlivu prostředí. V průběhu vývoje se buď upraví, nebo dosáhne rozměrů antisociální poruchy osobnosti. Do skupiny „**žák, který odmítá pracovat**“ řadíme žáky, kteří mohou odmítnout jít k tabuli, odmítají pracovat (např. vypracovat cvičení, nenosí pomůcky, dávají najevo očividný a absolutní nezájem, tvrdí, že to co mají dělat, jim stejně nebude k ničemu), odmítají předložit svoji práci ke kontrole, odpovědět na otázku. Při vyučování jsou pasivní, bez jakékoli iniciativy (např. žák apatický, lhostejný k tomu, co se ve třídě děje, žák bez motivace, žák znuděný) (Auger, Boucharlat, 2005). Obě tyto skupiny bývají hlášeny zástupci ZŠ na OSPOD a posléze jsou předány do péče sociální kurately.

Jiní autoři považují za problémové žáky ty, kteří **páchají přestupky proti spolužákům**. Tito žáci nedodržují kázeň, jsou vulgární, šikanují slabší jedince, dopouštějí se krádeží, poškozují spolužákům věci, pomlouvají, předbíhají ve frontách na oběd, odmítají spolužákům pomoci, úmyslně nespolupracují ve skupině, provokují svým chováním atd. Do další skupiny řadíme **nekázeň vůči učitelům nebo škole**. Žáci se chovají stejně jako ti, co páchají přestupky proti spolužákům, ale jejich činnost je zaměřena na učitele nebo školu (Bendl, 2011).

Vágnerová (2001) projevy dětí, kterým může být přiřknuta role problémového žáka, dělí do tří kategorií: problémy v oblasti výkonu a školního neprospěchu, problémy v oblasti chování, význam má i nápadnost zevnějšku a nakonec problémy v oblasti citového prožívání (odchylka v tomto případě nenarušuje školské normy, ale upoutává pozornost).

1.2 Poruchy chování dětí plnících povinnou školní docházku

Ve školské praxi je běžně užíván pro výchovně problémové děti pojem porucha chování. Hovoří se o nedostatecích v chování, které narušují výchovně vzdělávací proces, tj. „kázeňské nedostatky různého typu, rozsahu a původu“ (Langer, 1999, s. 134). Jedná se o široký pojem, který v sobě zahrnuje „neplnění povinností, rušení při vyučování, lhaní, konflikty se spolužáky, inzultace druhých, krádeže, podvody, útěky, toulky apod.“ (Langer, 1999, s. 134). Poruchy chování vysvětlují Průcha a kol. (2003, s. 170) jako „projevy chování dětí a mládeže, které nerespektují ustálené společenské normy. Vyskytují se hlavně u sociálně narušené mládeže, ale také u jedinců s jiným typem postižení. K jejich vzniku přispívá vliv nevhodného nebo nedostatečného výchovného působení a vlivy sociální nebo určité dispozice osobnosti na podkladě centrálního nervového systému. Poruchy chování lze hodnotit podle jejich společenské závažnosti a důsledků pro život jedince, např. dětský vzdor, záškoláctví, toxikomanie, loupež.“ Dle Vágnerové (2001, s. 67) je porucha chování „odchylka v oblasti socializace, kdy dítě není schopné respektovat běžné normy na úrovni odpovídající jeho věku.“

Porucha chování je problém v reakcích jedince, v jeho projevech, v sociálních vztazích. Sociálně neakceptované chování, kdy má jedinec celkově oslabené nebo úplně vadné mechanismy regulace chování vzhledem k podmínkám daným sociálním prostředím. Ptáček (2006, s. 8) vysvětluje poruchy chování jako „opakující se stabilní vzorec chování, ve kterém jsou porušovány sociální normy, pravidla a práva druhých. Během uplynulého roku musí být přítomny tři a více symptomů³ s jedním symptomem trvale přítomným v posledním půlroce.“

³ Agresivita, závažné náznaky ohrožení lidí nebo zvířat; úmyslné poškozování věcí, majetku – vandalismus; opakovaná porušení domácích, školních pravidel, právní delikty nebo stálé lhaní, vyhýbání se důsledkům chování, snaha získat výhody i nepoctivou cestou.

1.3 Dělení problémového chování žáků

Školská klasifikace dělí poruchy chování na poruchy chování vyplývající z konfliktu (záškoláctví, lhaní, krádeže), poruchy chování spojené s násilím (agrese, šikana, loupeže) a poruchy chování související se závislostí (toxikomanie, závislost na automatech) (Vojtová, 2008).

Veselá (2006) i Slomek (2010) dělí poruchy chování podle stupně společenské závažnosti.

Disociální chování představuje nespolečenské, nepřiměřené chování. Patří sem kázeňské přestupky proti školnímu řádu, vzdorovitost, negativismus, neposlušnost, odmítání kontaktu i některé lži. Tyto poruchy chování mohou vymizet samy nebo za pomoci odborníků, formou ambulantní, poradenské či terapeutické péče psychologa nebo speciálního pedagoga. Hovoříme o chování, které je zvládnutelné vhodnými pedagogickými postupy. Nenabývá sociální dimenze. Jsou to drobnější výkyvy a nesoulady s běžnými zvyklostmi společenské normy. Projevy často korespondují s typickými projevy některých věkových období, mohou být průvodním jevem u jiných druhů postižení (neurózy, lehká mozková dysfunkce).

Asociální chování je takové chování, kdy nositel porušuje společenské normy, ale intenzitou ještě nepřekračuje právní předpisy. Škodí většinou sám sobě (alkoholismus, toxikomanie, demonstrativní sebepoškozování, záškoláctví, toulání, patologické hráčství). Náprava může probíhat v podobě ústavní péče. Řešením může být i poradenský systém. Je patrný rozpor se zvyklostmi společenské morálky, chybí sociální citění jedince, patrná je odlišnost od průměru.

Antisociální chování je veškeré protispolečenské jednání. Poškozuje společnost i jedince. Nositel porušuje zákony. Náprava je možná ústavní péčí nebo VTOS. Patří sem trestná činnost (krádeže, loupeže, vandalství, sexuální delikty, zabití, vraždy), vystupňované násilí a agresivita, terorismus, organizovaný zločin.⁴

Langer (1999) dělí poruchy chování podle jejich kvality a kvantity. Poruchy chování z hlediska kvalitativního lze dělit na etické nedostatky (např. lhaní, podvádění, krádeže, útěky, agresivní napadání druhých) a nedostatky nesouvisející s etickými poruchami (např. náhlé reakce v nepřiměřených situacích, např. žáci neklidní, neustále vyrušující výuku, motoricky instabilní, hrají si s prsty, vrtí sebou, vykřikují a mluví bez vyvolání a posléze dostávají poznámky za vyrušování). Skupina *etických nedostatků* se dále dělí na skupinu, kde převládají faktory hereditární, biologické, vliv negativní rodinné výchovy a dále na skupinu s etickými nedostatky, kde převládají exogenní příčiny (výchovné nedostatky v rodině, vliv

⁴ Autoři Mertin, Krejčová (2013) považují toto dělení za laické, vycházející z „konsenzuálního stanovení závažnosti konkrétního chování“ (s. 34).

dalšího prostředí).⁵ Jedná se o skupinu, která se projevuje záměrným narušováním společenských norem, podstatou je *nedostatečná akceptace etických norem* (u těchto jedinců se sociální normy nestaly součástí jejich osobnosti). Psychiatrická literatura hovoří o jedincích s disharmonickým vývojem. Skupina poruch chování nesouvisející s etickými poruchami ukazuje po psychologickém vyšetření, že se jedná „o následek funkčního oslabení CNS na základě subtilní mozkové příhody“ (Langer, 1999, s. 158). Dále do této skupiny patří „děti neurotické, které mají sklon reagovat na malé podněty neadekvátně“ (Langer, 1999, s. 159). Z hlediska kvantity jsou poruchy chování odstupňovány podle hloubky a rozsahu nedostatků (např. lhaní nepřesahující školskou mez, lhaní vedoucí k závažným důsledkům). Podle Langer (1999) je možné poruchy chování kategorizovat z hlediska motivů a příčin (např. lhaní ze strachu před trestem, lhaní z prospěchových důvodů).

Klasifikační systém MKN-10 vymezuje poruchy chování ve vztahu k rodině nebo vázané na skupinové aktivity v partě. Vágnerová (2001) poruchy chování rozlišuje na kategorii **neagresivní** (porušují sociální normy, např. lži, záškoláctví, útky, toulání) a **agresivní** (dochází k násilnému porušování a omezování práv ostatních lidí, jsou závažnější než neagresivní, např. násilné chování, vandalismus, týrání).

Eretová (2010) dělí poruchy chování na specifické a nespecifické. Specifické poruchy chování zahrnují širší spektrum obtíží, jsou vrozené, chronické, pravděpodobně způsobené poškozením CNS. Přetrvávají po celý život, ale se zráním CNS a s pomocí vhodných kompenzačních mechanismů se projevy mohou změnit. Žák má problémy dodržovat pravidla, plnit zadané úkoly, což výrazně ovlivňuje jeho školní výkonnost (žáci s ADHD, ADD, LMD, hyperaktivní či hyperkinetický syndrom). Nespecifické poruchy chování dělíme na nesocializovanou poruchu chování⁶, socializovanou poruchu chování⁷ a poruchu opozičního vzdoru⁸, patří sem konkrétní projevy, které nelze zahrnout do předchozích kategorií (např. lhaní, záškoláctví, agresivní chování, krádeže, podvody, vandalismus, manipulace, útky a toulky, odmítání spolupráce, nerespektování pravidel).

⁵ „Při analýze případů s etickými poruchami je třeba vycházet ze známého poznatku, že jedinec je genotypem, tj. výslednicí působení jak genetických a tedy biologických, tak i vnějších faktorů“ (Langer, 1999, s. 137).

⁶ Termín užívaný lékaři, jedná se o minimálně „6 měsíců trvající disociální a agresivní chování žáka s velmi vážným narušením vztahů k ostatním dětem i dospělým“ (Eretová, 2010, s. 138). Žák má konflikty s dospělými, je izolován od vrstevníků, není oblíbený, často bývá odmítán kolektivem.

⁷ Termín užívaný lékaři, jedná se o minimálně „6 měsíců trvající disociální a agresivní chování žáka, který je ale dobře začleněn do skupiny vrstevníků“ (Eretová, 2010, s. 139). Žák bývá členem party, která páchá trestnou činnost, přestupky.

⁸ Typická pro žáky na prvním stupni ZŠ. „Spočívá ve vzdorovitém, neposlušném a provokativním chování, zároveň se ale nevyskytují antisociální či agresivní projevy“ (Eretová, 2010, s. 140).

Psychologicky podmíněné poruchy chování Krejčířová (2006) dělí do pěti skupin.

1. „Porucha chování je projevem hledání náhradního uspokojení při ztrátě nebo opakované frustraci“ (Krejčířová, 2006, s. 241), často se jedná o potřebu pozornosti a uznání, dítě se může cítit odmítáno a izolováno, projevem pak bývají substituční krádeže, destruktivní činy vzbuzující v okolí zájem. Poruchy chování mohou být výrazem hledání vlastní identity v období dospívání. Smysl náhradního uspokojení je vědomý, děti svůj čin nedokáží zdůvodnit. Pro okolí je tento způsob jednání nepochopitelný, nejedná se totiž o osobní zisk.
2. Poruchy chování se vztahem k emoční deprivaci, kdy má disociální chování dítěte vztah k dlouhodobé citové deprivaci v rodině nebo v ústavním zařízení. Objevuje se u dětí s ADHD, s poruchami učení, když se cítí odmítány a vylučovány. Děti mají problémy s navazováním hlubších citových vztahů, pocházejí z rodinného prostředí s nedostatkem důslednosti a disciplíny.
3. Poruchy chování na bázi disharmonického vývoje osobnosti najdeme u dětí, které neumějí navazovat přátelské vztahy s druhými, neprožívají lásku, ale ani pocity viny, jsou impulzivní s agresivními tendencemi, jejich činy jsou zaměřené na okamžité uspokojení, nedokáží se učit ze zkušeností, chybí jim vnitřní zábrany a kontroly, činy mohou plánovat, často bývají vůdci party. K dospělým se chovají mile, zdvořile, předvádějí lítost, slibují nápravu, polepšení, ale nikdy nesplní, co slíbí. Jejich disharmonický vývoj bývá podmíněn těžkou citovou deprivací.
4. Volání o pomoc je externalizační typ poruchy adaptace, k rozvoji poruchy dochází v akutní tíživé situaci, kdy je dítě silně úzkostné či depresivní. Disociativní činy nejsou zaměřeny na uspokojení vlastních potřeb, dítě nedokáže vysvětlit důvod jednání (např. v rodině při řešení konfliktu s nevlastním otcem).
5. Poruchy chování jako projev jiné závažné psychické poruchy.

1.4 Reakce žáků vůči škole

Vzhledem k nejistému sociálnímu prostředí, neuspokojeným základním potřebám, zklamání ze strany školy a učitelů bylo zjištěno výzkumnými pracemi Laborita, že žáci reagují v situacích, které vnímají jako ohrožující různým způsobem (in Auger, Boucharlat, 2005).

Útěk se může projevit mluvením ve třídě při vyučování, nezapojováním se do dění třídy, únikem do magických představ, mlčením, obtížemi navázat kontakt se spolužáky, nevolnostmi, úzkostmi ústíci v autodestruktivní projevy, které mohou být spojeny s pocitem selhání, občasné záškoláctví. **Útok** používá žák, pokud cítí, že jsou na něho kladeny

nedohodnuté požadavky, má pocit nespravedlnosti, pocit, že jím učitel pohrdá, že mu nenaslouchá. Žáci se „mstí za své ponížení na „nejslabších“ učitelích způsobem, který sami považují za nespravedlivý a sadistický, zato však ospravedlnitelný, protože tito učitelé platí v jejich očích za všechny ostatní“ (Auger, Boucharlat, 2005, s. 26). „Problémoví žáci potřebují takové učitele, kteří jejich agresivnímu chování nepřikládají přílišný význam, kteří se necítí tímto chováním ohroženi a dokážou k takovým žákům přistupovat pozitivně a s důvěrou“ (Auger, Boucharlat, 2005, s. 63). **Podřízení** žáci jsou zcela závislí na normách školy na úkor vlastního osobnostního rozvoje. Důvodem může být příliš autoritativní učitel nebo rodič, nebo naopak vyučující, který u žáka vytvořil vztah závislosti. Žák pracuje proto, že je dobrovolnou obětí citového vydírání. Dle Gentzbitela „by bezduché podřízení mělo být v přímém rozporu s žakovským stavem. Být žákem a být podřízen, to vnímám jako životní ztroskotání“ (Auger, Boucharlat, 2005, s. 28).

V 80. letech 20. století byl značný zájem o hledání způsobu řešení problémového chování žáků ve školách. Existují tři úrovně řešení problémového chování. **Na úrovni dítěte** hraje důležitou roli rodinné prostředí, anamnéza a psychologická charakteristika dítěte (osobnost dítěte, jeho postoje, povaha, způsob komunikace), špatná péče ze strany rodičů, sociálně ekonomické problémy. Zdroj problémů je hledán uvnitř dítěte. Řešením je poradenství, které může poskytnout školní poradce, učitel-poradce, školní psycholog, terapeut. **Na úrovni třídy** může u dětí na jejich chování mít vliv ten, kdo zrovna ve třídě vyučuje. Ve výuce méně zkušeného učitele si i hodné děti dovolí vyrušovat. Klíčovou dovedností učitele má být schopnost zvládnout třídu. Důležité je rozvíjet komunikační schopnosti. **Na úrovni školy** hraje roli klima a atmosféra instituce. Zkušenosti ze zahraničí hovoří o zavedení celoškolského behaviorálního programu⁹, který má za úkol zajistit, aby dovednosti vyučujícího zabránily konfliktu místo formálního disciplinárního postupu školy (Elliot, Maurice, 2002).

1.5 Obecné vymezení příčin školní nekázně

Vývoj člověka ovlivňují faktory vnitřní (endogenní) a vnější (exogenní). Příčinou problémového chování žáků může být kombinace obou faktorů (Bendl, 2004a).

Exogenní faktory, tj. faktory vnějších vlivů jsou např. nedostatek výchovných podnětů v rodině, ve škole, výchovná zanedbanost, nevhodné podmínky pro učení (dítě nemá prostor, kde by se učilo, nemá klid, časté stěhování rodiny), nedostatek motivace k učení (rodiče dítě nepodporují, upřednostňují odlišné hodnoty), nevhodné mimoškolní vlivy (závadové party),

⁹ Např. jeden z prvních programů pro ZŠ zvaný BATPACK, americký program Asertivní kázeň (Elliot, Place, 2002).

střídání škol a posléze nedostatky ve školní výuce, vliv médií. Exogenní vlivy od sebe nelze často odlišit, vzájemně se prolínají (např. u zanedbávající rodinné výchovy působí negativně i vliv nevhodných jedinců „z ulice“, protože rodiče umožňují svým dětem veškerou volnost, může působit i nevhodná četba apod.) (Langer, 1999, s. 123). Dochází k neplnění školních povinností.

Někteří autoři uvádí jako hlavní zdroje nekázně rodinu a poruchy jejích funkcí. „Fakt, že mnoho učitelů považuje mravní výchovu v porovnání s poznáváním za druhořadou; krizi pedagogických institucí; nedostatky v systému dalšího vzdělávání učitelů; odliv kvalifikovaných učitelů ze škol; vysoké procento učitelů v důchodovém nebo předdůchodovém věku; nuda ve škole; úpadek autority; všeobecnou krizi hodnot; preferování výchovy k ctižádostivosti a bezohlednosti na úkor tolerance, ohleduplnosti, pomoci, solidarity a kázně; preferenci materiálních zájmů; atrofii emocionality na úkor požadované výkonnosti; oploštělé zájmy, nehodnotné a nesmyslné trávení volného času; ztrátu životních jistot; relativizaci mravních norem; působení masmédií a všudypřítomnost nereálných představ o životě; nesprávný, resp. negativní výklad svobody; hypertrofii práv, kdy lidé mají dojem, že si mohou dělat, co chtějí, že mají na všechno právo, že je nesmí nikdo omezovat; zdůrazňování svobody na úkor odpovědnosti; legislativní nezřetelnost a nedokonalost; uspěchanost dnešní doby“ (in Bendl, 2004a, s. 28 - 29).

Bendl (2004a) uvádí jako hlavní příčinu nekázně žáků více vrozené agresivity, poruchy chování nebo některé z forem onemocnění (hyperaktivita, porucha pozornosti), nedostatek ve výživě dětí (např. jako nevhodná se uvádí strava z automatů), nedostatečnou výchovu v rodině, životní prostředí ve smyslu fyzikálních podmínek (vysoká hladina olova, znečištěné životní prostředí, aktuální stav počasí), nekázeň ve společnosti, negativní vliv násilí v médiích (prezentace násilí svádí k napodobování, může vyvolat tendenci k nevhodnému chování, otupuje citlivost, zeslabuje soucit, může zvýšit toleranci k agresivnímu chování), přetíženost dětí, problém přivyknout si na školní režim, nuda, předvádění se před spolužáky, boj žáků o moc (viditelné u přechodu na druhý stupeň, když se vytvářejí nové kolektivy), vzájemné antipatie, snahu upoutat pozornost, málo učitelů mužského pohlaví na školách (chybí mužský vzor, muži umí více s dětmi „blbnout“, pro pubertálního jedince je přijatelnější pokárání před třídou od muže než od ženy), testování učitele, kam až může žák zajít svým chováním, nevyhovující atmosféra ve školách (autoritativní přístup, formální systém výuky, vyžadují se encyklopedické znalosti).

Otázka příčin problémového chování má zásadní význam z hlediska preventivních opatření a také z hlediska řešení nekázně. Kázeňské opatření volí učitel podle toho, s jakou příčinou se setká.

1.6 Opatření základních škol

Při problémovém chování žáka učitelé doporučují zprvu zcela běžné postupy na odstranění problémů (např. dítě se má více učit, zadávají se mu dodatečně domácí úkoly, poskytuje se výklad navíc, zavede se doučování, píšou se poznámky, s dítětem se rozmlouvá, rodičům se doporučuje omezit dítěti volnočasové aktivity). Učitel by měl důrazně upozornit rodiče na jejich rodičovskou odpovědnost. Rodiče mají povinnost zajistit dítěti řádnou výchovu, pracovat s dětmi na jejich vzdělávacích výsledcích, zajistit zdravotní péči, bezpečnost, morální vývoj (Eretová, 2010).

Pro podporu kolektivu školní třídy, k řešení školních záležitostí, které se netýkají přímo výuky, slouží **třídnické hodiny**. Žáci mohou rozvíjet sociální dovednosti, učitel se snaží regulovat život ve třídě, může sloužit jako účinná prevence výskytu šikany, mohou se zachytit formy rizikového chování a nevhodného chování. Se žáky se pracuje tak, aby se podpořila jejich vzájemná tolerance a povzbudili se k dodržování pravidel (Eretová, 2010).

Učitel by měl nastavit **pravidla a řád** (pro všechny žáky nastavit stejná pravidla, být důsledný, citlivý při udělování příkazů). Učitel by měl umět překonat odstup, zachovat klid, být k dispozici (když se vyskytne ve třídě problém, hovoříme o něm), chovat se k žákům s respektem, přizpůsobit tempo výuky žákům a vycházet z jejich úrovně, využívat individuálního přístupu k žákům, používat různé metody výuky, podporovat vzájemnou pomoc žáků. Je vhodné, aby učitel přenechával žákům určitou zodpovědnost, bral v úvahu žákovy potřeby, ve výuce se věnoval i něčemu, co žáci považují za užitečné, zapojil do výuky všední věci mimo školu a nabízel žákům osobní pomoc (Auger, Boucharlat, 2005).

Pokud má být škola místem, kde se žáci učí demokracii, měli by se podílet na utváření např. společných pravidel – viz. Tabulka 1 Smlouva učitele a žáka (Auger, Boucharlat, 2005).

Tabulka 1 - Smlouva učitele a žáka

Žáci se zavazují	Učitel se zavazuje
<i>zachovat respekt vůči všem ve třídě:</i>	<i>zachovat respekt vůči všem ve třídě:</i>
a) chodí včas do třídy	chodí včas do vyučování
b) pohybují se po třídě se svolením učitele	dovoluje žákům do určité míry pohyb po třídě
c) neposmívají se kamarádům	při spojených hodinách zařazuje čas na oddych
d) nebalí si věci před koncem hodiny	nepřetahuje vyučování
<i>k pomoci spolužákům:</i>	<i>k pomoci žákům:</i>
a) půjčují si věci	vede žáky k tomu, aby si pomáhali
b) pomáhají těm, kteří chybí	
<i>k práci:</i>	<i>k práci:</i>
a) poslouchají instrukce	zopakuje, vysvětlí, pokud je třeba
b) dělají domácí úkoly	upozorní žáky na testy, opakování
c) odevzdávají úkoly včas	vrací opravené domácí úkoly v termínu
<i>ke spolupráci:</i>	<i>ke spolupráci:</i>
a) hlásí se, když chtějí mluvit	vyvolává nejdříve ty, co se hlásí
b) zapojují se do dění třídy	žák má možnost vyjádřit se
c) berou zodpovědnost za své chování	svěřuje žákům zodpovědnost za jejich činy

Ve školách bývá využíván institut **výchovné komise**, při které se schází zástupci školy, rodiče, kurátor pro děti a mládež, ve snaze řešit problémové chování žáka. Cílem je vyslechnout všechny strany a pokusit se dohodnout na dalším postupu.

ZŠ užívají k řešení výchovných problémů žáků **pomoc výchovného poradce**. Výchovný poradce spolupracuje s ostatními učiteli, rodiči, hledá příčinu problémového chování žáka a prostředky, jak toto upravit. Pokud dojde ke konfliktu učitele a žáka, výchovný poradce se může stát mediátorem. Výchovný poradce může být učitelem v dané škole, kdy realizuje pedagogické poradenství v oblasti výchovy, volby studia, případně povolání žáků.

Ve škole působí **školní metodik prevence**, jež by měl poskytovat poradenské služby žákům i rodičům, má na starosti minimální preventivní program, který zavádí na škole, podle potřeb jej inovuje, realizuje a vyhodnocuje. Školní metodik prevence by měl poskytovat odborné informace z oblasti prevence, měl by navrhnout odborné a metodické materiály, sledovat rizika vzniku, případně projevy sociálně patologických jevů, doporučovat včasná řešení (Bendl, 2004).

Po dobu školní docházky úzce spolupracuje s pedagogy **školní psycholog**. Snaží se porozumět žákům, podílí se na volbě dalšího povolání žáka, může pomoci žákovi zhodnotit jeho schopnosti, motivace, ambice (Auger, Boucharlat, 2005). Školní psycholog by měl být odborníkem, který poskytne první psychologickou pomoc ve škole, zajistí následnou

diagnostickou či terapeutickou péči, ve vážných případech doporučuje navázání spolupráce s dětským psychiatrem (Bendl, 2004).

1.6.1 Kázeňská opatření základních škol

Ve školách jsou udělována výchovná opatření dvojího druhu - ocenění (pochvala třídního učitele, ředitele školy) či **kázeňská opatření** podle závažnosti chování (napomenutí třídního učitele, důtka třídního učitele, důtka ředitele školy, na pedagogické radě se hlasuje o případném snížení známky z chování). Trest má smysl tehdy, když pomáhá žákovi pochopit dosah vlastního jednání, v opačném případě učitel může žákovi ublížit. Trest nesmí být ponižující, neměl by žákovi dávat nálepku. Trest musí vychovávat k zodpovědnosti, respektu vůči ostatním. Pokud opakovaná napomenutí učitele nemají na žáky žádný vliv, může učitel využít strategie:

1. Vyhýbavé chování (popření, útek), kdy se učitel konfliktní situaci vyhne tím, že její existenci popře a bude pokračovat ve výuce, jako kdyby se nic nedělo. Snahou je si konflikt nepřipouštět. Učitel riskuje, že se konflikt bude zhoršovat, navíc potlačuje agresivitu. Žáci ve snaze učitele vyprovokovat mohou problém stupňovat.
2. Přizpůsobení se, zmírnění problému, kdy má učitel snahu vyhnout se konfrontaci se žáky a chce upřednostnit dobré vztahy. Žáky nechá, aby se mezi sebou např. bavili. Učiteli hrozí, že se časem začne cítit jako oběť.
3. Nátlak a donucení se používá, když učitel užívá svoji pravomoc a donucovací prostředky, může udělit tresty, vyloučit žáky z hodiny, snížit známku z chování. Učitel uděluje prioritu svým zájmům na úkor vztahů ve třídě. Strategii můžeme označit jako „hru na vítěze a poražené“.
4. Kompromis nebo smlouvání spočívá na principu „něco za něco“, každá strana něco získá, ale podstata problému opět uniká.
5. Vyjednávání, vyřešení problému je strategie, která předpokládá vzájemný respekt, snahu spolupracovat. Učitel musí žáky považovat za partnery v dialogu (Auger, Boucharlat, 2005).

Některé **tresty** jsou součástí běžné rutiny učitelů. Bendl (2004a) je rozděluje na:

1. Administrativní opatření k posílení kázně, kam řadí např. černé puntíky, záporné body za chování, poznámky do žákovské knížky, sníženou známku z chování.
2. Tresty založené na nadávkách, zesměšňování a ironii, kam patří nadávky typu lemplové, odprošení učitele před celou třídou.

3. Omezení volného času žáků, což je zrušení přestávky nebo poškola.
4. Pracovní tresty jako domácí úkoly navíc, písemná práce za trest.
5. Vtipné tresty jako typ pracovního trestu, kam řadíme např. napsání básně, která se bude vztahovat k danému prohrěšku.
6. Hromadný trest znamená potrestání celé třídy, tento trest je nespravedlivý, a proto předpokládá jeho užití dobrou znalost žáků.
7. Odebrání věci.
8. Vyloučení z kolektivu jako např. neumožnění účasti na společné akci třídy (výlet, sportovní utkání), poslání problémového žáka za dveře.
9. Přirozené tresty jsou náhrada škody, náprava škody, vystavení opačné situaci (když žák předbíhá ve frontě na oběd, postavíme ho až na konec fronty).

„Žádná výchova se neobejde bez trestu“, jak uvádí Bendl (2004a, s. 115). Učitel však musí vzít v úvahu širší kontext. Trest by měl být „ušit“ pro žáka přesně na míru.

Školy se vyjadřují k chování žáků prostřednictvím **hodnocení chování**. Lze jej klasifikovat třemi stupni. Stupeň 1 znamená velmi dobré chování, žák dodržuje ustanovení školního řádu, základní zásady a pravidla morálky a práva. Stupeň 2 je uspokojivé chování, žák se dopustí závažnějšího přestupku nebo se opakovaně dopouští méně závažných přestupků proti školnímu řádu. Stupeň 3 – neuspokojivé chování, kterým je žák klasifikován, dopouští-li se závažných přestupků proti školnímu řádu, právním normám a morálním normám.

Školní řád stanovuje pravidla, jejich dodržování, což by mělo být vnímáno jako účinná prevence proti nekázní, šikaně a násilí. Existují pravidla soužití, nejsou psaná – např. pravidlo respektu, úcty, tolerance, pochopení, důvěry, empatie. Je třeba, aby děti pravidla prožívaly, uvědomily si je a věděly, že se jejich nedodržování nevyplácí. Je nutné pravidla integrovat do života školy, učitel by se k nim měl vracet při každém nežádoucím chování žáků.

Závěrem kapitoly je nutno připomenout, že nevhodné chování může mít původ v dítěti samém, ale současně platí, že má na dítě veliký vliv i působení rodiny. Dítě napodobuje chování rodičů a osvojí si vzorce chování (Train, 2001).

Z praxe kurátora pro děti a mládež lze říci, že v rodinách výchovně problémových dětí chybí často standardy rodinné výchovy jako je utváření mravních rysů (pravdomluvnost, ukázněnost, úcta k lidem, sebeovládání), utváření vztahu dítěte k lidem, k práci, ke kráse v umění, v přírodním a společenském prostředí.

2. Rodinné prostředí výchovně problémových dětí

Neustále dochází ke změnám v oblasti společenského života, v oblasti kulturní, ekonomické, sociální, politické, ideologické. Rodiny jsou méně stabilní. Na prvním místě jsou individuální zájmy dospělých. Ideálem dnešní doby jsou nové hodnoty (peníze, moc, sláva) a s tím spojené potřeby, zájmy, pozitivní postoj ke všemu a všem, kdo nám pomohou dosáhnout těchto hodnot.

Jak uvádí Bendl (2011), problémem se stává **jev nejistého rodičovství**. Rodiče se bojí uplatnit svoji autoritu, stanovit jasně daná pravidla chování a posléze kontrolovat jejich dodržování. Muži se navíc dostávají do nejasného postavení. Obavami může být slábnoucí vazba mezi rodičovstvím a partnerstvím.

Jak popisuje Možný (2011), rodina kdysi nezastupitelná je dnes nahrazena specialisty a formálními institucemi. Škola převzala od rodiny vzdělávání dětí, masmédiu zrušila monopol rodiny na socializaci k respektovaným hodnotám a správnému životnímu stylu. Rodině zůstává konzum, zábava a citové bezpečí.

Rodina, nejstarší společenská instituce, základní jednotka každé lidské společnosti, může být z hlediska fungování pojata jako strukturovaný celek (systém). Smyslem, účelem i náplní je, jak uvádí Plaňava (2000, s. 73), „utvářet relativně bezpečný, stabilní prostor a prostředí pro sdílení, reprodukci a produkci života lidí.“ Rodina je mikroprostředí, ve kterém se děti utvářejí podle vzoru svých rodičů. „Dítě prostřednictvím rodičů přejímá různé morální hodnoty a normy, učí se rozpoznávat, co je dobré a co zlé, jaké chování je vhodné a jaké ne, v rodině se formuje mravní profil jednotlivce“ (Procházka, 2012, s. 102). Pokud je někdo v rodině závislý např. na návykových látkách, je pravděpodobné, že dítě bude také. Jak uvádí autoři Train (2001), Vágnerová (2004), součást interakce celého rodinného systému může být interpretována patologickým chováním člena rodiny. Výchova uskutečňovaná v rodině je nejvýznamnějším činitelem formujícím mladého člověka.

Rodina je vnímána jako unikátní prostředí. Společnost ji bere ve svoji ochranu, což vyjadřuje formálně i fakticky v podobě zákona o rodině. Moderní rodiny fungují jako egalitární rodiny, kde je život členů založený na osobních vztazích a v rodině je značná míra individualizace členů. Důsledkem je poté nestabilita, křehkost manželských vztahů založená na emocionalitě, vysoká rozvodovost a posléze krize rodiny (Kovařík, Šmolka, 1996).

Prostředí rodiny je neodmyslitelnou součástí životního prostoru dítěte. Jak uvádí Helus (2007), rodina je základním životním prostředím dítěte. Obklopuje jej a promítá se do něho. Rodinné prostředí působí na základní psychické, tělesné a sociální charakteristiky vývoje dítěte od narození až do období dospělosti, ovlivňuje jazykovou a komunikační kompetenci

dítěte, kognitivní a emoční vývoj, postoje, předsudky a hodnotové orientace (Průcha, Walterová, Mareš, 2003).

2.1 Krize rodiny

Vliv mnoha rizikových faktorů zděděných z dob socialismu zvolna odeznívá (zvyšuje se věk vstupu do prvního manželství, ubývá kumulace životních startů jako je profese, manželství a rodičovství). Eskaluje problém ekonomické situace v rodinách, objevuje se promiskuita, různé závislosti, přibývá stresových situací, někteří se obávají svobody, kdy nechtějí ztratit sociální jistoty a převzít odpovědnost za svá rozhodnutí. Podle Malacha (2007) je neúčinnější a zároveň nejlevnější zdravá výchova dětí v rodině a ve škole.

Stabilita rodin, jak uvádí Matoušek (2003) „stojí a padá s citovou bilancí partnerského vztahu.“ Mezi odborníky panuje obecná shoda, že hlavní příčinou např. kriminality dětí a mládeže je právě krize rodinného systému. Důležitou roli v prevenci sociálně patologických jevů hraje škola, která svými vnitřními hodnotami a normami slouží jako model celé společnosti (Vašutová, 2005).

Rodiny jsou malé, často mají jen jednoho rodiče, který nemá příliš času pro své dítě. V rodinách dnes panuje spíše permisivita.¹⁰ Dětem je ponechávána volnost, vzniká tak nejistota k normám, panují obavy z konfliktů, pohodlnost a lhostejnost se falešně vydávají za toleranci. To vše oslabuje ochotu dětí podřídit se, výchova se tak stává obtížným úkolem.

Autorka se domnívá, že dnes mohou rodiče a učitelé udělat pro výchovu nejvíce, pokud budou tzv. držet za jeden provaz.

2.2 Způsob rodičovské výchovy

Výchovné postupy v rodině jsou ovlivněny řadou okolností. Jsou to např. odlišný způsob života, chování a interakce v rodině, uplatňování výchovných stylů v rodině, kladení požadavků na děti a způsob jejich kontroly. To, jaký způsob výchovy rodiče zvolí, ovlivňuje vývoj a rozvoj jejich dítěte.

Autoritářská výchova je výchovný styl s nejvýraznějším uplatněním vlivu, síly a moci rodiče. Od dítěte se vyžaduje poslušnost, plnění příkazů, pokynů, dodržování zákazů. Komunikace v rodině bývá strohá, emocionální vztah osciluje mezi chladem, vypjatými reakcemi pokud se neplní příkazy, může se objevit i fyzické násilí. Uplatňuje se manipulativní výchova promyšleným systémem trestů a odměn. Tento výchovný styl je problematický pro

¹⁰ Permisivita znamená vytváření vztahu, ve kterém je umožněno otevřeně hovořit, vyjadřovat své pocity a názory (Hartl, Hartlová, 2000).

dítě v době dospívání, může vést k únikům od rodiny, rozvoji rizikových forem chování (Procházka, 2012).

Train (2001, s. 48 – 49) popisuje, že „bylo zjištěno, že v rodinách, kde se vyskytují agresivní či delikventní děti, rodiče nedokáží poskytnout svému dítěti dostatečný dohled; nedokáží stanovit jasně pravidla a cíle; nedokáží projevit nesouhlas s nevhodným chováním, např. s krádežemi, při nichž sami nebyli svědky; vyhnuli se konfrontaci důležitých témat; nedokáží reagovat v krizových situacích jinak než emotivně; nedokáží uplatnit pravidla výchovy, protože si prostřednictvím společného prožívání příjemných zkušeností nevybudovali smysluplný vztah se svými dětmi.“

Liberální výchova, tzv. volná, je opakem autoritářské výchovy. Dítě je rodiči vnímáno jako samostatná osobnost. Pokud se rodiče výchovně snaží na dítě působit, orientují se především na vytváření optimálních podmínek pro vývoj a na nezasahování. Rodiče tímto způsobem výchovy podporují u dětí kreativitu, svobodu, ale na druhou stranu to vede ke konfliktu s pravidly ve škole. Dochází k morálním dilematům a konfliktům.

Demokratická výchova vyjadřuje harmonii mezi nároky, požadavky a prostorem, svobodou, mezi rozumem a emocemi. Důležitý je osobní příklad rodičů, diskutuje se o pravidlech. Důležité je zachování autority rodiče.

2.3 Nepodnětné rodinné prostředí

Rodina, kde rodiče mají základní vzdělání, nemusí dítěti poskytovat podmínky pro jeho příznivý vývoj. Rodiče budou mít zpravidla chudý slovník, chování rodičů může ztěžovat vývoj řeči a intelektu dítěte, může působit nepříznivě na poznávací potřeby. Rodiče s nízkou úrovní vzdělání většinou nedbají na kvalitní trávení volného času dětí, ani svého. Jsou zaměřeni spíše na pasivní způsob života. Jak uvádí Čáp (1997), hovoříme o nepodnětných rodinách, které nedávají dostatek podnětů k vývoji dítěte.

Život v nevhodném a **nepodnětném rodinném prostředí** představuje pro dítě riziko. Výchovným zanedbáním, učením takovému způsobu uvažování a chování, hodnotám a normám, které majoritní společnost považuje za nežádoucí, se může projevit dysfunkcí rodiny. Tyto děti pak jednájí jiným způsobem, než je očekáváno (Vágnerová, 2004). Děti se mohou identifikovat s rodiči a osvojit si poruchové chování, přijmout jiný hodnotový systém a posléze se začlenit do negativní sociální skupiny vrstevníků.

Pokud rodina neplní všechny své funkce¹¹, neposkytuje dítěti potřebné podněty, lze hovořit o **subdeprivačním působení rodiny**. Funkce rodiny jsou úzce propojené a tvoří základ rodinné harmonie nebo disharmonie.

Pokud se dítě nudí, nemá životní smysl a adekvátní cíl, může vzniknout i porucha chování. Když rodiče svému dítěti neukáží nic pozitivního, nezletilý se nemůže nic naučit. Přitom by to měli být právě rodiče, kteří naučí své děti sociálními dovednostem potřebným např. pro školu. Ty umožní navazovat a udržet si vztahy s lidmi. Rodina působí jako specifický filtr pro přijímání a zpracování vlivů z vnějšího prostředí. Představuje pro dítě první model světa, poskytuje vzory k napodobování, identifikaci (Janský, 2004). Mezi matkou a dítětem vzniká citově významná vazba, má význam pro emoční rozvoj. Nedostatečným nasycením této vazby v kritické vývojové periodě dítěte může být v dalším vývoji negativně ovlivněn rozvoj empatie, svědomí, mravních postojů, schopnost rozlišovat dobré a zlé.

Porušený vztah rodičů k dítěti je základní příčinou psychosociálních problémů a poruch vývoje dítěte (podoba psychické deprivace, zanedbávání, týrání, sexuální zneužívání). Dítě si může kompenzovat deficit emočního vztahu mimo rodinu, v partě. U dítěte se může vyvíjet kolektivní (korporativní) identifikace, zbavující odpovědnosti, dávající umělý přesah a smysl. Dopad tzv. subdeprivačního rodinného prostředí vede k nárůstu sociálně patologických jevů (dětská kriminalita, projevy násilí, agresivity, typy patologických závislostí). Nejčastěji se vyskytuje v rodinách s nízkou socioekonomickou úrovní, materiálně a hygienicky nezabezpečených podmínkách, bez dostatku vzdělanostně-kulturních vlivů a výchovných podnětů (Janský, 2004).

U dětí z nepodnětného rodinného prostředí, dětí výchovně zanedbaných, hraje důležitou roli faktor nedostatečného citového zázemí. Jak uvádí Langer (1999, s. 126) „nedostatek snahy rodičů rozvíjet u dítěte vhodné návyky hygienické, společenské, učební a pracovní.“ Nedostatky v rodinné výchově působí negativně na rozvíjení vlastností osobnosti, jež podmiňují úspěšné učení (např. svědomitost, motivace k učení, potřeba plnit si školní povinnosti, pečlivost).

2.4 Typologie problémových rodin

Vzhledem k praxi autorky je považováno za vhodné uvést vybrané typologie **tzv. klinických rodin**. Jsou to rodiny, kde se může vyskytovat duševní nemoc, členové mohou mít záznam

¹¹ Biologicko-reprodukční, sociálně-ekonomická, výchovná, socializační, emocionální, ochranná a domestifikační, rekreační a regenerační.

v rejstříku trestů, rodina může být v kontaktu s policií, může se objevit těžká tělesná nemoc apod.

Ve vnitřních vztazích klinických rodin panuje atmosféra nedůvěry, nepříjemností, mohou se objevovat ostré mocenské boje, nepřátelství, stereotypie, emoční negativní projevy, ironizování, napadání. Jak uvádí Matoušek (2003), v těchto rodinách se obtížně zvládá i běžný provoz domácnosti, nejsou jasné kompetence členů, nikdo se neřídí pravidly.

Zajímavé je rozdělení autorů Voilanda a Buellema (in Matoušek, 2003), kteří popisují **nepřiměřenou rodinu**. Členové jsou nezralí, neadekvátně se chovají, tato rodina je externě závislá. Jak uvádí Matoušek (2003, s. 195): „Jeden nebo oba dospělí v těchto rodinách spoléhají při řešení problémů, které ostatní rodiny zvládají samostatně, na vnější pomoc. Tu nacházejí v širší rodině, v komunitě nebo u pracovníků sociálních služeb. V těchto rodinách je oslabena schopnost předvídat, co se v budoucnu stane, někdy i schopnost vyhodnocovat to, co se děje již nyní. Potíže jsou zejména při obstarávání peněz, hospodaření s nimi a při výchově dětí. V těchto rodinách se obvykle nevyskytují antisociální tendence.“ Při dobrém a dlouhodobém vedení ze strany sociální kurately, bývají tyto rodiny ovlivnitelné.

Antisociální rodina je popisována Matouškem (2003, s. 195) jako rodina „vyznačující se nedostatkem hodnotového i sociálního napojení na běžnou společnost. Uspokojování svých potřeb řeší bez ohledu na platné právní normy. Vztahy v rodině jsou mělké, neodpovědné. Svazek mezi dospělými vznikl obvykle z náhlého popudu, narození dětí nebývá plánované, rodiče jsou někdy ochotni se dětí zřít a dát je k adopci. V rodinách se vyskytuje zanedbávání a zneužívání dětí; projevy fyzické agresivity jsou i mezi dospělými. Dospělí nechodí pravidelně do práce a práce pro ně nepředstavuje něco cenného. Časté je zneužívání návykových látek, zejména alkoholu. Potíže těchto rodin řeší orgány státu dohlížející nad situací dětí a nad dodržováním zákona, které jsou na situaci rodiny upozorněny chováním dospělého, příp. dítěte. Prognóza sociální práce s rodinou není dobrá, odborný zásah by si měl dávat realistické cíle a postupovat po malých krocích.“

Nesprávný typ rodinné výchovy uvádějí dále autoři Zacharov a Isajev (in Pelikán, 1995).

Výchova typu „nepřijetí“ představuje rodinu, ve které dítě přichází na svět neplánované, nechtěné, děti se rodí mladým rodičům, většinou nezaopatřeným. Často jde o náhodný styk, který má dalekosáhlé důsledky. Dítě mohou rodiče vnímat jako příčinu uzavření manželství nebo povinnost a zbavení možnosti tzv. užít si. Nechtěnost dítěte může ovlivnit postoj rodičů k němu i jejich výchovu (rodiče se neohlíží na potřeby dítěte a jeho individualitu). Následkem může být vývoj komplexů méněcennosti, bázlivosti i hypochondrie, labilní postoj k životním těžkostem.

Výchova hypersocializujícího typu se vyskytuje v rodinách s jedním dítětem, často fyzicky slabým, nebo v rodinách starších rodičů, kteří již rezignovali na potomka a posléze se na něj upnou. Typická je úzkostlivost, přehnaná péče, tendence projekce rodičovských aspirací často z vlastních nenaplněných snů do dítěte, rodiče úzkostlivě sledují zdraví dítěte, jeho úspěchy, postavení mezi vrstevníky. I v této výchově se projevuje komplex méněcennosti, děti se často rychle vyčerpají, jsou bojácné. Problémem je nesamostatnost, kterou rodiče v dítěti pěstují.

Výchova egocentrická znamená, že je dítě centrem pozornosti celé rodiny. Rodiče se pro dítě obětují a stávají se otroky. Dítě si může dělat, co chce a ví, na co jsou rodiče citliví. Dítě je vychovááno tak, aby se vyhnulo všem konfliktům, nemusí se přizpůsobovat, tzv. dej mi generace. Důsledkem je naučená bezmoc, kdy při přechodu do jiného prostředí, kde dítě již není středem pozornosti, může dojít k pocitům méněcennosti, bázlivosti, která se projevuje agresivitou. Dítě hledá viníka mimo sebe. Jedinec zneužívá ostatní, snaží se vypadat dobře na účet jiných.

Další dělení uvádí Helus (2007). Zmiňuje **funkční rodiny s přechodnými, více či méně vážnými problémy**. Problémy v tomto typu rodiny jsou způsobeny vlastnostmi členů rodiny, vnějšími okolnostmi, osobním selháním. Členové si uvědomují krizi v rodině (např. konflikty, strádání v důsledku špatné finanční situace, bytových poměrů, netaktní zasahování prarodičů do života rodiny, potíže s dětmi v dospívání). Rodiče se snaží věci dát do pořádku. Hodnota rodiny patří mezi ty přední hodnoty jejích členů. Jedná se o problémy, které nejsou traumatizující. V tomto případě by měl být učitel informován o problémech v rodině, aby mohl být oporou dítěti i rádcem rodiče a naopak dítěti neztížil beztak již svízelnou situaci necitlivostí.

Dále Helus (2007) hovoří o **rodinách problémových**. Členové rodiny čelí krizi a rozpadu, ale vyvíjejí úsilí dát věci do pořádku. Pokud jim síly nestačí, hledají pomoc, ovšem ta bývá účinná pouze dočasně. Výsledkem bývá rozchod.

Rodiny dysfunkční jsou podle Heluse (2007) vážně ohroženy v některé z funkcí rodiny. Děti jsou vážně ohroženy, je nutný zásah institucí, rodina sama problém nedokáže řešit (např. alkoholismus v rodině, rodiny s podprůměrnými příjmy tísnící se v nevyhovujícím bytě, rodiny zatížené psychickými problémy).

Rodiny afunkční neplní svůj účel. Dítě je v rodině ohroženo (zájem o dítě přerůstá v nevraživý nenávislný postoj, v rodině jsou patologické jevy). V rodinách musí pomáhat soudní instituce, kdy jsou rodiče zbaveni rodičovských práv, dítě je umístěno do institucionální péče.

Dostupná literatura dále uvádí jako problémové rodiny rodinu nezralou, rodinu přetíženou, ambiciózní, perfekcionistickou, autoritářskou, odkládající, disociovanou. Vzhledem k praxi sociální kurately považuje autorka za důležité uvést podrobněji **rozmazlující rodinu**, která se snaží „vždycky dítěti vyhovět, dát mu za pravdu, postupovat, jak si ono samo žádá“ (Helus, 2007, s. 158). Dítě se neučí nést zodpovědnost, přiznat svůj omyl, nedostatek, dát za pravdu druhým, překonat samo sebe, nepoddávat se rozmarům, vynakládat úsilí. Tento typ rodiny Helus ještě rozdělil na protekcionismus útočný, ofenzivní (rodiče bojovně vystupují na ochranu svého dítěte, dle jejich názoru je dítěti ubližováno a křivděno a to vlastně všude, kde něco není ve prospěch dítěte; tito rodiče se dostávají rychle do konfliktu s učiteli, které obviňují, že si na jejich dítě tzv. zasedlo), dále protekcionismus soucítící (rodiče zaujmají spolutrpitelský postoj, jsou pasivní a oddávají se pocitům ukřivděnosti, svět vnímají nepřátelsky, problémem je, že jsou demoralizovány vnitřní, morální zdroje aktivity dítěte) a protekcionismus služebný (rodiče jsou vůči dítěti podřídíví, za každou cenu mu vyhoví, z dítěte se stává diktátor a ovládá rodiče).

Rodina nadměrně liberální (improvizující) dle Heluse (2007) představuje rodiče, kteří nedávají dítěti řád, program, nevytyčí si žádné výchovné cíle a domnívají se, že samo dítě si zvolí to, co mu nejvíce prospěje. Rodiče si neuvědomují, že dítě trpí přemírou volnosti, s níž si neví rady. Dítě může podléhat nebezpečným sklonům, např. lenosti, asociálnímu sdružování, pochybným zábavám, egoizmu, sobectví. Děti si rodičů neváží, vymykají se kontrole či mohou rodiče terorizovat.

Vzhledem k praxi kurátora pro děti a mládež je nutno zmínit **rodinně podmíněné poruchy chování**, o kterých píše Krejčířová (2006). Výchova v takové rodině je nedůsledná. Děti se netrestají za přestupky, pouze za okolnosti s nimi spojené (např. proč jsi to ukradl tak nešikovně a nechal ses chytit, příště pij doma).

Rodiče nemají dostatečně zvnitřněné morální normy, přesto jsou pro dítě modelem. Skrytě stimulují dítě k překračování sociálních norem, povzbuzují ho k přestupkům, opakovaně zdůrazňují zákazy nebo dítě podezřívají a obviňují. Rodiče mohou implicitně dítěti sdělovat, že se právě tento způsob chování očekává. Rodina nemusí být pro okolí nijak nápadná.

2.4.1 Romská rodina

Vzhledem k tomu, že častými klienty sociální kurately jsou romské děti, byla zařazena do diplomové práce i tato podkapitola.

Mnoho zdrojů uvádí, že rodina je pro Romy vysokou hodnotou, ale to neznamená, že romské rodiny jsou stabilní. I v těchto rodinách se vyskytují rozvody, rozchody, stabilita je ovlivněna i nepřítomností některého z členů rodiny (otec může být ve výkonu trestu odnětí svobody, dítě v ústavní péči). Tyto rodiny často neplní funkce společensky adekvátním způsobem.

Romské rodiny žijí často v tíživých materiálních podmínkách, které jsou způsobeny nezaměstnaností dospělých členů, kteří mívají nízké vzdělání, což posléze může vést k asociálnímu chování. Rodiny se často ocitají na okraji společnosti, vykazují vyšší nemocnost, větší kriminalitu a tím potvrzují předsudky vůči sobě, jak uvádí Matoušek (2003). Jak uvádí Hepnarová (2006), romská rodina vychovává člena komunity. Veškeré dění v rodině je proto vázáno na život v komunitě. Společnost to může vnímat negativně, protože skutečnost znemožňuje vymanění se z rodinných i kulturních vazeb a tím vzniká problém uspět v neromském světě. Nezapomínejme také na odlišné vnímání mužské a ženské role. Dívky nemají téměř žádnou autoritu.

2.5 Volný čas v rodině

Pro utváření pozitivního životního stylu má význam, jak členové rodiny tráví svůj volný čas. Na děti působí vliv subkultury, vnitřní osobnostní vlivy a další společenské vlivy. Aby se děti nedostaly na „šikmou plochu“, je důležité neprožívat vakuum ve volném čase. Tento problém je spatřován při pohovorech s výchovně problémovými dětmi na OSPOD, které mají potřebu mimořádných zážitků bez schopnosti získat prožitky aktivní činností a vlastním přičiněním. Hovoříme o dětech, které tráví svůj volný čas u televizoru, hraním počítačových her, chatováním na internetových sítích, bloudící po ulicích se závadnou partou, ubíjející se nudou, vyhledávající aktivity nevhodným způsobem (např. pomocí krádeží, vandalismu, užíváním návykových látek, pomocí násilí).

Procházka (2012, s. 111) upozorňuje na „možnosti rodinného angažmá v oblasti volnočasových aktivit odpovídající trendům snížení celkové kvality péče o volný čas dětí. Právě tento fakt bývá pak spojován se zvýšením výskytu negativních společenských jevů.“ Pelikán (2007, s. 40) zmiňuje, že „právě nedostatek smysluplnosti činností, které jsou součástí naší existence, vede zejména mladé lidi k vnitřnímu neuspokojení a k hledání náhradních řešení.“

Autorka považuje za vhodné zmínit v této podkapitole jev osamělosti, se kterým se potýkají děti převážně ze středních vrstev. Hovoříme o tom, že se na ulicích necítíme bezpečně, a proto děti vozí rodiče na kroužky, ke kamarádům. Volný čas děti netráví venku, ale často o samotě s televizorem či počítačem. Sociální život dětí bychom mohli přirovnat k životu

v osamělosti (pobyt doma, odvoz na kroužek, pobyt doma). Tento způsob trávení volného času je chudý a jednostranný a může být příčinou deficitu sociální způsobilosti. Nejdříve se to ukáže ve škole (neschopnost ovládat emoce vlastní, rozpoznat emoce ostatních, výchovné problémy) (Matulčíková, 2011).

2.6 Autorita v rodině

Pro děti představují prvotní autoritu rodiče a posléze učitelé. Ačkoliv klesá rodičovská autorita, je důležité, aby rodina vedla děti k tomu, že získání odpovídajícího zaměstnání a společenského postavení může znamenat námahu při studiu. Je důležité, aby rodiče jako autorita podporovali v dětech pozitivní vztah ke škole.

Dochází ke změně výchovy. V rodinách se objevuje rovnocenný vztah dětí s rodiči. Hovoříme o emancipaci dětí, prosazování práv dětí, kladen je důraz na dětskou autonomii. Výchova je antiautoritativní. Rodiče komunikují s dětmi formou vyjednávání.

Jak uvádí Matulčíková (2011), v rodinách s vyšším ekonomickým statusem je větší tendence k pěstování autonomie dítěte, naopak v rodinách s nižším společenským statusem je inklinace k tradičnímu rozdělení a uplatnění rodičovské autority.

Dochází k poklesu autority otce, ke znejistění, v rodině chybí vzor k opačnému pohlaví. Dle Matulčíkové (2011) se rozpadá vzor přirozeného sociálního učení rodovými rolí a rodičovská odpovědnost.

Další problém je viděn v tom, že se matky snaží přiblížit dcerám jako velké sestry, otcové se snaží držet krok se syny. Podle odborníků dochází k bariéře, kterou se chtějí mladí odlišit od dospělých. Hovoříme o novém zdroji konfliktů mezi dětmi a rodiči (Matulčíková, 2011).

2.7 Tresty

Z praxe vychovatelů je známo, že děti patří k nejúspěšnějším, nejsebevědomějším a nejsamostatnějším dospělým, když je rodiče chválí za zcela běžné, obyčejné věci a povzbuzují je. Přesto se doporučuje poučit se z důsledků. Rodiče by neměli omlouvat záškoláctví, dávat dětem kapesné, když nesplní svoji povinnost. Při rozhovorech s rodiči na OSPOD je často sdělováno, že děti odměňují převážně finančními prostředky, a to aniž by si jejich děti odměnu zasloužily. Jako trest rodiče užívají většinou zákaz televize a počítače.

Sharry (2006) doporučuje, aby rodiče v případě výchovných problémů s dítětem nedávali kapesné. Získat ho mohou až na základě předchozí výpomoci v domácnosti. Autor se domnívá, že pokud děti tvrdě o něco usilují, více si váží výsledků své práce. Odměny doporučuje plánovat dopředu a realizovat je na základě předem dohodnutých podmínek.

System odměn může sloužit jako motivace (především u mladších dětí). Autor doporučuje jako odměny i spontánní pohlazení za hezké chování.

Jiní autoři, např. Navrátil a Mattioli (2011) radí stanovit si hranice při výchovném působení na děti. Při porušení děti potrestat. Děti si musí uvědomit, že „Ne znamená ne!“ Důležité však je, aby trest přišel ve vhodnou dobu, pokud možno co nejdříve po nevhodném chování. Trest by měl potlačit vnější projevy nevhodného chování ze strachu před důsledky trestu. Využívání trestu může být spojeno s nebezpečím vzniku nežádoucích vedlejších účinků (např. vzdor, vztek, frustrace, pocity méněcennosti, konformismus).

Pokládán za nejvhodnější formu trestu je „trest přirozeným následkem“, který pomáhá dětem pochopit, co udělaly špatně a co následuje po takovém chování.

Autoři Matějček, Dytrych (1997, s. 55) upozorňují, že „rodiče trestající mají děti více agresivní než rodiče, kteří vedou své děti ke konstruktivnímu překonávání překážek.“ Rodičovské chování, které v dětech vzbuzuje frustraci, zvyšuje agresivitu, jež se obrací proti rodičům. Podobná je situace i v rodinách, kde děti nemají v rodiči oporu, jsou kritizovány, rodiče jsou nejednotní a nedůslední ve výchově. Důležité je naučit děti, že po provinění následuje trest. Přesto za účinnější ve výchově považujeme soustavnou podporu dětí.

„Trest nic nevytváří, neučí jej ničemu novému, neposiluje pozitivní tendence, nerozvíjí ho“ (Mertin, Krejčová, 2013, s. 47). Autoři uvádějí, že trestání není vhodným prostředkem ani cílem výchovného působení na dítě.

3. Vývojové zvláštnosti problémového dítěte

Výchovně problémové děti ze ZŠ jsou děti mladšího školního věku (6 – 11 let) a děti středního školního věku (10 – 12 let), hovoříme o období, které autoři nazývají obdobím pubescence. Dále diplomová práce řeší děti staršího školního věku (12 – 15 let).¹² Diplomová práce je zaměřena po celou dobu na děti, které vstoupily do období systematického učení ve škole a které plní povinnou školní docházku. „Pro každé období školního věku jsou typické určité problémy v chování“ (Vágnerová, 1997, s. 61).

3.1 Vývojová stádia školního dítěte podle Eriksona

Všechny děti procházejí jednotlivými stádii vývoje. V každé fázi jsou vybaveny dovednostmi pro budoucí život. Existují různé koncepce vývoje, které zohledňují rozličné aspekty. Užitečné pojetí vývoje dle autorky popsal Erikson. Poukázal na nejdůležitější kroky ve vývoji jedince v jeho jednotlivých fázích života. Erikson uváděl 8 vývojových stádií. Pro tuto práci je důležité se zaměřit na stádium snaživosti proti méněcennosti (inferioritě) a stádium identity proti konfúzi rolí.

Stádium snaživosti je řazeno do období školních let¹³, kdy děti přecházejí od hry k učebním činnostem, stoupá jejich zájem o fungování věcí, zajímají je pravidla, osvojují si okolní svět práce, zajímá je perspektiva celoživotního uplatnění ve světě, dochází k adaptabilitě, vyrovnávání se s osobními problémy. Úspěch vyvolává u dětí radost, neúspěch pak méněcennost. Erikson uváděl, že se jedná o období, kdy je krocena představivost a dítě se více soustředí na neosobní věci (čtení, psaní, počítání). Dítě se snaží, svojí prací se učí získávat potěšení ze své činnosti. Vašutová (2005, s. 15) považuje za ctnost v tomto stádiu „kompetence, krok ve směru zralého úkolového zaměření.“ Pro toto období je důležitý výkon. Úspěch dítěte posiluje jeho sebedůvěru, potřebu seberealizace. Pro děti je motivací dosáhnout dobrého výkonu, získat za něho např. dobrou známku ve škole. Je známo, že děti s lepšími známkami jsou brány třídou s větší prestiží, bývají více akceptovány. Školní úspěch potvrzuje žákovi pozitivní hodnotu, především mezi dospělými.

V tomto stádiu vývoje je dítě ohroženo pocitem **méněcennosti**. Pokud jsou děti neúspěšné, mohou se trápit, mohou pocítit nedostatečnosti. Mohly by se stáhnout do izolace¹⁴. Důležité je, jak bylo dítě připraveno rodinou pro školní život. Mohou se objevit žáci, kteří mají zcela

¹² Odborná literatura uvádí odlišné věkové hranice, např. Řičan (2004) uvádí jako dolní hranici pubescence 11 rok z důvodu tělesného vývoje, dále z důvodu změny způsobu školního vzdělávání (zahájení odborné výuky celým týmem vyučujících) a citovým vývojem, kdy právě kolem 11 roku dochází k první platonické zamilovanosti. Pro naši práci budeme vycházet především z odborné literatury Ptáček, Kuželová (2013).

¹³ V případě Freuda bychom hovořili o období latence.

¹⁴ Hovoříme o období oidipovském.

jinak nastavené hodnoty a neúspěch jim nevadí. Děti by se měly učit reagovat na nezdar, který by je měl vést k vyšším výkonům. Pokud by však pocit méněcennosti vítězil, dítě by se mohlo stát outsiderem.

Erikson (1963) považoval období snaživosti proti méněcennosti za stádium sociálně nejdůležitější, protože snaživost znamená dělat věci ve spolupráci s ostatními. V tomto období se totiž podle autora vyvíjí první pocit dělby práce.

Dále následuje stádium **identity proti konfúzi rolí** (zmatení rolí). Erikson toto období nazval mládím. U dětí je rychlý tělesný růst, do popředí vstupuje pohlavní vyspívání, dochází k fyziologické revoluci. Děti více zajímá, jak vypadají v očích ostatních, než jak se vnímají samy. Pátrají po své totožnosti, integrace probíhá ve formě identity já¹⁵. Děti si kladou otázky: Kdo jsem? Jak mě vidí druzí? Veliký vliv mají vrstevníci. Dochází ke ztotožňování se se skupinou, hledání vlastního místa ve skupině. Děti mohou podléhat vlivům party a tím ztrácet vlastní identitu, což je nebezpečím v tomto období.

V tomto stádiu se objevuje nejistota z prožívání vlastní role, mladý člověk hledá nejen svoji identitu, ale i smysl života. U dětí se prohlubuje jejich zájem o svět, vzniká sebejistota a nebo naopak zmatek ze sebe, z neschopnosti porozumět a převzít roli. Jedinci se často dostávají do konfliktních situací. Na některá důležitá rozhodnutí, jež učiní, se necítí připraveni. Chtějí být účastni na společenském životě, ale bojí se chyb, jsou sebevědomí, ale zároveň v rozpacích. Erikson období nazval psychosociálním moratoriem, které podrobně vysvětluje Vašutová (2005, s. 19) jako „čas, v němž jsou odloženy závazky dospělosti. Ctností tohoto stádia je věrnost (osobní odpovědnost) zvolenému povolání a životní filozofii.“

3.2 Mladší školní věk

Hovoříme o období relativně klidném, bez dramatických vývojových změn. Jak již bylo uvedeno, je to období od nástupu do základní školy (6-7 let) do nástupu pubescence (11-12 let). V této vývojové fázi se dítě učí trávit čas bez rodičů, přijímat autoritu učitele, soustředit se na vyučování a integrovat se do skupiny spolužáků. Děti získávají nové schopnosti, plní náročnější úkoly, stávají se soběstačnějšími.

Dochází ke zdokonalování motorických schopností. Na zdokonalování motoriky má vliv celkový fyzický a intelektuální vývoj a růst, dále školní vyučování, aktivity organizované v rámci tělesné výchovy. Méně přesné jsou pohyby drobných svalů (při psaní), hrubá motorika je již dokonalá (házení míčem, jízda na kole, chůze mezi překážkami). Je důležité

¹⁵ Pocit identity já je vzrůstající přesvědčení, že vnitřní totožnost, která proběhla v minulosti, je teď porovnávána s totožností a souvislostí vlastního významu pro druhé.

děti podporovat ve sportovních aktivitách, protože neobratnost způsobená narušenou motorikou, jak uvádí Ptáček, Kuželová (2013) by mohla mít za následek horší začlenění dítěte do kolektivu vrstevníků.

Děti se již dokáží orientovat v prostoru, čase, zdokonaluje se ostrost smyslů. Jedinec je schopen klasifikace, umí řadit položky podle různých kritérií. Chápe pojmy vzdálenosti, směru i délky, dokáže rozlišovat mezi realitou a fantazií. Zvětšuje se rozsah, přenášení a rozdělování pozornosti, převládá mechanická paměť. Krátkodobá paměť se výrazně zlepšuje, dlouhodobá paměť se zlepšuje s věkem. Děti dokáží přemýšlet v konkrétní rovině a událostech, se kterými se setkaly. Myšlení je konkrétní a názorné.

Vývoj sebeúcty jedince je závislý na informacích a kognitivních schopnostech, vliv má výchova rodičů, pohlavní stereotypy, kultura, vrstevníci. Děti dokáží určit, zda předkládaný úkol jsou schopny zvládnout. Děti s výkonovou motivací orientovanou na zvládnutí chápou úspěch jako vlastní zásluhu, neúspěch vnímají jako nedostatek vložení svého snažení nebo si jej odůvodňují obtížností úlohy. Děti s výkonovou motivací s naučenou bezmocí chápou úspěchy jako náhodu, neúspěchy jako vlastní neschopnost.

V tomto období postupně dochází k opouštění egocentrismu. Kolem 9. roku je dítě schopno empatie. Ještě stále jsou důležitými autoritami rodiče a učitel. S postupným osamostatňováním se tento vliv však snižuje, dítě začíná být kritické ve svých názorech a začíná upřednostňovat spolužáky. Právě kolem 10. roku je důležitý vliv vrstevníků¹⁶, navozují se přátelské vztahy, dochází k plnění funkce přípravy na budoucí intimní vztahy.

Vliv rodiny je velmi důležitý, protože predeterminuje to, jak dítě svoji socializaci ve škole zvládne. Nesmíme opomíjet, že příslušnost k rodině je součástí identity.

Se vstupem do školy získává dítě roli žáka, nové postavení v rodině, kdy se jeho zážitky ze školy stávají středem pozornosti. Jak uvádí Pelikán (2007, s. 49-50) „vztah člověka k určité instituci (v tomto případě ke škole) je úměrný tomu, nakolik tato instituce umožňuje danému člověku realizovat jeho představy o sobě samém.“ Proto děti ze začátku berou školní docházku tak vážně, nezřídka autorita učitele v první třídě převyšuje i autoritu rodiče.

¹⁶ Postavení v kolektivu vrstevníků se zjišťuje sociometrickými technikami, které rozdělují děti na *skupiny oblíbené prosociální*, které jak popisuje Ptáček, Kuželová (2013) jsou ti žáci, kteří mají dobré známky, spolupracují, jsou sociálně zdatní, přiměřeně asertivní; *oblíbené populární skupiny* jsou tvořeny dětmi, které jsou většinou mužského pohlaví, nemusejí mít nejlepší známky, mohou naopak vykazovat antisociální známky chování, byť jsou v kolektivu oblíbení; *skupina odmítané agresivní* děti jsou konfliktní osoby, kdy spolužáci neví, jak se s nimi má jednat; *skupina odmítané pasivní děti* jsou anxiózní jedinci, od ostatních očekávají jen špatnosti, cítí se nešťastné, většinou si najdou nepopulárního kamaráda; skupina, která vykazuje pozitivní i negativní sociální chování a stojí mezi oblíbenými i neoblíbenými dětmi je nazývána *kontroverzní*. Poslední skupinu tvoří *přehlížené děti*, které mají totožné sociální schopnosti jako spolužáci, ale z nějakého důvodu jsou přehlíženy.

Děti jsou v tomto období aktivní, rády spolupracují s ostatními, mají zájem poznávat svět. Jejich sebehodnocení se odvíjí od ocenění druhými, výsledek samotný pro ně nemá veliký význam. Důležitá je potřeba možnosti vytvářet sociální interakce odpovídající věku, podpory při integraci do školního prostředí, prostoru pro vlastní iniciativu.

Rodiče by měli být schopni dohlížet na povinnost dětí docházet do školy, pomáhat jim ve školní přípravě, podporovat žádoucí chování dětí, vytvářet jim pozitivní a sociálně očekávané vzory, které v nich upevní pozitivní adherenci (ochotu dodržovat) narůstající sociální povinnosti. Právě zde se objeví (především u ohrožených skupin sociálním vyloučením) selhávající rodiče. Školní docházka klade na rodinu zvýšené nároky finanční (školní pomůcky, volnočasové aktivity).

Jak uvádí Říčan (2004), jedná se o období střízlivého realisty, kdy do života plného her vstupují povinnosti v rámci plnění povinné školní docházky, vyšší kázeň, schopnost odložit uspokojení okamžitých potřeb, úsilí o výkon v době, kdy by dítě raději dělalo něco zcela jiného.

V tomto období jde u problémových dětí především o projevy nepřipravenosti, nezralosti, infantilnosti. Děti nejsou schopny přijmout omezení daná rolí žáka, mají problémy ovládat své aktuální impulzy. Hovoříme o dětech, které pocházejí z rodin, kde jsou odlišné normy chování, rodiny dítě výchovně zanedbávají, což vede k tomu, že se žák neumí správně chovat, dochází k nepřesnostem v hodnocení reality (lži, fantazie, nerespektování tabu osobního vlastnictví ostatních žáků). V tomto období hovoříme spíše o problémech nezralého, nedostatečně socializovaného chování (Vágnerová, 1997).

3.3 Střední školní věk

Některými autory bývá toto období nazýváno obdobím pubescence¹⁷ a zahrnuje věk 10 – 15 let. Pro přehlednější popis a z důvodu výrazných změn v těchto letech se autorka přiklání k rozdělení na střední školní věk (10 – 12 let) a starší školní věk (12 – 15 let).

¹⁷ Pubescence je období, které popisuje Vašutová (2005) jako období nejdramatičtější a biodromálně nejzajímavější, kdy dochází k dokončení tělesného růstu, dosažení plné pohlavní zralosti a reprodukční schopnosti, nastupuje hledání způsobu uspokojování a kontroly pudů. Rozhodující jsou ekonomické, sociokulturní faktory, působení výchovných osob. Dospívající je odloučen od světa dětství, ale zároveň není ještě přijat do světa dospělých. V tomto období je nežádoucí jev tvoření part s různými tendencemi. Parta se stává nejdůležitější, poskytuje zázemí, ochranu a předpoklady pro vývoj identity. Varianty chování, které se mohou jevit jako poruchové, bývají důsledkem hledání identity (krádeže pro partu, násilné agresivní chování, užívání návykových látek apod.). Vnitřní nejistota, napětí se projevuje tzv. vulkanismem, což je „klackovitá“ chůze a chování, hlučnost. Například Říčan hovoří o tzv. mechanismus kyvadla, což je vztahovačnost pubescenta jako výraz osobní nejistoty a hledání identity. Školní výsledky ztrácejí na významu, starší žáci nechtějí akceptovat dospělé, naopak oceňují takové chování učitele, které nezdůrazňuje asymetrii rolí ve vztahu učitel – žák.

V tomto období dochází u motorického vývoje ke zvyšování výkonnosti všech orgánů, obratnosti, zlepšení svalové koordinace. Paměť je upřednostňována logická, dítě přechází k abstraktnímu myšlení. Jedinec se dokáže soustředit po delší dobu než v předcházejícím období. Sebehodnocení se stává stabilnějším, jedinec se hodnotí na základě svých úspěchů. Identita se utváří názory, postoji a ohodnocením ostatních lidí. Děti se dostávají do skupiny, která je schopna jednat jako celek. Dochází k meziskupinové interakci.

Problémem tohoto období se mohou stát rodiče, kteří dříve byli schopni pomáhat s přípravou do školy, nyní přestávají stačit (ve škole se zvyšují nároky a objevují se předměty jako fyzika, chemie, výpočetní technika), byť jsou běžné intelektové a vzdělanostní úrovně. Se vzrůstajícími nároky na dítě se může zhoršit prospěch i u dětí, které dříve neměly problémy ve vyučování.

Potřeby staršího školáka se odvíjejí od zvládnání školních povinností. Narůstají potřeby akceptace a respektu dětské osobnosti. Důležité je umožnit dítěti, aby vyjádřilo svůj názor a ten akceptovat. Dále roste potřeba sociálních vzorů a identifikace se sociální skupinou.

Rodiče by měli vnímat dítě jako samostatnější bytost, smířit se s tím, že se vším nemohou svému potomkovi pomoci, přesto by i nadále měli být schopni efektivně dohlížet na trávení volného času dítěte, protože míra ohrožení sociálně patologickými jevy je v tomto období vysoká. Dítě může mít specifické nároky na některé věci, které nemají faktický význam, ale pomohou jedinci při začlenění do skupiny.

Ve středním školním věku podle Vágnerové (1997) může u problémového dítěte docházet ke střetům se spolužáky, kdy problémový žák nevyhovuje očekáváním skupiny (šikana, skupinové prohřešky proti školnímu řádu).

3.4 Starší školní věk

Hovoříme o období puberty, o biologickém a sociálním mezníku, který bývá autory vymezen jako 12 – 15 rok věku. V této vývojové fázi dochází k pohlavnímu dospívání, je ukončena povinná školní docházka, jedinec si musí zvolit další stupeň vzdělávání (povolání). Jedná se o období dramatických změn, které klade nároky na pubescenta i na jeho okolí.

V motorice dochází ke zhoršení nervosvalové koordinace vlivem bouřlivého tělesného vývoje (rychlý růst, nárůst tělesné hmotnosti, prodlužují se končetiny, dochází ke zvýšené unavitelnosti, rozvíjejí se sekundární pohlavní znaky).

Jedinec přechází k hypotetickému uvažování, chápe abstraktní pojmy, přemýšlí o nich. Dokáže vyvodit závěr z hypotéz, nejen z reálných pozorování (hovoříme o stádiu formálních logických operací). Tím, jak je pubescent okouzlen svojí schopností imaginace řešení

problémů, může být více kritický k okolnímu světu. Může docházet ke vzdoru, odmítání autorit, mění se citová vazba k rodině (jedinec už ví, že rodiče nejsou neomylní).

U pubescenta se objevují zvláštnosti v chování (labilita emocí, změny nálad, impulzivita, nepředvídatelné reakce, zranitelnost, introverze, citlivost ke kritice, sexuální zvědavost, snaha o dospělé chování).

Starší školák se snaží odlišit od ostatních věkových kategorií řečí, používá cizí terminologii, zlepšuje se slovní zásoba, znatelný je vliv referenční sociální skupiny. Vazba na vrstevníky se zvětšuje, na úkor rodiny. Komunikace mezi pubescentem a rodiči bývá problematičtější, protože dospělí projevují málo pochopení a pubescent bývá vztahovačtější, často vybuchne, objeví se nepředvídatelné reakce.

Pubescent může mít potíže s přijetím sebe sama. Při sebehodnocení spíše spoléhá na sebe, usiluje o hlubší sebepoznání, ve zvýšené míře se zabývá sám sebou.

Ve škole přestává být pro jedince důležitý výsledek, již není cílem, ale stává se prostředkem. Dochází ke změně vztahu k učiteli. Autoritou bývá učitel pouze, pokud jedinci něčím imponuje.

Jak uvádí Ptáček, Kuželová (2013), potřeby pubescenta jsou potřebami nezralého dospělého. Významně se rozvíjejí potřeby vlastního sebeurčení, vlastní identity. Rodiče by měli dítě podpořit v jeho vlastním rozvoji, přitom i nadále dohlížet na případná rizika a snažit se jim předcházet nebo je úspěšně řešit. Důležité pro toto období je dávat dítěti kapesné, protože se učí hospodařit, což představuje budoucí schopnost hospodaření s vlastními prostředky.

Rodiče by měli v této vývojové fázi své dítě respektovat, podporovat a zároveň dohledovat.

Říčan (2004) toto období nazývá obdobím prvních lásek.

Neměli bychom zapomenout na skutečnost, že rodiče předávají dětem genetickou výbavu tělesné charakteristiky, dispozice pro psychické i tělesné fungování. Biologický vklad a projevy dítěte však nejsou absolutní. Dobře fungující rodina může dítě ochránit (Mertin, Krejčová, 2013).

S věkem roste význam vrstevníků a institucí mimo rodinu, ale přítomnost obou rodičů je klíčová pro děti ještě v mladším a středním školním věku (Mertin, Krejčová, 2013).

Učitel nemůže u dětí mladšího školního věku očekávat, že bez pomoci dospělého člověka budou řešit své problémové chování, nebo že uvědoměle převezmou odpovědnost za vlastní život. Problémové chování nejmenších žáků, způsob řešení „odrážejí úroveň poskytované podpory ze strany rodičů a učitelů“ (Mertin, Krejčová, 2013, s. 99).

U problémového dítěte v období puberty může podle Vágnerové (1997) docházet k tomu, že dítě uvažuje o jiných variantách čehokoliv (zvýšená kritičnost k požadavkům, normám, drzost, provokace, fyzický útok proti hodnotám, vandalismus, experimentování s návykovými látkami, krádež pro partu). V tomto období nejde pouze o porušování norem, ale jde o „komplexní změnu respektovaných norem chování směrem k nežádoucí variantě“ (Vágnerová, 1997, s. 63).

3.5 Společné rysy problémových dětí

Kohoutek (online, 2014) uvádí společné rysy problémových dětí:

- a) Zvýšená psychická tenze. Její výskyt a intenzita je dána tělesným a psychickým stavem dítěte, podmínkami sociálního prostředí, ve kterém se dítě nachází. Hovoříme např. o bolestech hlavy, břicha, žaludečních potížích, onychophagii¹⁸, pocitech slabosti bez medicínských nálezů, pomočování.
- b) Psychomotorická instabilita může být projev živého temperamentu, může být podmíněna lehkou mozkovou dysfunkcí, geneticky, psychogenně, organicky, neuroticky, deprivací reakcí. Její ráz může být trvalý nebo dočasný. Chování dítěte má řadu výchovných a výukových komplikací. Mezi příznaky patří např. neklidné či příliš živé dítě, které mění bezdůvodně nálady, dítě se může projevovat infantilně, hovoří bez vyzvání a skáče druhým do řeči, jednání je zbrklé, nedovede dlouho vydržet u jedné činnosti, přes napomenutí se nedokáže ovládnout, zajímá se o věci kolem sebe, brzy se unaví, chodí často na toaletu, vykřikuje při vyučování, se spolužáky má konflikty, mohou se objevit problémy v psaní a kreslení, vady řeči, nedovede se soustředit na vyučování, chování nemá náležitý odstup, u dítěte se objevují drobné kázeňské přestupky).
- c) Infantilismus. Chování dítěte neodpovídá jeho věku. Může dojít k opožděnému vývoji řeči, dítě se chce mazlit, hrát si, je naivní, emočně labilní, nesamostatné, nezajímá se o školní práci, je závislé na pomoci dospělých, do školy chodí bez vypracovaných domácích úkolů. V pedagogicko-psychologické poradně se tyto děti projevují nezrale, nechtějí odejít od rodičů, pláčou, jsou bázlivé, přitom se chovají bez zábran, tykají dospělým, snadno se rozptýlí, odmítají pracovat, zpívají si při úkolu, těžko se s nimi domlouváme, jejich chování odpovídá nižšímu věku, je zjevně neklidné.
- d) Sociálně pedagogicky anormativní chování. U dětí se může objevit nadměrná lhavost, krádeže, vulgární vyjadřování, nezájem o výuku, členství v závadové partě, záškoláctví, negativismus k autoritám, nežádoucí hodnotová orientace, zájem o alkohol, cigarety,

¹⁸ Onychophagie je okusování nehtů.

návykové látky, předčasné sexuální zážitky, agresivita, šikanování slabších, ničení věcí, ubližování zvířatům, chování bez soucitu.

- e) Komunikační problémy, intropunitivní zaměření osobnosti (trestání sama sebe). Dítě má např. strach z cizích lidí, má nízké sebevědomí, je přecitlivělé, duševně zranitelnější. Tyto děti nesou těžce i malé napomenutí, na neúspěchy reagují nevhodným způsobem, při zkoušení hovoří tiše, nedokáží uplatnit své znalosti, obtížně se adaptují na nové situace, potřebují ujistit o správnosti svého postupu, jsou to spíše samotáři, mají problémy navazovat kontakty, dětmi jsou odmítáni, jsou uzavřené, pasivní, nesmělé, plaché, submisivní.
- f) Disharmonický vývoj osobnosti může být přechodného nebo trvalého rázu, může být základem protispolečenského chování. U dětí s trvalým rázem dochází k poruchám v sociálních vztazích, děti se chovají podivínsky, špatně se začleňují do kolektivu, projevují se egocentricky, jsou impulsivní, vztahovačné, mají nedostatek soucitu, může se objevit podlézání, kupování si přízně u spolužáků, časté žalování, projevují se planým mudrováním až přemoudřelostí, při známkování mohou dělat scény, v souvislosti s prospěchem mohou mluvit o sebevraždě.
- g) Parciální nedostatky poznávacích procesů. Mezi symptomy např. patří dyslexie, dyskalkulie, dyspinxie.
- h) Poruchy motoriky, lokomoce a praxe. U dětí se vyskytuje např. nevyhraněná lateralita, časté úrazy, neobratnost v tělesné výchově, nesamostatnost v sebeobsluze, neúhledný písemný a kresebný projev.
- i) Sociální zanedbanost se projevuje např. těžkostmi v učení, primitivní nebo vulgární komunikací, malou slovní zásobou, nedostatky v osobní hygieně. Výkonnost těchto dětí by mohla být lepší, pokud by rodiče věnovali dětem potřebnou péči. Děti pocházejí z primitivních rodin, kulturně nepodnětných, případně defektních.
- j) Subnorma intelektových schopností a školské výkonnosti. Děti mají problémy s učením, dosahují podprůměrných výsledků, mají negativní vztah ke škole, neznají význam běžných pojmů, mají sklon se učit mechanicky a obtížně aplikují vědomosti do praxe, novou látku chápou hůře než spolužáci, mají nízkou sebedůvěru.
- k) Maladaptivní profesní a studijní orientace představuje žáka, který je nerozhodný, jaké další vzdělávání si má zvolit, je nereálný ve volbě z hlediska schopností a motivace, lhostejný ke své budoucnosti, obtížně se adaptuje na obor, ke kterému nemá kladný vztah, proto chce přestoupit na obor jiný nebo ze studia odejít.

4. Sociální kuratela

OSPOD zajišťuje sociálně-právní ochranu dětí. Rozumíme tím ochranu práva dítěte na příznivý vývoj a řádnou výchovu, ochranu oprávněných zájmů dítěte, včetně ochrany jeho jmění. Působení směřující k obnovení narušených funkcí rodiny má v kompetenci sociální kuratela. Sociální kuratela, kterou vykonává kurátor pro děti a mládež, provádí opatření, která směřují k „odstranění, zmírnění nebo zamezení prohlubování anebo opakování poruch psychického, fyzického a sociálního vývoje dítěte“ (ÚZ č. 996, 2014, s. 38).

Vzhledem k časté záměně pojmů sociální kurátor a kurátor pro děti a mládež mezi laickou i odbornou veřejností, je nutno uvést rozdíly. **Sociální kurátor** je zaměstnanec obecního úřadu obce s rozšířenou působností. Jeho náplní práce je koordinační činnost v oblasti sociálních služeb pro cílovou skupinu – osoby ohrožené sociálním vyloučením z důvodu předchozí ústavní výchovy, ochranné výchovy, výkonu trestu a osoby, jejichž způsob života může vést ke konfliktu se společností (Gojová, 2007).

Sociální kurátor poskytuje odborné sociální poradenství a spolupracuje s mnoha dalšími institucemi (např. vězeňská služba, probační a mediační služba, oddělení sociálně právní ochrany dětí, zdravotní zařízení, úřady práce, místní samospráva a poskytovatelé služeb).

Sociální kurátor vychází ve své práci z právních předpisů, především jsou to zákon o sociálních službách č. 108/2006 Sb., ve znění pozdějších předpisů; zákon o životním a existenčním minimu č. 110/2006 Sb., ve znění pozdějších předpisů; zákon o pomoci v hmotné nouzi č. 111/2006 Sb., ve znění pozdějších předpisů (Gojová, 2007). Sociální kurátor pracuje s osobami staršími 18 let.

Sociální kurátor i kurátor pro děti a mládež pracují v kancelářském prostředí i v terénu. Oba navštěvují své klienty v přirozeném prostředí, pronikají do soukromí klienta i jeho okolí. Ve srovnání s pracovníkem neziskového sektoru, kde dochází k pomoci (partnerský vztah pracovníka a klienta, se kterým se jedná), u státní správy hovoříme o kontrole (vyšší aktivita pomáhajícího pracovníka s menším prostorem pro klientova přání).

Sociální kuratela je institut, který vykonává kurátor pro děti a mládež¹⁹. Kurátor pro děti a mládež je zaměstnancem obce s rozšířenou působností zařazeným do obecního úřadu obce s rozšířenou působností. Při výkonu sociální kurately se prokazuje zvláštním oprávněním vydaným obecním úřadem obce s rozšířenou působností (ÚZ č. 996, 2014).

¹⁹ V textu jsou používány maskulinní tvary daného slovního spojení, výrazy nejsou přechylovány do feminina, aby nedošlo ke snížení srozumitelnosti textu. Označením kurátor pro děti a mládež je myšlena osoba v dané pozici či postavení, ať už hovoříme o muži či ženě.

Obecní úřad obce s rozšířenou:

- a) „působí proti opakovaným poruchám v chování a jednání dětí se zvláštní pozorností věnovanou pachatelům trestné činnosti,
- b) upozorňuje krajské úřady na potřebu napomáhat dětem, které ukončily školní docházku, při získávání možnosti pokračovat v další přípravě na povolání, zejména jde-li o děti propuštěné z ústavní výchovy, ochranné výchovy nebo výkonu trestu odnětí svobody,
- c) spolupracuje s krajskými pobočkami Úřadu práce při zprostředkování vhodného zaměstnání pro tyto děti,
- d) usměrňuje péči o tyto děti podle programů péče o problémové skupiny dětí zpracovaných státními orgány, obcemi, pověřenými osobami a dalšími právníckými a fyzickými osobami,
- e) pomáhá dětem překonat problémy, které mohou vést k negativním projevům v jejich chování“ (ÚZ č. 996, 2014, s. 54).

4.1 Funkce kurátora pro děti a mládež

Kurátor pro děti a mládež vykonává funkci vychovatele, vychovává svého klienta. Toto lze vyjádřit Lindnerovou definicí výchovy „jako spodobování se slabšího silnějším, nehotového poměrně hotovému, neuvědomělého uvědomělému, chovance vychovateli“ (in Pelikán, 1995, s. 34). Jde o působení dospělého na nedospělého s cílem přizpůsobit nedospělého normám společnosti. Nezletilí klienti, převážně adolescenti, pocítují s nelibostí, že se do jejich života zasahuje, proto se autorka domnívá, že by měla převažovat snaha o citlivý přístup.

Sociální kuratela se zaměřuje na:

- a) „analyzování situace v oblasti sociálně-patologických jevů u dětí a mládeže a navrhování preventivních opatření,
- b) účast na přestupkovém řízení vedeném proti mladistvému v souladu se zákonem o přestupcích, trestním řízení vedeném proti mladistvému a řízení o činech jinak trestných u dětí mladších 15 let podle zvláštního právního předpisu,
- c) návštěvy dětí s nařízenou ÚV z důvodu závažných výchovných problémů, dětí s uloženou OV, dětí vzatých do vazby a ve výkonu trestního opatření odnětí svobody a rovněž rodičů těchto dětí,
- d) spolupráci s příslušným střediskem PMS, kurátor pro děti a mládež může klientům nařídit docházet na mediaci²⁰, poradenství ve tří hodinové dotaci, dále je to spolupráce při zjišťování

²⁰ Mediacie je řešení konfliktu komunikací. Jedná se o komunikační metodu řešení konfliktu jako specifické formy interakce, která je využívána v různých formách pomoci člověku. Mediacie je zásah do konfliktu třetí, neutrální stranou, která pomáhá ve vedení a řešení sporu (Holá, 2003).

poměrů mladistvého pro účely trestního řízení a u dětí mladších 15 let pro účely řízení o činech jinak trestných, a při výkonu opatření uložených dítěti či mladistvému podle zvláštního právního předpisu,

e) pomoc dětem uvedeným v § 6 písm. c) po propuštění z ochranné nebo ústavní výchovy a po propuštění z výkonu trestního opatření odnětí svobody s cílem působit k obnovení jejich narušených sociálních vztahů, jejich začlenění do rodinného a sociálního prostředí a k zamezení opakování protiprávní činnosti,

f) zajištění návazné péče dětem uvedeným v § 6 písm. c) i po dosažení zletilosti, zejména dojde-li k prodloužení ústavní nebo ochranné výchovy; při zajištění návazné péče je kurátor pro děti a mládež povinen spolupracovat zejména s obcemi v samostatné i přenesené působnosti, s krajskou pobočkou Úřadu práce, s poskytovateli sociálních služeb a zařízeními pro výkon ústavní a ochranné výchovy“ (ÚZ č. 996, 2014, s. 54).

Z praxe kurátora pro děti a mládež je zaměřena pozornost na využívání volného času klientů. Dětem jsou nabízeny programy pro využití volného času ve spolupráci s vybranými neziskovými organizacemi se zřetelem k zájmům dětí a jejich možnostem. Zaměřena je pozornost na děti vyhledávající styky s fyzickými osobami nebo skupinami těchto osob požívajícími alkoholické nápoje nebo návykové látky nebo páchající trestnou činností. Sleduje u dětí projevy násilí a nesnášenlivosti; věnuje pozornost dětem z rodin s nízkou sociální úrovní; snaží se zabránovat nepříznivým sociálním a výchovným vlivům mezi ostatní skupiny dětí; spolupracuje se školami, pověřenými osobami, zájmovými sdruženími a dalšími subjekty (např. soudy, státním zastupitelstvím, Policií ČR, pediatry, PMS).

4.2 Poradenská aktivita kurátora pro děti a mládež

Kyriacou (1996) popisuje poradenskou strukturu aktivity učitele v jeho fázích. Stejným způsobem pracuje i sociální kuratela. Konkrétně hovoříme o třech fázích:

- 1) Pozorné naslouchání – snahou je odhalit podstatu okolností a problémů; tato fáze vyžaduje pozornost pracovníka, pobízení klienta s cílem pomoci mu dále rozvinout to, co chce říci. Jde o to získat co největší představu o tom, jaké má potřeby, pocity, představy klient.
- 2) Zjišťování okolností případu po konzultacích se zainteresovanými subjekty – získávat ucelenější pohled na to, co se odehrává; je třeba si uvědomit, že klienti sociální kurately jsou lhaví a často neřeknou vše, proto je nutné spolupracovat s dalšími zainteresovanými subjekty, které mohou k případu sdělit další klíčové informace; v této fázi je třeba si dát pozor na unáhlené závěry.

- 3) Navržení postupu, který klientovi pomůže – důležité je počítat i s tím, že se bude některá ze stran snažit navržený postup vetovat.

Pokud chce kurátor pro děti a mládež poskytnout kvalitní poradenskou službu klientovi, musí se orientovat v zákoníku práce, měl by vědět, jaké pojištění je klient povinen hradit, o jaký typ důchodu a kde si může zažádat a v jakém případě, jaké jsou možnosti nezaměstnaných osob, o jaké dávky si smí požádat, kde hledat zaměstnání, doporučit svým klientům neziskové organizace, které doprovázejí při hledání zaměstnání a vypomáhají s psaním životopisu, poradí, jak se připravit na pohovor. Dále by měl klienty poučit o způsobu řešení dluhové situace (neustále stoupá počet zadlužených nezletilých osob), opět by se měl orientovat v neziskových organizacích, které bezplatně dokáží poradit a vypomáhají s řešením finanční situace. Pokud rodina přijde o bydlení, je to kurátor pro děti a mládež, kdo klientovi zajistí bydlení nové a také se stará o jeho hrazení pomocí dávkového systému.

Sociální kuratela vykonává **sociální prevenci**, tj. předcházení potenciálnímu ohrožení sociálně-patologickými jevy a ochranu před nimi. Primární prevence předchází sociálně deviantnímu jednání tam, kde jev ještě nenastal. „Sekundární prevence působí na osoby, které jsou z hlediska sociální patologie rizikové nebo se již deviantního chování dopustily“ (Kraus, 2008, s. 148). Terciární prevence je snaha zabránit recidivě.²¹

Základním principem sociálně-právní ochrany je předcházení vzniku problémů nebo jejich narůstání. Kurátor pro děti a mládež vyhledává ohrožené děti; působí na rodiče, aby plnili povinnosti vyplývající z rodičovské odpovědnosti; jedná s rodiči za účelem odstranění nedostatků ve výchově dítěte; sleduje, zda není porušován zákaz vstupu dětí do prostředí, které je z hlediska jejich vývoje ohrožuje; pomáhá rodičům při řešení výchovných problémů nebo jejich problémů souvisejících s péčí o dítě; poskytuje nebo zprostředkovává poradenství při výchově a vzdělávání dítěte (Novotná, Fejt, 2009).

Sociální kuratela může nabízet klientům volnočasové programy ve spolupráci s občanskými sdruženími, spolupracuje se školami, se subjekty, které pracují s dětmi (ústavy, domy na půli cesty, střediska výchovné péče, nízkoprahové kluby).

²¹ V praxi kurátora pro děti a mládež by mohla být využita sankce u rodičů, kteří neplní povinnost zákonného zástupce a dítě neposílají plnit povinnou školní docházku. Pokud rodiče byli uznáni vinnými v přestupkovém řízení za zanedbávání školních povinností a pobírají dávky pomoci v hmotné nouzi, lze je vyloučit po dobu tří měsíců z dávků. Zákon o pomoci v hmotné nouzi hovoří o preventivním charakteru, který spočívá ve snížení možnosti sociálního vyloučení dítěte, způsobeného rozvojem negativních návyků. Pokud by však správní orgán o tomto rozhodl, mohlo by jít o nepřiměřené ohrožení rodiny. Rodiny závislé na dávkách by přišly o příjem. Autorka chce upozornit, že ne všechny preventivní sankce jsou vhodné. Dále chce autorka na tomto příkladu uvést paradoxní situace z praxe.

Úkolem sociální kurately je bránit pronikání nepříznivých vlivů na děti, pozornost je věnována rodinám s nízkou sociální úrovní, účastní se trestních řízení vedených proti nezletilým, spolupracuje s věznicemi, probační a mediační službou, je v osobním styku s klientem i osobami zodpovědnými za jeho výchovu (Novotná, Fejt, 2009).

4.2.1 Rozhovor s klientem

Kurátor pro děti a mládež denně vede rozhovory s klienty. Úlehla (2005) nazývá fáze rozhovoru s klientem podle systemického přístupu jako:

- a) Příprava – kurátor pro děti a mládež nejdříve zjišťuje pomocí spisové dokumentace, zda-li je klient již na OSPOD veden a z jakého důvodu.
- b) Otevření – klient je písemně pozván k ústnímu jednání, v případě nespolupráce následuje sociální šetření v místě bydliště rodiny; v této fázi se kurátor pro děti a mládež snaží navázat spolupráci s klientem, získané informace ověřuje, klient by měl cítit bezpečí.
- c) Dojednávání – kurátor pro děti a mládež je orientovaný v problému klienta, nabízí klientovi spolupráci prostřednictvím dalších institucí; formuluje zakázku přijatelnou formou pro obě strany.
- d) Průběh – dochází k setkávání klienta a kurátora pro děti a mládež, cílem je vyřešení problému, pomocí stanovených cílů (cíl je pro klienta významný, konkrétní, týká se toho, co nastane, realistický, klienta stojí nějaké úsilí).
- e) Ukončení – v této fázi ověřuje úspěch a hodnotí společnou práci.
- f) Příprava – fáze dalšího vzdělávání, seberozvíjení, supervize (Úlehla, 2005).

4.3 Spolupráce zainteresovaných subjektů

„Každý odborník poskytuje pouze takové služby, ke kterým je oprávněný“ (Eretová, 2010, s. 23). Proto je **spolupráce** OSPOD s dalšími zainteresovanými subjekty velice důležitá. Výchovně problémové děti se mohou chovat v různých institucích odlišně. V organizacích vznikají záznamy, které poskytnou podrobnější náhled na postatu problému. Na úspěchu mají důležitý podíl i rodiče a samotný klient, který je ochotný spolupracovat, akceptovat doporučení a pozitivně reagovat. Spolupráce sociální kurately mezi rodinou a školou může přispět ke koordinaci práce školy, rodiny a dalších institucí. Pomoc, kterou klient dostává, musí vycházet ze správných informací, rodině se poté poskytuje podpora.

Sociální kuratela nabízí poradenské služby ostatních institucí. Důležitá a často vyhledávaná je spolupráce rodiny s **pedagogicko-psychologickou poradnou**, která nabízí žákům a rodinám pomoc ve vzdělávacím procesu, realizuje diagnostiku, nápravu specifických poruch učení

nebo chování, poskytuje odbornou pomoc při řešení výukových a výchovných problémů žáků, individuální i skupinová vyšetření k volbě další vzdělávací cesty, při řešení problémů spojených s dospíváním, intervenční, terapeutickou reedukační péči, metodické vedení výchovných poradců, dyslektických asistentů na školách, konzultace, odborné informace pedagogickým pracovníkům škol a školských zařízení při výchově a vzdělávání dětí a mládeže (Auger, Boucharlat, 2005). Pedagogicko-psychologické poradny „napomáhají při rozvoji pedagogicko-psychologických kompetencí učitelů, participují na činnostech v oblasti prevence rizikového chování u dětí a mládeže a na kariérovém poradenství“ (Eretová, 2010, s. 27).

Dále je využíváno poradenských služeb **střediska výchovné péče**, které jsou od roku 1991 součástí sítě institucí preventivně výchovné péče. Spolupracují s dalšími zařízeními preventivně výchovné péče v rezortu MŠMT, MPSV, MZ, MV. Poskytují preventivně výchovnou péči klientům, u nichž je dominantní porucha chování, ale ještě nenastal důvod k nařízení ÚV nebo uložení OV. Poskytují pomoc zejména v případech výskytu školních, rodinných či psychických problémů, zneužívání návykových látek, gamblerství. Střediska pracují ambulantně, mohou nabízet celodenní či internátní péči. Nabízí klientům pomoc, radu nebo systematickou péči při zachycení výchovných problémů, rozvíjí spolupráci s rodinou, poskytují poradenství pedagogům, úzce spolupracují s kmenovou školou klienta. Zjišťují vlivy, vztahy a nedostatky ohrožující vývoj dítěte či mladistvého. Hledají možnosti snížení rizika negativního rozvoje. Usilují o eliminaci poruch chování. Provádí činnost diagnostickou, poradenskou, psychoterapeutickou, výchovnou, vzdělávací. Pobyt ve středisku je však dobrovolný, možný proto pouze na základě písemné dohody se zákonnými zástupci klienta (Slomek, 2010, s. 70-72).

Poslední dobou sociální kuratela pracuje i s výchovně problémovými dětmi se zdravotním postižením. Jsou využívány poradenské služby **speciálně pedagogických center**, která „zabezpečují speciálně pedagogickou, psychologickou a další potřebnou podpůrnou péči klientům ze zdravotním postižením“ (Eretová, 2010, s. 30).

Sociální kuratela spolupracuje s **PMS**, která se řídí zákonem č. 257/2000 Sb., ve znění pozdějších předpisů. Odborná činnost PMS se specializuje na šest základních oblastí: mediace, obecně prospěšné práce, probace, parole, mládež a trest domácího vězení. Všechny tyto oblasti působí v souladu s principem restorativní justice. Jedná se o obnovu mezilidských vztahů narušených trestným činem a nápravu škod vzniklých v jeho důsledku (Matoušková, 2012).

Využívány jsou poradenské služby školních psychologů, dětských psychiatrů, výchovných poradců, školních speciálních pedagogů. Spolupráce je navazována i s Policií ČR a nestátními neziskovými organizacemi, které jsou zdarma, hrazeny z grantových projektů. Neméně důležitá je spolupráce s Českou školní inspekcí jako kontrolním orgánem, který má povinnost získávat a analyzovat informace o vzdělávání dětí, o činnosti škol a školských zařízení, sledovat a hodnotit efektivnost vzdělávací soustavy, zjišťovat a hodnotit podmínky, průběh a výsledky vzdělávání (Eretová, 2010).

4.4 Opatření sociální kurately

Cílem sociálně právní ochrany dětí je pomoci dítěti a hájit jeho zájmy. Je však otázkou, do kdy je možné a účelné rodinu podporovat a kdy je třeba se postavit proti ní a hájit zájmy dítěte právě např. přemístěním do náhradního domova. Zde je rozhodující úloha kurátora pro děti a mládež. Důležité je sestavení důkladné komplexní anamnézy, zhodnocení situace dítěte, vytvoření reálné prognózy vývoje v rodině, to vše podloženo hlubokou osobní znalostí každého případu, včetně znalosti odborných předpokladů.

Součástí výchovné a poradenské činnosti je rozhodování obecních úřadů a soudů o výchovných opatřeních upravených v zákoně o rodině²² a v zákoně o sociálně právní ochraně dětí. Jedná se o zájem společnosti o řádné výchově dětí, jejich ochraně, vytváření příznivých podmínek pro výchovu dětí, jejich vzdělání i všestranný vývoj (Novotná, Fejt, 2009). Repertoár opatření je však omezený. „Odborník nabízí nejvhodnější sestavu opatření s ohledem na znalosti dítěte“ (Eretová, 2010, s. 24) a rodiny.

Kurátor pro děti a mládež může využívat **výchovná opatření podle zákona o rodině, č. 94/1963 Sb.**, ve znění pozdějších předpisů, kam patří napomenutí, dohled, uložení omezení. Dále hovoříme o **opatřeních ukládaných podle zákona o sociálně-právní ochraně dětí, č. 359/1999 Sb.**, ve znění pozdějších předpisů, což jsou návrh soudu na omezení nebo zbavení rodičovské odpovědnosti, návrh soudu na nařízení ústavní výchovy, návrh soudu na prodloužení nebo zrušení ústavní výchovy, návrh soudu na svěření dítěte do péče zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc. Při trestních jednání může sociální kuratela navrhopvat dětem do 15 let věku u soudního jednání uložení výchovných **opatření podle zákona o soudnictví ve věcech mládeže, č. 218/2003 Sb.**, ve znění pozdějších předpisů.

²² Od 1. 1. 2014 byl zákon o rodině přemístěn do novely občanského zákony, viz. ÚZ, sv. 956, Občanský zákoník a související předpisy: podle stavu k 8. 4. 2013.

4.4.1 Výchovná opatření

OSPOD má možnost, vyžaduje-li to zájem na řádné výchově dítěte, rozhodnout o výchovném opatření. Pokud tak neučiní OSPOD, může na základě podaného podnětu učinit soud. Pokud OSPOD rozhodne o výchovném opatření, není třeba souhlasu soudu. Kurátor pro děti a mládež nejvíce využívá výchovná opatření - napomenutí, dohled, uložení omezení nebo povinnosti. Užívána jsou v době, kdy selhala opatření užívaná základní školou.

Napomenutí znamená vhodným způsobem napomenout dítě, rodiče, jiné osoby odpovědné za výchovu dítěte, popřípadě toho, kdo narušuje řádnou péči o dítě. **Dohled nad výchovou** se provádí za součinnosti OSPOD, školy a dalších institucí (např. dětský praktický lékař, pedopsychiatr, neziskové organizace). Kurátor pro děti a mládež dochází do rodiny, žádá o zprávy zainteresované instituce a kontroluje, jak rodina funguje. Pokud by dohled neplnil svůj účel, je možno podat k soudu podnět na zahájení řízení ve věci změny výchovy a uložit další možné opatření. **Uložení omezení** rodičům, dítěti nebo osobám odpovědným za výchovu dítěte brání působení škodlivých vlivů na výchovu dítěte (např. zákaz určitých činností, návštěva určitého místa, akce, zařízení nevhodných vzhledem k osobě dítěte a jeho vývoji). **Uložení povinnosti** využívat odbornou poradenskou pomoc, účastnit se prvního setkání se zapsaným mediátorem v rozsahu 3 hodin nebo terapie.

Pokud rodiče neplní rodičovskou odpovědnost, tedy nepečují o dítě, o jeho zdraví, tělesný, citový, rozumový a mravní vývoj, může OSPOD podat k soudu **návrh na zbavení nebo omezení rodičovské odpovědnosti**.

Výchovná opatření je možno zrušit v době, kdy splnila svůj účel, změní-li se poměry v rodině (ÚZ č. 996, 2014).

Pokud výše uvedená výchovná opatření nevedla k nápravě, je možno užít dalších opatření. Soud může „dočasně odejmout dítě z péče rodičů nebo jiné osoby odpovědné za výchovu dítěte“ (ÚZ č. 996, 2014, s. 41) a dítě je předáno do střediska výchovné péče, nebo do zařízení poskytovatele zdravotních služeb nebo do péče ZDVOP.

4.4.1.1 Zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc

ZDVOP poskytuje ochranu dětem, které se ocitnou „ve stavu nedostatku řádné péče anebo je-li život dítěte, jeho normální vývoj nebo jeho jiný důležitý zájem vážně ohrožen nebo narušen“ (ÚZ č. 996, 2014, s. 42). Dále pokud se dítě ocitne bez jakékoliv péče, pokud se jedná o dítě s CAN²³. Ochrana těmto dětem spočívá v uspokojování základních životních potřeb. Do ZDVOP se umísťují děti na základě rozhodnutí soudu, na základě žádosti

²³ CAN je zkratka pro označení zneužívaných, týraných a zanedbávaných dětí (Hartl, Hartlová, 2000).

obecního úřadu obce s rozšířenou působností, na základě žádosti zákonného zástupce dítěte nebo požádá-li o to dítě (ÚZ č. 996, 2014).

Dítě ve ZDVOP (což jsou např. Klokánky, Dům Přemysla Pittra v Praze) může pobývat po dobu 3 měsíců pokud je umístěno na základě žádosti rodiče, po dobu 6 měsíců pokud požádal OSPOD, pokud je dítě umístěno na základě rozhodnutí soudu, pobyt trvá do doby, než proběhne soudní jednání ve věci svěřeni dítěte do další péče.

4.4.1.2 Ústavní výchova

Nařízení ústavní výchovy znamená, že soud zkoumá, zda výchova dítěte nešla zajistit náhradní rodinnou péčí nebo péčí v ZDVOP, které mají přednost před nařízením ústavní výchovy. Ze zkušenosti kurátora pro děti a mládež je nutno říci, že se ústavní výchova dává v případě, kdy o dítě nemá nikdo zájem, dítě páchá trestnou činnost, užívá návykové látky.

Důležité je upozornit na to, že soud nařizuje ústavní výchovu, pokud je výchova dítěte vážně ohrožena, jiná opatření nevedla k nápravě (výše uvedená opatření) a je to v zájmu nezletilého. Před právní moci rozhodnutí soudu o nařízení ústavní výchovy kurátor pro děti a mládež sjedná dobu a místo přijetí dítěte do příslušného zařízení pro výkon ústavní výchovy. Po právní moci rozsudku jsou rodiče vyzváni, aby dítě předaly do zařízení. Pokud by rodiče takto neučinili, byl by podán návrh na výkon rozhodnutí.

Děti umístěné v ústavní výchově jsou sledovány jednou za 3 měsíce kurátorem pro děti a mládež při návštěvě v zařízení. Nejméně jednou za 3 měsíce jsou navštíveni i rodiče dítěte.

Pokud děti svým chováním splňují pravidla v ústavním zařízení a rodiče projeví na OSPOD zájem, mohou děti jít domů na propustku. Pobyt dítěte mimo ústav na základě písemného vyjádření kurátora pro děti a mládež umožní ředitel zařízení.

Kurátor pro děti a mládež je držitelem problému, který se snaží profesionálním způsobem provádět kontrolu tím, že opatruje, dozoruje, přesvědčuje a vyjasňuje, jak popisoval již Úlehla (2005). Nezapomeňte však, že např. dva kurátoři pro děti a mládež budou pracovat sice podle stejného zákona, ale co doopravdy udělají, jaká opatření použijí, záleží na jejich předpokladech, na tom, jak porozuměli celé situaci.

Autorka považuje za nutné upozornit, že za závažné nebo vážné narušení výchovy dítěte se ale již nepovažují nedostatečné bytové poměry nebo majetkové poměry rodičů dítěte nebo osob, kterým bylo dítě svěřeno do péče (ÚZ č. 996, 2014). Pokud tedy rodina žije v nedůstojných bytových podmínkách a trpí nedostatkem financí, není to důvodem pro užití výchovného opatření, nařízení ústavní výchovy. Dítě zůstává v rodině v těchto podmínkách.

4.4.2 Trestní opatření

Sociální kuratela využívá při své práci s výchovně problémovými dětmi trestní zákoník, především hlavy IV Trestné činy proti rodině a dětem, § 194-204 (ÚZ, č. 966). Pokud je zjištěno, že dítě nedochází do základní školy, neplní povinnou školní docházku, rodiče absenci neomlouvají, dětský pediatr podporuje skryté záškoláctví, rodiče umožní dítěti vést zahálčivý způsob života, podává sociální kuratela podnět k prošetření na PČR, zda se rodiče nedopouští trestného činu **ohrožování výchovy dítěte**.

Sociální kuratela podává na Policii ČR, SKPV podnět k prošetření, pokud se děti mladší 15 let ve třídě chlubí, že měly pohlavní styk, užívají návykové látky, jsou šikanovány. Často základní školy informují OSPOD, že děti docházejí nepřipravené na vyučování, bez svačiny, zanedbané nebo pokud mají podezření na týrání a zanedbávání. Školou oznámená skutečnost je poté postoupena sociální kuratelou k prošetření na Policii ČR, SKPV.

Školy oznamují OSPOD výchovné problémy s nezletilými dětmi (např. žák odmítá respektovat vyučující, rozvrací vyučování, chodí nepřipraven, nenosí pomůcky, je vulgární). Po provedení pohovoru sociální kurately s nezletilým a rodinou, dochází k využití příslušných výchovných opatření po vyhodnocení situace dítěte. Kurátor pro děti a mládež může však dojít ke zjištění, že dítě svým nevhodným chováním pouze volá o pomoc (např. u dívky je evidována záškoláctví, kterým „volá“ o pomoc, aby si jí někdo všiml, protože je pohlavně zneužívána a neumí si o pomoc říci jinak). Sociální kuratela poté podává na SKPV podnět k prošetření např. právě z podezření ze sexuálního zneužívání a přitom je zároveň použito výchovného opatření svěřením dítěte do péče ZDVOP, kam je dítě umístěno na základě soudem vydaného předběžného opatření, jehož návrh sociální kuratela podala.

Často je podáván sociální kuratelou podnět na Policii ČR, SKPV pro podezření z podávání alkoholu dítěti.

Také však dochází k situaci, kdy samy děti páchají trestnou činnost. Děti mladší 15 let však nejsou trestně odpovědné. Dopustí-li se tyto děti činu jinak trestného, soud pro mládež užije k nápravě opatření, kterými zpravidla na základě výsledků pedagogicko-psychologického vyšetření jsou výchovná povinnost; výchovné omezení; napomenutí s výstrahou; zařazení do terapeutického, psychologického nebo jiného vhodného výchovného programu ve středisku výchovné péče; dohled probačního úředníka, kdy je dítě dohledováno v bydlišti, ve škole; uložení ochranné výchovy (ukládá se většinou dítěti, pokud spáchalo čin, za který trestní zákoník dovoluje uložení výjimečného trestu, potrvá, dokud to vyžaduje její účel, nejdéle do 18 let s možností prodloužení do 19 roku věku). Ochranná výchova je nejpřísnější opatření, kdy je dítě odňato rodiči a zařazeno do výchovného kolektivu s přísnějším režimem. Dítě musí v době spáchání činu dovršit 12 let a být mladším 15 let (ÚZ, č. 966).

U soudního řízení může být dítěti uloženo více opatření najednou, pokud je to potřebné k dosažení účelu zákona č. 218/2003 Sb., o soudnictví ve věcech mládeže, ve znění pozdějších předpisů. Sociální kuratela kontroluje plnění soudem uložených opatření, spolupracuje se zařízeními, kde dochází k plnění opatření.

4.5 Individuální plán ochrany dítěte

Součástí spisové dokumentace je IPOD, nástroj a postup sociální práce, jehož prostřednictvím zjišťuje kurátor pro děti a mládež situaci dítěte a jeho rodiny. Zpracováním IPOD je poté užito poradenství a opatření, které je v zájmu dítěte. IPOD se vypracuje do 1 měsíce od zařazení dítěte do evidence sociální kurately, pravidelně s novými poznatky se aktualizuje (ÚZ, č. 996).

Vyhodnocování je sběrem relevantních informací, kdy dochází k vyhodnocení situace dítěte, určuje se jeho ohrožení, mapuje se kapacita a zdroje v rodině i blízkém okolí. Vyhodnocení je průběžný proces úkonů, dochází ke sběru dat, která se průběžně vyhodnocují. Součástí vyhodnocování situace dítěte je zjištění míry ohrožení práv a zájmů dítěte; vymezení sociálních, zdravotních, jiných rizik, kterým je nezletilý vystaven; posouzení úrovně tělesného, duševního vývoje dítěte s ohledem na jeho věk; zhodnocení průběhu vzdělávání; určení a posouzení individuálních potřeb a zájmů dítěte; vymezení vlastností a určení schopností dítěte, popř. předpokladů k jejich získání; zjištění a zohlednění názoru a přání dítěte s ohledem k věku dítěte a jeho rozumové vyspělosti a dalších skutečností nezbytných pro hodnocení situace dítěte v konkrétním případě. Vyhodnocuje se i situace rodiny a širšího rodinného prostředí (ÚZ, č. 996).

Vyhodnocování se provádí vždy pro jedno dítě. IPOD obsahuje popis příčin ohrožení dítěte a důvodu zahájení sociálně-právní ochrany; vyhodnocení opatření nezbytných k ochraně dítěte a poskytnutí pomoci; postup spolupráce kurátora pro děti a mládež s dalšími zainteresovanými subjekty včetně spolupráce s rodinou; časový plán pro provádění konkrétních opatření v rámci sociálně-právní ochrany dětí; způsob hodnocení a ověřování plnění naplánovaných opatření a návrh dalších opatření pro případ, že naplánovaná opatření nebyla v dostatečné míře realizována.

4.6 Sociální šetření

Sociální kuratela pravidelně navštěvuje své klienty v bydlišti, ve škole, ve školských zařízeních, v zařízení poskytovatele zdravotních služeb, v zaměstnání nebo prostředí, kde se dítě zdržuje. Zákon ukládá možnost provádět tzv. **sociální šetření**. Hovoříme o návštěvě

profesionála v místě bydliště rodiny, která může být ohlášená nebo neohlášená. Pracovník pozoruje členy v bydlišti, kontroluje vybavení bytu, děti se v domácím prostředí chovají uvolněněji než v prostředí instituce, dospělí členové však mohou hrát „představení“. Zároveň však dochází k průniku do soukromí rodiny. Pracovník si musí dát pozor, aby se nechoval příliš suverénně nebo naopak nejistě, protože by jej mohla rodina přestat vnímat jako kompetentní osobu. Pokud by rodina odmítla provést sociální šetření, ze strany sociální kurately by hrozil represivní zásah, proto bývá běžnější obranou rodiny nepřítomnost v bydlišti v době šetření. Sociální kuratela proto častěji volí neohlášené sociální šetření (ÚZ, č. 996).

4.7 Případová konference

Běžně využívanou metodou při práci sociální kurately se zainteresovanými subjekty bývá uspořádání **případové konference**. Způsob projednání situace ohroženého dítěte s rodiči, nástroj multidisciplinární spolupráce při řešení případu ohroženého dítěte, který zapojuje další pomáhající a zúčastněné subjekty a osoby (zástupci ZŠ, lékaři, zástupci neziskových organizací, soudci, zástupci Policie ČR a další). Případová konference by se měla uspořádat vždy před podáním návrhu soudu na některé z výše uvedených opatření.

Pro zdárný průběh případové konference je přizvána nezávislá osoba – facilitátor. Vše je hrazeno z prostředků sociálně-právní ochrany (ÚZ, č. 9996).

Je nutno uvést, že všichni zaměstnanci OSPOD jsou povinni zachovávat mlčenlivost o skutečnostech, se kterými se při provádění sociálně-právní ochrany nebo v přímé souvislosti s tím seznámili.

5. Klientela sociální kurately

Klienty institutu sociální kurately jsou **děti**, se kterými pracuje kurátor pro děti a mládež. Hovoříme o osobách mladších 18 let, často nemotivových ke spolupráci.

Klientem sociální kurately se člověk stává v případě, že se jeho způsoby neshodují s normami společnosti (Úlehla, 2005).

Kurátor pro děti a mládež se zaměřuje na děti, které dle zákona č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, ve znění pozdějších předpisů, dle § 6 písm. c) „vedou zahálčivý nebo nemravný život spočívající zejména v tom, že zanedbávají školní docházku²⁴, nepracují, i když nemají dostatečný zdroj obživy, požívají alkohol nebo návykové látky, jsou ohroženy závislostí, živí se prostitucí, spáchaly trestný čin nebo, jde-li o děti mladší než patnáct let, spáchaly čin, který by jinak byl trestným činem, opakovaně nebo soustavně páchají přestupky nebo jinak ohrožují občanské soužití“; a dále dle § 6 písm. d) „které se opakovaně dopouští útěků od rodičů nebo jiných fyzických nebo právnických osob odpovědných za výchovu dítěte“ (ÚZ č. 996, 2014, s. 38). Výše uvedené děti jsou řazeny mezi **děti vyžadující zvýšenou pozornost**. Tyto děti byly zapisovány a evidovány do Rejstříku dětí s opakovanými poruchami v chování a jednání, od 1. 1. 2014 jsou tyto děti zapisovány do Rejstříku dětí, na které se zaměřuje sociální kuratela.²⁵

Pokud mají děti trvalý pobyt v daném obvodu, kde je úřad, jsou dětem zakládány spisové dokumentace Om, což je ochrana mládeže. Pokud se dítě nachází mimo obvod, je založena dokumentace Nom – nepříslušná ochrana mládeže. Dokumentace Om obsahuje spisový obal a přehled, záznam o vyhodnocení situace dítěte a jeho rodiny, IPOD, přehled návštěv dětí a rodičů, protokoly o jednání s rodinou, protokoly z případové konference, správní spis a další písemnosti týkající se dítěte.

U těchto dětí je sledován nepříznivý vliv na ně působící, sociální kuratela činí opatření k omezení působení nepříznivých vlivů na děti, pravidelně je vyhodnocována situace dětí a rodiny, jsou stanoveny opatření k ochraně dětí, je poskytována pomoc rodinám ohrožených dětí a posilována funkce rodiny. Těmto dětem je poskytována pomoc při překonávání

²⁴ „Záškoláctví je forma útěku dítěte ze školy, přičemž dítě rodičům předstírá, že školu navštěvuje. Problematika záškoláctví je právně ukotvena“ (Procházka, 2012, s. 154).

²⁵ Rejstříky jsou součástí spisové dokumentace OSPOD. Kurátor pro děti a mládež užívá kromě výše uvedeného dále Rejstřík dětí, u nichž bylo rozhodnuto o výchovném opatření, Rejstřík dětí umístěných v zařízeních pro výkon ústavní a ochranné výchovy, Rejstřík dětí, jejich rodiče nevykonávají nebo zneužívají práva plynoucí z rodičovské odpovědnosti, na kterých byl spáchán trestný čin ohrožující život, zdraví, jejich lidskou důstojnost nebo jmění, nebo je podezření ze spáchání takového činu, Rejstřík dětí svěřených do zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc, Rejstřík dětí mladších 15 let podezřelých ze spáchání činu, který by jinak byl trestným činem, Rejstřík dětí ve výkonu trestu odnětí svobody (Novotná, 2002). Ve všech rejstřících se uvádí datum zápisu, pořadové číslo, značka spisu, příslušný orgán, který rozhodl v dané věci, jméno a datum narození dítěte.

nepříznivých sociálních podmínek, výchovných vlivů, s cílem umožnit jim začlenění do společnosti.

Zákon o sociálně-právní ochraně nepředpokládá jednorázové působení.

5.1 Typický klient sociální kurately

Z praxe kurátora pro děti a mládež lze říci, že typickým klientem jsou děti s poruchami chování. Oficiální označení pro skupinu dětí a mládeže s poruchami chování používá (Sovák, 1977) termín **mládež obtížně vychovatelná**²⁶. Jedná se o poruchu chování, která se nedá zvládnout běžnými pedagogickými prostředky a výchova vyžaduje zvláštní výchovnou péči. Obtížná vychovatelnost má více stupňů, od obtížně vychovatelné a delikventní mládeže až po kriminalitu dětí, mládeže i dospělých. Vojtová (2008) popisuje různé stupně mládeže obtížně vychovatelné:

a) Děti se závažnými poruchami chování jsou děti s poruchami pozornosti a soustředění, doprovázenými hyperaktivitou, které není možné zvládnout běžnými výchovnými postupy a metodami. Dále sem řadíme děti experimentující s návykovými látkami či drogově závislé. V některých případech musí kurátor pro děti a mládež využít výchovného opatření a na základě rozhodnutí soudu umístit dítě do ústavního zařízení.

b) Děti s extrémními poruchami chování jsou např. děti, které jsou opakovaně nedovoleně na útěku a dopouštějí se jednání, které má znaky trestné činnosti. Tyto děti není možné zvládnout výchovnými postupy, prostředky používanými v běžných zařízeních. Dále sem řadíme děti s drogovou závislostí, děti mladší 15 let, kterým byla uložena soudem OV.

c) Nezletilé těhotné dívky a nezletilé matky a jejich děti. Bývají to často dívky, které plní povinnou školní docházku nebo se připravují na budoucí povolání v příslušné škole. Jejich děti jsou po dobu výuky v péči pracovníka s odbornou způsobilostí k výkonu zdravotnického povolání všeobecné sestry nebo ošetřovatele, nebo pedagogického pracovníka, popř. v jeslích nebo v zařízeních pečujících o dítě do 3 let věku v denním režimu nebo v mateřské škole (Vojtová, 2008). Tyto dívky bývají převážně klientkami výchovných ústavů.

Znakem výše uvedeného chování dětí a dospívajících je podle autorů chování nerespektující sociální normy platné v dané společnosti. Jedinec normy sice chápe, ale neakceptuje je, nebo se jimi nedokáže řídit (např. u hyperaktivních dětí). Děti nejsou schopny navázat a udržet přijatelné sociální vztahy.

Jedinci s poruchami chování, jak uvádí Vágnerová (2004, s. 780) „nechápejí nezbytnost přizpůsobení standardnímu sociálnímu očekávání.“ Děti s poruchami chování nejsou

²⁶ Dříve užíván termín mládež mravně vadná.

ohleduplné ani k lidem, věcem či zvířatům, práva jiných jsou pro ně bezvýznamná, za porušení norem necítí vinu, nemají dostatečně vyvinuté svědomí.

„Poruchy chování v dětském věku mohou mít přechodný charakter, ale mnohdy je lze chápat jako signál rozvíjející poruchy osobnosti, která představuje zvýšené riziko trvalejší tendence k problematickým projevům“ (Vágnerová, 2004, s. 780).

5.2 Zaevidování klienta sociální kurately

Pokud bylo využito maximální kapacity rodičů a učitelů, problém se nepodařilo zvládnout běžnými prostředky, dochází k navázání spolupráce se sociální kuratelou.

Z praxe kurátora pro děti a mládež můžeme říci, že se do péče sociální kurately dostávají děti převážně oznámením ZŠ o výchovných problémech dítěte (rodina odmítá se školou spolupracovat, dítě nerespektuje školní řád, dítě má neomluvené hodiny nebo naopak je absence omluvena rodiči, kteří kryjí záškoláctví apod.). Postupně jsou zjištěny další problémy v rodině.

Dále jsou do péče sociální kurately hlášeny děti Policií ČR z důvodu užívání alkoholu nebo páchání trestné činnosti.

Obecní policie odhaluje případy záškoláctví. Při kontrolní činnosti může odhalit dítě, které není ve škole v době vyučování, zjistí jeho totožnost, kontaktuje zákonného zástupce. O události se sepíše úřední záznam, který se postupuje řediteli školy a v případě, že by se jednalo o trestný čin, může předat strážník skutečnost na Policii ČR, která informuje sociální kuratelu.

Na OSPOD se také ozývají anonymně lidé, kteří sdělují, že se v okolí nachází dítě, které je bez dozoru, užívá návykové látky, žebra o jídlo, potuluje se po ulicích, ačkoliv má být ve škole.

Občas se stane, že se ke kurátorovi pro děti a mládež dostane dítě na základě sdělení rodiče nebo příbuzného.

Výjimečně jsou na OSPOD hlášeny problémové děti neziskovými organizacemi, ačkoliv ty často vědí, že dítě má problémy.

Od roku 2005, kdy máme k dispozici statistické údaje z celé České republiky je nutno říci, že počet výchovně problémových dětí příliš neklesá, což dokladuje Tabulka č. 1 – Roční výkazy o výkonu sociálně právní ochrany dětí.

Tabulka č. 1 – Roční výkazy o výkonu sociální právní ochrany dětí

Sledovaný rok	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Děti do 15 let	18297	17990	17910	18108	18270	18376	18832	18587	17470

(zdroj: MPSV, statistické údaje, online)

5.3 Důvod oznámení výchovně problémového žáka na OSPOD

Důležitá je komunikace a spolupráce rodiny a školy. Pokud je mezi školou a rodiči neefektivní komunikace (rodiče odmítají spolupracovat, zastávají názor, že vzdělávání je zbytečné, mají závažné existenční osobní problémy, mají špatné osobní zkušenosti se školou, nedůvěřují spolupráci, přislíbené nedodrží, problémové chování dítěte bagatelizují) je škola nucena obrátit se o pomoc při řešení výchovných problémů se žáky na jiné instituce a využít tak oznamovací a represivní strategie řešení problémů. Důležité je, aby byla pomoc propojená mezi všemi zainteresovanými subjekty. Je všeobecně známo, že nejúčinnější pomoc je prostřednictvím koordinovaného působení.

V případě, že se ZŠ rozhodne navázat spolupráci se sociální kuratelou, měla by včas oznámit závažnost problémového chování žáka, intenzitu, četnost a způsob, jakým řešila výchovné problémy žáka. Sociální kuratela by měla obdržet zápisy z jednání výchovné komise školy, sepsané dohody mezi školou a rodiči, příp. dokumentace týkající se stížnosti rodičů na učitele či školu.

Z praxe kurátora pro děti a mládež víme, že se škola obrací na OSPOD v době, kdy selhala opatření školy a rodina odmítá se školou spolupracovat (např. rodina nenavázala spolupráci s doporučenou institucí). Škola provede tzv. výchovné oznámení o výskytu sociálněpatologických jevů ve škole.

Dle metodických pokynů MŠMT je škola povinna hlásit OSPOD více než 10 neomluvených hodin, v závažných případech vyrozumět OSPOD o konzumaci návykových látek, zaslat na OSPOD kopii o nahlášení krádeže žákem, vznik škody. V případě pokročilé, brutální šikany má škola spolupracovat také s OSPOD. ZŠ by měly vždy hlásit byť jen podezření na CAN.

6. Empirická část

Na základě prostudování odborné literatury a získání teoretických znalostí a znalostí z praxe, je věnována empirická část kvalitativnímu výzkumu²⁷, konkrétně případovým studiím.

Podle interních statistik nejmenovaného OSPOD (viz. Tabulka č. 2) stoupá počet dětí, které jsou nahlašovány představiteli základních škol z důvodu výchovných problémů do péče sociální kurately.

Tabulka č. 2

	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
<i>Evidovaný počet případů</i>	249	267	231	214	253	280	235
<i>Trestná činnost</i>	68	57	59	49	35	32	21
<i>Výchovné problémy ve škole</i>	175	208	174	189	191	205	219
<i>Přestupky</i>	19	26	18	15	22	28	47
<i>Návrhy na ústavní výchovu</i>	13	25	9	6	3	4	2
<i>Návrhy na předběžné opatření</i>	14	19	16	4	9	5	5

Jak bylo již uvedeno v předcházejících kapitolách, dnes mají rodiny problémy s dětmi, rodiče obtížně výchovu zvládají, jsou pracovní vytíženi, navíc děti znají výborně svá práva, ale povinnosti již nikoliv. Předložené kazuistiky se věnují čtyřem rodinám, kde jsou závažné výchovné problémy s dětmi a ZŠ je nedokáže sama vyřešit, proto potřebuje součinnost s OSPOD.

6.1 Cíl výzkumu, výzkumné otázky

Cíl výzkumu by měl poučit o neznámém problému, což jsou výchovně problémové děti ze ZŠ hlášené do péče sociální kurately. Cílem empirické části diplomové práce je ukázat postup spolupráce ZŠ se sociální kuratelou a dalšími zainteresovanými subjekty do problematiky výchovně problémových dětí. Poukázat na to, jakým způsobem je navázání spolupráce ZŠ se sociální kuratelou přínosné pro výchovně problémové dítě.

Výsledky předkládaného výzkumu by mohly výrazně obohatit znalost problematiky sociální kurately při práci s výchovně problémovými dětmi ze ZŠ ve vztahu ke spolupráci právě se ZŠ. Pracovníci ZŠ se mohou pomocí uvedených kazuistik vyvarovat v budoucnu nevhodným postupům, více se zamyslet nad užitím vhodných opatření, včas problémy s dítětem řešit s příslušným OSPOD. Empirická část může být přínosem i pro studenty jakožto budoucí učitele, kteří se budou setkávat s výchovně problémovými dětmi při své práci. V případě tak

²⁷ „Kvalitativní přístup je proces zkoumání jevů a problémů v autentickém prostředí s cílem získat komplexní obraz těchto jevů založený na hlubokých datech a specifickém vztahu mezi badatelem a účastníkem výzkumu“ (Švaříček, Šedřová, 2007, s. 17).

závažných výchovných problémů, jaké jsou uvedeny v předložených kazuistikách, by měla být práce obohacena i pro soudní instituce, kde zdlouhavé čekací lhůty na zahájení řízení, případně vynesení rozsudku může mít veliký vliv na další fungování rodiny. Práce by mohla obohatit i laickou veřejnost, která je kritická jak k postupům vyučujících, tak k postupům sociální kurately při řešení problémových dětí, aniž by přesně věděla, s jakými případy musí učitelé a kurátor pro děti a mládež pracovat. Práce ukazuje užití výchovných opatření ze strany školy i sociální kurately, což je také obohacením pro laickou veřejnost.

Přínosem kvalitativního výzkumu je přispění k osvětlení výzkumných otázek, dochází k seznámení s problémem do hloubky, snaží se o vysvětlení a pochopení toho, co se děje a proč. Kvalitativní výzkum přispívá k pochopení toho, co je zapsáno pomocí popisu. Kvalitativní výzkum nám přináší podrobný popis a vhled do zkoumaného jevu, je sledován vývoj případu, jsou získány podrobné informace o jevu.

Význam výzkumu je v rovině teoreticko-pedagogické, kdy přinese relativně detailní a strukturované poznání problematiky sociální kurately. Uvedené kazuistiky mají význam metodologický. Metodologie nekopíruje u nás dostupné postupy. Význam je sledován i v rovině praktické, kdy se jedná o přínos pro ZŠ.

Tzv. praktickým cílem bude získání informací, které mohou být využity k zefektivnění práce školy se sociální kuratelou. Tzv. personálním cílem je, že sama autorka pracuje jako kurátorka pro děti a mládež, proto je pro ni osobně významné téma prozkoumat.

Hlavním cílem předložené práce je ukázat konkrétní spolupráci sociální kurately se ZŠ a poukázat na to, zda je navázání spolupráce ZŠ se sociální kuratelou přínosné pro výchovně problémové dítě. Cílem předkládaného výzkumu je popsat a prozkoumat, jakým způsobem je možné pracovat s výchovně problémovými dětmi a jejich rodinou ve spolupráci ZŠ a sociální kurately.

Výzkumné otázky ukazují, kudy vést výzkum. Poskytují výsledky v souladu s cíli. Pro výzkum byly zvoleny otázky:

Jakým způsobem je pracováno s rodinou výchovně problémového žáka?

Jaká opatření jsou základní školou a kurátorem pro děti a mládež užívána?

Jaká je příčina výchovných problémů u vybraných žáků ze základních škol?

6.2 Výběr případu, design

Zásadním krokem k uskutečnění případové studie je výběr případu – rozhodnutí o vzorku. Výběr výzkumného vzorku byl proveden metodou záměrného výběru. Ze své pracovní agendy vybral kurátor pro děti a mládež tzv. extrémní případy. Jednalo se o takové, kdy byla

spisová agenda vedena pouze na základě toho, že ZŠ oznámila na OSPOD výchovné problémy se žákem a v případě nebyly zjištěny, další sociální kuratelou klasické problémy (např. přestupek nezletilého, trestná činnost, užívání návykových látek, útky od rodičů). Šlo tedy o to, vybrat takový případ, kde jsou pouze závažné výchovné problémy ve škole. I přes toto kritérium zůstalo hodně případů k výběru, proto byla stanovena do výběru další kritéria výběru. Do výběru mohly být zařazeny jen případy, které jsou nejméně 1x týdně řešeny a tento stav již trvá více než půl roku. Jedná se o případy, kde po delší době evidenci na OSPOD stále není v dosahu efektivní řešení.

Pro výběr vzorku byla zvolena následující kritéria: na OSPOD se obrátila ZŠ, dítě nebylo doposud v evidenci sociální kurately, rodiče neuvádějí výchovné problémy svého dítěte, rodiče nesouhlasí s postupem školy, při jednání na OSPOD nebyly objeveny klasické problémy typické pro klientelu sociální kurately (např. trestná činnost, přestupky nezletilého, užívání návykových látek, útky od rodičů), rodině byla prostřednictvím OSPOD doporučována spolupráce alespoň se dvěma dalšími institucemi (o. s. Střep, SVP, pedopsychiatr, dětský neurolog, nízkoprahová zařízení pro děti a mládež).

V diplomové práci byl čtenář seznámen s klientelou, která je hlášena na OSPOD, s posláním sociální kurately a způsobu její práce, s podrobnou interpretací všech faktorů, které do zvoleného případu mohou vstoupit, s vývojovými zvláštnostmi dětí. Vzhledem k citlivosti výzkumného problému, možnosti sběru dat, proniknutí do hloubky problematiky, možných způsobů řešení, spolupráce dalších zainteresovaných subjektů, dále z důvodu zájmu o poznání, jak v praxi funguje sociální kuratela při práci s výchovně problémovými dětmi byl zvolen design případové studie. Objektem šetření se stal výchovně problémový žák. Konkrétně byl zvolen extrémní případ, kdy usilujeme o komplexní zmapování všech aspektů neobvyklého chování vybraného případu. Výzkum byl prováděn v časovém období únor 2013 – únor 2014 na území hlavního města Prahy.

V případové studii byla využita technika obsahové analýzy – technika analýzy osobních dokumentů (studium spisové dokumentace výchovně problémového žáka, záznamy z jednání školy a kurátora pro děti a mládež, zápisy ze setkání případových konferencí a výchovných komisí ve škole, záznamy provedených šetření v bydlišti rodiny, telefonické záznamy se zainteresovanými subjekty, korespondence s rodiči a odbornými zařízeními, záznamy z jednání s nezletilým, záznamy z návštěv nezletilých ve spolupracujících zařízeních).

6.3 Příprava sběru dat, výzkumný nástroj, etické otázky

Nejdříve došlo k seznámení s vybranými případy, konkrétně s dokumenty zaslanými ZŠ, kde byl uveden popis problémového chování žáka. Poté následovalo seznamování s informacemi ze zpráv získaných od zainteresovaných subjektů – odborní lékaři (dětský psychiatr, praktický lékař, neurolog), kliničtí psychologové, školní psychologové, zprávy z pedagogicko-psychologické poradny, neziskových organizací apod. Proběhlo zmapování terénu pomocí záznamů z provedených šetření – návštěva ZŠ, která ohlásila problémové chování s nezletilým a návštěva v bydlišti rodiny (zaměřena na seznámení s bytovými podmínkami). Zmapování případu proběhlo dále pomocí záznamů z konaných výchovných komisí, případových konferencí, protokolů z jednání s rodinou.

Aby byl zachován princip důvěrnosti, nejsou zveřejněna žádná data, která by čtenáři umožnila identifikovat účastníka výzkumu (není uveden ani příslušný úřad, jmenovitě ani ZŠ, spolupracující instituce, pro osoby i místa byly zvoleny pseudonymy).

6.4 Analýza dat

Analýza dat začala probíhat od samého začátku sběru dat, střídala se fáze sběru dat s analýzou. Díky získání dat a analýze došlo k hlubšímu porozumění případu.

Bylo provedeno otevřené kódování, jehož předmětem byla spisová dokumentace rodiny, kdy bylo pracováno s papírem a tužkou. Kódy byly zapisovány do levého okraje, barevně byly vyznačeny poznámky ke každému zainteresovanému subjektu. Na základě otevřeného kódování byly hledány obecnější kategorie. V průběhu sběru dat docházelo k poznámkám, které byly v textu podtrhovány. Dalším bodem pojmové analýzy bylo axiální kódování. Pro formulování vztahu bylo použito obecné kódovací paradigma, jak doporučují Strauss a Corbinová (in Hendl, 2005). Záměrem analýzy dat bylo zjistit u jevu kauzální podmínky, poté kontext, následně intervenující podmínky, akce, strategie jednání a nakonec následky problémového chování (Tabulka č. 3 – Axiální kódovací paradigma).

Axiálním kódováním byl získán obraz o vztazích mezi různými kategoriemi. Další fází bylo selektivní kódování, což je přezkoumávání dat, kódů, jejich selektivní zpracování. Byly hledány hlavní kategorie. K názornému zobrazení teorie byly užity integrativní diagramy Hendl, 2005).

Tabulka č. 3 – Axiální kódovací paradigma

<i>Jev</i>	Výchovně problémové chování ve škole
<i>Kauzální podmínky</i>	Nevhodné rodinné prostředí, výchovný styl v rodině, specifický způsob trávení volného času, neschopnost začlenit se do kolektivu, nevhodné agresivní chování, problematické bytové zázemí, špatná finanční situace, časté střídání základních škol
<i>Kontext</i>	Naučený vzorec chování zákonného zástupce
<i>Intervenující podmínky</i>	Spolupráce zainteresovaných subjektů
<i>Akce Strategie jednání</i>	Doporučení odborníků, užití různých opatření Pedagogicko psychologická poradna, občanské sdružení, lékaři, psychologové, soudy, státní zastupitelství, Policie ČR, středisko výchovné péče, sociální kuratela
<i>Následky</i>	Docházka do školy, spolupráce se sociální kuratelou a odbornými institucemi, výchovná opatření

6.4.1 Případová studie A

Rodinná anamnéza

Hovoříme o romské rodině. Nezletilý Matěj, 12 let, v současné době dochází do 6. třídy ZŠ pro děti s poruchami chování. Chlapec pochází z neúplné rodiny, otec není zapsán v rodném listě. Dle sdělení matky opustil otec rodinu, když se dozvěděl, že je matka těhotná. Otec byl údajně o 20 let starší než matka.

Matěj nemá sourozence, žije se svojí matkou a babičkou v bytě 1+1. Byt je vybavený standardním nábytkem staršího data. Při prováděných sociálních šetření, která byla i neohlášená, zde bylo vždy čisto a útulně. Matěj obývá pokoj se svojí matkou, babička přespává v kuchyni na rozkládacím gauči. Rodina žije v tomto bytě od samého počátku, matka nikdy nedlužila na nájmu, vždy se sousedy vycházela. Výchova matky byla od začátku rozmazlující, matka neměla nastavená pravidla a neuměla uplatnit svoji autoritu. Matěj měl vždy volnost, což s sebou nese neschopnost podřídit se autoritě vyučujícího. Veškerý volný čas matka vždy věnovala synovi.

V roce 2012 onemocněla matka rakovinou, přišla o zaměstnání, od té doby se přidaly další zdravotní problémy. Babička přestává slyšet, má problémy s chůzí a srdcem. Rodina žije v současné době z nemocenských dávek matky, starobního důchodu babičky a příspěvku na bydlení. Rodina si nemůže dovolit z finančních prostředků nezletilému hradit volnočasové aktivity.

Babička pochází původně ze Slovenska, ale vzhledem k tomu, že byla bita svým manželem, opustila ho a odešla do České republiky. Matka nezletilého z důvodu rodinné situace sama byla v dětství umístěna v dětském domově, ale odmítá o tom hovořit. Matka chlapce pochází ze sedmi dětí, všichni žijí k dnešnímu dni v Praze. Matka je vyučená prodavačka. Většina

matčinyh sourozenců má zdravotní problémy (rakovina, vysoký krevní tlak, obezita), přesto se snaží pracovat. Sourozenci matky se snaží vypomáhat v rodině s těžšími pracemi. Do rodiny docházejí pravidelně.

Osobní anamnéza

Při rozhovorech s matkou bylo zjištěno, že Matěj byl od samého počátku spíše samotář. Už když byl malý, nechtěl si hrát s ostatními dětmi, stále chtěl být v blízkosti matky. Matěj nemá pěkný vztah ani k babičce. Babička netoleruje jeho problémové chování. Žádnou vážnou nemocí netrpěl, prodělal neštovice, spalničky.

Školní anamnéza (scholarita)

Matějovi byla odložena o jeden rok školní docházka. Nezletilý docházel do přípravného ročníku ZŠ, kde mu však byla ukončena předčasně docházka z důvodu nekoncentrovanosti, neschopnosti podřídit se dětskému kolektivu i dospělým. Matěj neměl dostatek potřebných sociálních zkušeností. Už v té době bylo matce doporučováno obrátit se na školního psychologa, objednat chlapce k neurologovi a dát jej psychiatricky vyšetřit.

V následujícím školním roce začal nezletilý docházet do první třídy klasické ZŠ. Při vyučování docházelo nejprve k běžným problémům v chování, kdy Matěj odmítal poslouchat vyučujícího, nedával pozor ve výuce, občas se šel při vyučování projít po třídě.

Ve druhé třídě se výchovné problémy s nezletilým však začaly stupňovat. Matěj při vyučování i o přestávkách házel židlemi, křičel ve vyučování, sebepoškozoval se, odmítal pracovat s asistentem, který mu byl vzhledem k poznatkům z první třídy udělen, plival na spolužáky, neadekvátně výbušně reagoval, hovořil vulgárně, skákal po lavicích, fyzicky napadal spolužáky. ZŠ toto chování řešila sníženou známkou z chování na vysvědčení v prvním pololetí.

Matka vyjadřovala nespokojenost s postupem školy, zastávala ochranný postoj vůči synovi, se školou přestávala spolupracovat, s vedením školy jednala se zvýšeným hlasem a sama se rozhodla, že syna dá na jinou školu. Matěj začal docházet na diagnostický pobyt do ZŠ č. 2, která byla určena pro „normální děti“, ačkoliv nezletilý v té době docházel ke školnímu psychologovi, který doporučoval, aby matka přeřadila syna do ZŠ pro děti s poruchami chování. Matce bylo doporučováno, aby dala syna vyšetřit u dětského psychiatra. Na ZŠ č. 2 byl Matějovi diagnostický pobyt vzhledem k narůstajícím výchovným problémům předčasně ukončen a byl vrácen k plnění povinné školní docházky zpět do spádové školy.

ZŠ č. 1 dala matce podmínku, že dá syna vyšetřit u psychologa. Ze zprávy od psychologa bylo zjištěno, že chlapec má poruchu pozornosti, výrazný motorický neklid na bázi ADHD,

horší zařazení ve vrstevnické skupině, úroveň rozumových schopností v pásmu podprůměru, nepřiměřené a nepředvídatelné chování se známkami sebepoškození. Psycholog doporučil matce docházku syna do speciální školy pro děti s poruchami chování a pobyt na dětském psychiatrickém oddělení. I přes doporučení matka nerespektovala rady psychologa a Matěj plnil povinnou školní docházku i nadále v ZŠ č. 1.

Problémy s Matějem ve škole byly neustále, proto se matka rozhodla najít pro syna jinou ZŠ. V dalším školním roce začal Matěj docházet do ZŠ č. 3. Byl přijat k diagnostickému pobytu na tři měsíce, ten byl však ukončen z důvodu výchovných problémů – nepředvídatelné chování, provokace ostatních spolužáků, ničení vybavení školy apod. Škola označila chování chlapce jako asociální. Matka v té době docházela do pedagogicko-psychologické poradny na doporučení školy, což byla i jedna z podmínek přijetí na tuto školu. Ze zprávy z pedagogicko-psychologické poradny bylo zjištěno, že se jedná o žáka, který ochotně spolupracuje, je vděčný za pozornost, pochvalu, je velice zvědavý, impulzivní a bez zábran. Chlapec podává nevyrovnané výkony, brzy se při práci unaví, klesá jeho soustředěnost, objevuje se neklid. Matce bylo doporučeno docházet se synem na neurologii z důvodu ADHD. Matka začala s neurologií spolupracovat, syna na doporučení lékaře medikovala.

Matěj se musel vrátit zpět do ZŠ č. 1. Po několika dnech se rozhodla škola informovat OSPOD. Ve zprávě uvedla, že se žák odmítá učit, odmítá pracovat s asistentem, jeho chování je nekontrolovatelné, vyhrožuje ostatním fyzickou újmou na zdraví, zapálením školy.

Leden 2010 - OSPOD navázal spolupráci se školou. Byla svolána výchovná komise za účasti zástupců školy, pracovníka odboru školství, OSPOD a zákonného zástupce nezletilého. Na výchovné komisi bylo domluveno, že matka se synem zajde k dětskému psychiatrovi a s pomocí OSPOD přemístí syna do ZŠ pro žáky se specifickými poruchami chování. V té době matka přestala se školou zcela spolupracovat, odmítala spolupracovat i s OSPOD. Neustále uváděla, že „můj syn je v pořádku, nedám ho mezi nějaký blbečky do zvláštní školy.“ Matka si odmítala dát vysvětlit, jak funguje škola pro žáky se specifickými poruchami chování. OSPOD musel podat návrh na nařízení předběžného opatření, kterým se matce nezletilého ukládá povinnost zajistit lékařskou péči – diagnostický pobyt na dětském oddělení psychiatrické léčebny. Matka se odvolala u soudu, sdělovala, že věc není tak vážná, zaujímala ochranný postoj, vyslovila nedůvěru k OSPOD, ke škole, uváděla, že na ni kurátor naléhal. Soud vydal usnesení, podle kterého je matka povinna předat chlapce k diagnostickému pobytu do psychiatrické léčebny. Ze závěrečné zprávy z diagnostického pobytu na dětském oddělení psychiatrické léčebny bylo matce doporučeno dát syna dovyšetřit ještě psychologicky pro upřesnění diagnózy. Matějovi byla změněna medikace, doporučena

spolupráce s dětským psychiatrem ambulantní formou, plnění povinné školní docházky v ZŠ s asistentem a vzdělávání podle individuálního vzdělávacího plánu. Matka stále s OSPOD odmítala spolupracovat a nerespektovala doporučení z diagnostického pobytu. OSPOD podal k soudu podnět na nařízení výchovného opatření – dohled nad výchovou nezletilého.

Po ukončení diagnostického pobytu nastoupil Matěj k plnění povinné školní docházky na ZŠ č. 4, 4. třída. Škola informovala o výchovných problémech, které vyučující zvládají sami vyřešit. Každý den je hovořeno s matkou, která syna denně ve škole vyzvedává. V tomto období Matěj docházel k dětskému psychiatrovi do ambulance, na doporučení OSPOD spolupracoval s neurologem, nízkoprahovými zařízeními pro děti a mládež, kde probíhalo doučování a volnočasové aktivity.

V následujícím školním roce začala škola sdělovat rostoucí výchovné problémy s nezletilým, které nezvládají, a proto žádají zásah OSPOD. Kurátor pro děti a mládež nejprve předvolal matku, ta uváděla, že se synem nemá žádné výchovné problémy. Poté zkontaktoval ošetřujícího psychiatra, který sděloval, že u nich při kontrolách je dítě klidné, bezproblémové, slušné a uctivé. Byla domluvena pravidelná docházka žáka ke kurátorovi pro děti a mládež a spolupráce s ostatními institucemi. Kromě školy nebyly s Matějem hlášeny žádné výchovné problémy. Při jednáních na OSPOD byl hoch také slušný, uctivý, bezproblémový.

Situace ve škole však eskalovala. V únoru 2012 začala škola hlásit závažné výchovné problémy žáka, kdy odmítá vstoupit do školy, po vstupu je vulgární a agresivní, poškozujícím majetek školy, vyhrožuje fyzickým napadením, slovně napadá spolužáky i učitele, fyzicky ubližuje asistentce. Škola označila žáka za dítě s poruchou chování. Matce bylo doporučeno ředitelkou školy, aby si syna odvedla domů. Problémové chování bylo prostřednictvím OSPOD řešeno s ošetřujícím psychiatrem, který změnil chlapci medikaci.

Situace se ve škole vyhroutil, medikace neúčinkovala. Chlapec odmítl odejít od matky a vstoupit do školy. Matka byla žádána, aby si syna opět odvedla domů. Prostřednictvím kurátora pro děti a mládež byl zkontaktován ošetřující psychiatr, který předjednal pobyt nezletilého v psychiatrické léčebně i přes nesouhlas matky. Z pobytu bylo doporučeno matce, aby dala syna do ZŠ pro žáky s poruchami chování. Matka odmítla a oznamovala, že je vážně nemocná, z celé situace zoufalá a vyčerpaná. Nezletilý opět docházel k plnění povinné školní docházky do ZŠ č. 4.

Mezitím oznamovala Policie ČR, že hoch hází kameny po autech, způsobil škodu ve výši 4.500 Kč. Na OSPOD se začaly telefonicky hlásit anonymy, které sdělovaly, že nezletilý je velmi problémový, fyzicky napadá matku i babičku, se kterou žije a matka jej nezvládá. Kurátor pro děti a mládež prošetřil situaci v bydlišti rodiny, sousedé byli tázáni, ale nikdo nic

nepotvrdil. Na Policii ČR byl podán podnět k prošetření celé situace. Anonym se začal ozývat i do školy, kam chlapec docházel.

Kurátor pro děti a mládež svolal případovou konferenci za účasti zástupců školy, dětské psychiatrie, neurologie, psycholog Matěje, zástupce z pedagogicko-psychologické poradny, pracovnice nízkoprahových zařízení pro děti a mládež, přítomna byla i matka nezletilého. Za účasti všech zainteresovaných subjektů byla vyhodnocena situace chlapce, byl vypracován individuální plán ochrany dítěte. Došlo se k závěru, že chování nezletilého je ohrožující. Primář psychiatrické léčebny doporučil diagnostický pobyt. Chlapce předala matka (t. č. vážně nemocná) na diagnostický pobyt do psychiatrické léčebny. Zde Matěj docházel do ZŠ č. 5. Škola sdělovala, že se jedná o žáka s asociálním chováním, agresivními a destruktivními projevy, nevychovaného a nepřizpůsobivého s tendencí určovat si pravidla, o žáka s poruchou chování. Při vyučování chlapec záměrně narušuje výuku, odmítá spolupracovat, vyhýbá se školním povinnostem, nedodržuje školní řád, nereaguje na pokyny učitelů. V době, kdy byl chlapec na diagnostickém pobytu matka školu nenavštěvovala, o syna se nezajímala.

Po tří týdenním pobytu byla nezletilému diagnostikována pervazivní vývojová porucha – Aspergerův syndrom. Kurátor pro děti a mládež navázal spolupráci s o. s. Apla, Asociace pomáhající lidem s autismem, byly vybrány služby: terapie problémového chování, skupinové nácviky sociálních dovedností a volnočasové aktivity (letní tábor, respitní víkend a respitní týden, plavání). Vzhledem ke špatné finanční situaci rodiny kurátor pro děti a mládež navázal spolupráci s o. s. Dobrý Anděl, který finančně vypomáhá rodinám s onkologickými pacienty. Pro hrazení služeb o. s. Apla byla žádána finanční výpomoc od sociálně-zdravotní komise příslušného úřadu a s matkou byly řešeny dávky pomoci v hmotné nouzi a příspěvek na péči.

Od té doby, co byl Matějovi diagnostikován Aspergerův syndrom, se matka zbavila pocitů viny za to, že selhala ve výchově. Veškeré chování nezletilého svaluje na Aspergerův syndrom, synovo chování omlouvá diagnózou.

Docházka do školy byla stále problematická. ZŠ oznamovala kurátorovi pro děti a mládež, že se Matěj chová k vyučujícím vulgárně, je drzý, pokřikuje na pedagogy i spolužáky nelichotivými přezdívkami, porušuje osobní zónu pedagogů, sahá na ně, brání jim v pohybu, občas na vyučující plivne, učitelku uhodí do zad, záměrně vyhledává oběť pro své útoky, odmítá se připravovat na vyučování, vyrušuje nesmyslnými otázkami, zpívá si při vyučování, nekontrolovatelně se pohybuje po třídě, kdy je nebezpečný jak sobě tak okolí, vyhýbá se jakékoliv práci v hodinách, jeho agresivita roste. Matěj není schopen dosáhnout klíčových kompetencí dle školního vzdělávacího plánu. Odmítá spolupracovat s asistentem, chová se k němu nevhodně. S vrstevníky neudrží žádné kontakty, děti znervózňuje svým

vyrušováním, neustále na sebe upozorňuje křičením, znemožňuje žákům pracovat. ZŠ oznamovala, že žák chodí do výuky nepřipravený, nenosí domácí úkoly, od začátku školního roku nemá zavedeny sešity. Jedná se o žáka, který vyrušuje při hodině a zároveň odmítá pracovat. Spolupráce s matkou je minimální. ZŠ oznámila, že odmítá nadále chlapce vyučovat.

Sociální kuratela je často informována anonymy, že je chlapec nezvladatelný, pro své okolí nebezpečný, ohrožuje matku a babičku. Vzhledem k tomu, že situace ve škole je neuspokojivá, nezletilý je nebezpečný sobě i okolí, spolupráce s neziskovými organizacemi nezlepšila fungování chlapce, zároveň škola odmítá chlapce mít ve vyučování, na OSPOD se ožívají anonymy, které hlásí závažné výchovné problémy chlapce, dohled nad výchovou neplní svůj účel, situace se spíše zhoršuje a medikace nepomáhá, podal kurátor podnět na zahájení řízení ve věci změny výchovy za účelem vypracování soudně znaleckých posudků z oboru psychologie a psychiatrie, které by doporučily další postup.

Mezitím byla předjednána docházka do ZŠ č. 6 při SVP Klíčov, kde má nezletilý plnit povinnou školní docházku dva měsíce. Již po prvním týdnu vyučující sděluje, že je nezletilý „asociál, nevychovaný kluk, co nemá nastavené hranice, má poruchu osobnosti a porucha autistického spektra je diskutabilní“. Kurátor pro děti a mládež svolal případovou konferenci. Výsledkem jednání bylo podání předběžného opatření k soudu, kterým se matce ukládá, aby syna předala k hospitalizaci do Dětské psychiatrické nemocnice Opařany. V současné době nabylo rozhodnutí soudu právní moci, matka syna odmítá k hospitalizaci předat, podala k městskému soudu odvolání. Matka nikomu nevěří, odmítá spolupracovat s doporučenými odborníky. Kurátor pro děti a mládež v současné době hledá ZŠ, kde mi mohl Matěj plnit povinnou školní docházku, tedy ZŠ pro děti s poruchou autistického spektra.

Spolupráce rodiny se sociální kuratelou

ZŠ využila výchovného opatření snížení známky z chování, diagnostický pobyt nezletilého na jiné škole, svolala se výchovná komise, chlapec dostal asistenta. Sociální kuratela využila výchovného opatření zajistit nezletilému lékařskou péči – diagnostický pobyt na psychiatrii oddělení psychiatrické léčebny, byla svolána případová konference a nakonec byl nad výchovou chlapce nařízen dohled. Ze strany sociální kurately byla doporučena spolupráce s psychologem, psychiatrem, docházka do PPP, vytvoření IVP, byla navázána spolupráce s neziskovými institucemi, bylo rodině doporučeno požádat si o finanční výpomoc na dávkách, spolupráce byla navázána také se soudní institucí, s PČR.

Nad výchovou Matěje byl nařízen dohled, matka docházela pravidelně ke kurátorovi pro děti a mládež, byla kontrolována, aby se synem docházela na terapie problémového chování a nácviky sociálních dovedností do o. s. Apla. Minimálně jednou za týden byla matka kontaktována, aby došla na příslušná pracoviště. Nezletilému byla pravidelně prostřednictvím sociální kurately zajišťována volnočasová aktivita v nízkoprahových zařízeních pro děti a mládež. Pravidelně bylo dohlíženo na finanční situaci matky. Matka situaci zlehčovala, nelíbila se jí předepsaná medikace pro syna, zdůrazňovala svůj zdravotní stav, kdy nemůže docházet do institucí, která jí jsou doporučovány.

Kurátor pro děti a mládež v době, kdy byla matka nezletilého v dlouhodobé pracovní neschopnosti a rodina měla veliké finanční problémy, spolupracoval s o. s. Dobrý Anděl a ošetřujícím lékařem matky. Rodině jsou zajišťovány finance. Pro aktivity o. s. Apla byly žádány finanční příspěvky ze sociálně-zdravotní komise, probíhala spolupráce s úřadem práce, který matce vyplácí dávky (příspěvek na péči, příspěvek na bydlení, přídavek na dítě). Vzhledem k závažnému chování Matěje byl kurátor pro děti a mládež v denním kontaktu se školou. Na OSPOD se ozývali lidé z okolí nezletilého formou anonymních telefonátů, „je to spratek nevychovanej, umístěte ho někam do děčáku, s touhle rodinou se nedá v domě žít, vždyť jednou někoho zabije.....“ Sociální kuratela spolupracuje s Policií ČR a dává prošetřovat každý anonymní telefonát.

Matka se cítí vyčerpaná (časté docházení k lékařům, na odborná pracoviště se synem, který je v péči dětského psychiatra, o. s. Apla, pravidelně jej vodí na volnočasové aktivity do nízkoprahových zařízení pro děti a mládež, nucené spolupráci s Policií ČR).

Sociální kuratela spolupracovala se školami nezletilého, o. s. Apla na přemístění Matěje do ZŠ pro žáky se specifickými poruchami v chování a jednání. Přemístění se nepodařilo, situace ve škole se zhoršila, hoch je nebezpečný sobě i okolí, medikace nezabírá, proto kurátor pro děti a mládež podal k soudu podnět na změnu výchovy – nařízení soudně znaleckých posudků z oboru psychiatrie a psychologie, které by doporučily další postup. Matka je neustále upozorňována na to, že z příspěvku na péči má hradit synovi služby o. s. Apla, např. doprovod syna do školy a vyzvedávání syna ze školy, vzhledem ke svému zdravotnímu stavu. V současné době, kdy bylo soudně rozhodnuto o výchovné povinnosti, aby matka předala syna k hospitalizaci, odmítá rozhodnutí soudu respektovat. Matka přestala docházet na psychiatrii, nedochází do o. s. Apla, nespolupracuje s kurátorem pro děti a mládež.

Autorka považuje za nutné upozornit na zoufalství ZŠ, kde Matěj plní povinnou školní docházku a zároveň na zoufalství sociální kurately, která je omezena zákonem.

6.4.2 Případová studie B

Rodinná anamnéza

Nezletilá Karla, 12 let, dochází do 6. třídy ZŠ. Dívka pochází z neúplné rodiny, otec byl po několika soudních jednání zapsán v rodném listě, s dcerou se ale nestýká z důvodu nestandardního chování matky. Otec platí řádně výživné. Karla má 2 nevlastní sourozence, se kterými se nestýká.

Nezletilá žije se svojí matkou v pronajatém bytě 2+1, který je nadstandardně vybaven. Matka mění s dcerou velmi často bydliště, v institucích na sebe nezanechává kontakty, proto byla několikrát s dcerou v pátrání, protože nikdo nevěděl, kde a zda nezletilá plní povinnou školní docházku. Matka nespolupracuje, trpí odporem ke všem pomáhajícím institucím, nikomu nevěří, neustále zdůrazňuje, že je „dobrá matka“.

Matka nezletilé se vyučila jako kadeřnice, ale nikdy nepracovala. Po porodu dcery bydlela chvíli se svými adoptivními rodiči (krátce po svém narození byla adoptována). Vzhledem k matčině nestandardnímu chování rodiče zakoupili byt v Praze, který jí i vnučce zanechali. Prarodiče se finančně snažili matce Karly vypomáhat, ale matka místo vděčnosti byla stále více podezřívavá, obávala se neznámo čeho a kontakty s prarodiči nezletilé zcela zprerthala.

Matka se vždy snažila dceři ve všem vyhovět, nemá vybudované rodičovské kompetence, nastavené hranice ani pravidla, neumí uplatnit svoji autoritu. Karla má volnost, odmítá respektovat všechny dospělé. Výchova je rozmazlující s prvky protekcionismu.

Od prarodičů bylo zjištěno, že matka nezletilé sama v dětství projevovala nestandardní chování, nikdy neměla kamarády, odmítala docházet na volnočasové aktivity, rodiče oslovovala křestním jménem, nikdy k nim neprojevovala kladné emoce, neustále na otce volala Policii ČR, kdy si vymýšlela, že ji uhodil, že jí ubližuje apod. Babička Karly brzy vážně onemocněla a do dnešního dne její zdravotní stav není dobrý. Prarodiče mají velký zájem o vnučku, ale vzhledem k problémům, které by s dcerou měli, raději na kontaktu s Karlou netrvají.

Rodina žije z výživného od otce a z dávek pomoci v hmotné nouzi. Matka nezletilé prodala byt v Praze, od té doby se neustále stěhuje, mění dceři školy, s nikým nespolupracuje. V novém bydlišti si neoznačuje schránku, v institucích neoznamuje změnu bydliště.

Osobní anamnéza

Vývoj Karly v předškolním věku je kurátorovi pro děti a mládež znám pouze ze zprávy ošetřující dětské lékařky. V mateřské škole měla nezletilá údajné problémy se začleněním do kolektivu pro nadměrnou fixaci na matku, neklid a agresivní projevy. Byl diagnostikován hyperkinetický syndrom. Matce byla doporučena pro dceru medikace, tu však odmítla.

Matka po celou dobu nespolupracuje, před institucemi se snaží uniknout, u lékařů důrazně uvádí, že si nepřeje, aby informace o ní a dceři byly předávány komukoliv jinému, neuvádí aktuální adresu pobytu, nezanechává telefonní kontakt.

Od prarodičů bylo zjištěno, že nezletilá nikdy nedocházela do mateřské školy, matka ji vždy chtěla mít u sebe, její výchova byla příliš ochranná. Oni sami nesměli být s vnučkou bez dozoru matky. Když spolu žili, matka svoji dceru před prarodiči zamykala. Vnučka prý přes průhledné sklo dveří natahovala ručičky za prarodiči, ale ti jí nebyli schopni pomoci. Matka neumožnila dceři nikdy se s nikým stýkat, proto Karla nemá žádné kamarády, je sociálně zanedbaná, není schopna respektovat autoritu dospělého. Do ZŠ dívku vždy vodila matka, pak si ji vyzvedávala. Matka neumožnila Karle řádně navázat sociální kontakty.

Školní anamnéza (scholarita)

V březnu 2010 oznamuje ZŠ č. 1, že mají ve třetí třídě žákyni, která má problémy s absencemi. Komunikace s matkou je velmi problémová, matka odmítá osobní kontakt s třídním učitelem žákyně, vyhýbá se rozhovorům a se školou „spolupracuje“ tak, že zasílá dopisy, kterými se vyjadřuje k poznámkám dcery v žákovské knížce. ZŠ uvedla, že tyto problémy jsou se žákyní již od první třídy.

Matka byla předvolána na OSPOD, v té době již nezletilá docházela do jiné ZŠ. Matka hned na začátku odmítla poslouchat stížnosti ze ZŠ č. 1, ale začala si stěžovat na přístup současné školy (dceru nezačlenili do kolektivu, učitelka je na ni přísná, probíhá nedostačující výuka anglického jazyka, dceru šikanují spolužáci). Karla měla po celou dobu rozhovoru s kurátorem pro děti a mládež tendenci omlouvat své nevhodné chování, sváděla vinu na ostatní spolužáky. Dívka nebyla schopná přijmout zodpovědnost za své chování. Důsledkem byly negativní vztahy se spolužáky a vyučujícími, konflikty v rámci plnění povinné školní docházky.

Prostřednictvím kurátora pro děti a mládež byla zkontakтовána škola. Opět bylo uváděno, že je problematická spolupráce s matkou, která si často stěžuje na práci učitelů a posléze vyhrožuje, že přihlásí dceru na jinou školu. Matce bylo doporučeno řešit problémy ve škole a navázat spolupráci s pedagogicko-psychologickou poradnou.

Ještě toho školního roku byla Karla na žádost matky přijata do ZŠ č. 3. Zde si matka opět stěžovala, že je dcera slovně a fyzicky ve škole napadána. Matka se obrátila na Českou školní inspekci, která doporučila ponechat nezletilou v aktuální škole. Z pedagogicko-psychologické poradny bylo matce doporučeno, aby ve škole poprosila o začlenění nezletilé do kolektivu, dohlížela na pravidelnou přípravu dcery do výuky, začala spolupracovat s logopedem, využila

terapeutickou skupinu Kolotoč při pedagogicko-psychologické poradně. Matce bylo doporučeno posilovat sociální dovednosti dcery např. táborovými aktivitami, sportovním kroužkem, neměnit dceři školu a v případě školního selhávání se obrátit na poradnu. Matka i přes doporučení odborníků neumožnila Karle pobyty na školních akcích. Nezletilá měla i na této škole vysoký počet zmeškaných hodin, všechny řádně omluveny matkou. Matka i přes všechna doporučení přihlásila dceru k plnění povinné školní docházky do jiné školy a odmítla uvést, do jaké školy dceru přihlásila.

S matkou bylo její jednání probíráno s kurátorem pro děti a mládež, byla upozorněna na výchovná opatření, která mohou být nastolena. Doporučovanou spoluprací s institucemi matka nerealizovala.

Od března 2011 začala matka komunikovat s kurátorem pro děti a mládež početnou písemnou korespondencí, ve které si stěžuje na postupy školy, chování spolužáků k dceři. Kurátor pro děti a mládež se snažil v bydlíšti rodiny provést sociální šetření a matku zkontaktovat, ale pozvánky k jednání se začaly vracet s tím, že „adresát je na uvedeném místě neznámý“.

Posléze bylo zjištěno, že nezletilá dochází do ZŠ č. 5, kde si po 11ti dnech docházky matka stěžovala, že dcera byla dána to třídy, kde jsou pozadu s výukou, matka poukazovala na špatné školství. Kurátor pro děti a mládež informoval školu o problémovém chování matky, častém střídání škol nezletilé na žádost matky, nedocházce omlouvané pouze matkou. V květnu 2011 si matka přišla osobně stěžovat ke kurátorovi pro děti a mládež, jak Karle ve škole fyzicky ubližují. S nezletilou byl proveden pohovor, ze kterého nakonec bylo zjištěno, že se s dívkami prala, aby zjistila, kdo má větší sílu. Matka si s touto informací přišla stěžovat i k ošetřující lékařce nezletilé, která telefonicky sdělovala, že nešlo o žádnou šikanu ani fyzické napadení. Karla se u ní přiznala, že si se spolužačkami měřila síly. Matce lékařka opětovně doporučila navázat spoluprací s psychologem.

Ve škole upozornili na častou absenci dívky, nevhodný způsob navazování kontaktů se spolužáky (Karla šermovala nůžkami proti spolužákům, když se jí vyučující snažila domluvit a vysvětlit nevhodnost chování, přišla si matka stěžovat), ubližuje spolužačkám, bere jim osobní věci bez dovolení. Koncem května 2011 telefonicky sděloval ředitel školy, že matka nezletilou odhlásila, ale neuvedla, na jakou školu nastoupí.

Vzhledem k tomu, že měl OSPOD podezření, že matka dceru do školy neposílá, byla podána žádost o prošetření na Policii ČR. Policie ČR sdělovala, že se nepodařilo zjistit, kde nezletilá plní povinnou školní docházku, ani se nepodařilo rodinu zastihnout v místě bydlíště. Vzhledem k výše uvedenému podal kurátor pro děti a mládež k soudu podnět na zahájení řízení o uložení výchovného opatření – dohledu nad výchovou. V červenci 2011 se dostavila

společně s dcerou matka ke kurátorovi, kdy odmítla uvést, kde dcera dokončila školní rok. Dále sdělovala, že je vedena na úřadu práce a pobírá dávky pomoci v hmotné nouzi. V září 2011 má nastoupit do zaměstnání, ale odmítla opět sdělit kam. Matka odmítala odpovídat na otázky kurátora, odmítla spolupracovat s doporučenými zařízeními. V srpnu 2011 oznamoval soud, že bylo nařízené jednání odročeno na dobu neurčitou za účelem rozhodnutí o návrhu matky na ustanovení zástupce pro řízení.

Vzhledem k výše uvedenému podal kurátor pro děti a mládež podnět na Policii ČR k prošetření z podezření trestného činu ohrožování výchovy dítěte. Policie ČR vyrozuměla OSPOD s tím, že po kvalifikovaném posouzení byl podnět uložen bez dalšího opatření na zdejší součást Policie ČR.

Po dlouhém pátrání bylo zjištěno, že Karla dokončila školní rok v ZŠ č. 7, ale zároveň bylo zjištěno, že ji matka odhlásila a v září 2011 má Karla nastoupit do školy jiné. Opět nikdo nevěděl, do jaké ZŠ.

V září 2011 informoval kurátor pro děti a mládež ZŠ č. 8, ve které Karla plnila povinnou školní docházku, že vedou dívku, která nevhodným způsobem navazuje kontakty se spolužáky, má tendence spolužáky šikanovat. Problémy byly probírány s matkou, ve které to vzbudilo úsměv a situaci bagatelizovala. OSPOD se snažil přes Policii ČR matku nalézt, ale nepodařilo se to. Ve škole matka zanechala nefunkční telefonní číslo, neaktuální adresu pobytu. Nezletilou natolik zmanipulovala, že když s ní byl proveden pohovor, jak jezdí ze školy domů, převypravovala cestu z dřívějšího pobytu.

V lednu 2012 telefonicky sdělovala třídní učitelka dívky, že ji matka odhlásila ze školy. Spolupráce s matkou byla po celou dobu problematická, matka se chovala nesoudně, když chtěla škola řešit problémy ohledně Karly, matka vše zlehčovala. Dceru nikdy neoslovila jménem, ale pouze zájmeny. Dívka přišla do kolektivu dětí, který se v daném školním roce utvořil, tudíž mezi dětmi nebyly žádné kamarádské vazby, což matka uvítala, proto bylo zarážející, že dceru přihlásila k plnění povinné školní docházky do ZŠ č. 9.

V následujícím školním roce nastoupila dívka do ZŠ č. 10. Od pracovníka školy byla zjištěna adresa současného bydliště matky a OSPOD požádalo příslušný úřad o prošetření poměrů. Tentokrát se matka s dcerou odstěhovala z Prahy.

Usnesením soudu (listopad 2011) byl ustanoven nezletilý opatrovník, o. s. Střep – České centrum pro sanaci rodiny. Pracovnice Střepu uváděla, že byla s matkou domluvena schůzka, kterou nakonec matka zrušila. Pracovnici měla říci, že nemá zájem o spolupráci. Spolupráce byla ukončena, protože o. s. Střep pracuje pouze s klienty na bázi dobrovolnosti.

Kurátor pro děti a mládež byl zkontaktován Správou komunálního majetku, že se matka odstěhovala a dluží finance. Byla předána nová adresa pobytu rodiny. Na zjištěné adrese bylo provedeno dožádané sociální šetření, ze kterého vyplynulo, že se jedná o adresu prarodičů nezletilých, kteří sdělovali, že s vnučkou ani s její matkou nežijí, o matce nic nevěděli. Posléze bylo zjištěno z opatrovnické kanceláře soudu, že matka informovala o nové adrese pobytu. OSPOD podal žádost o prošetření poměrů. Na uvedené adrese nebyla na zvoncích rodina označena, šetření bylo provedeno několikrát, neúspěšně. Telefonicky byla zkontaktována matka, opět neumožnila provést sociální šetření.

OSPOD nevěděl, kde nezletilá plní povinnou školní docházku, kde rodina žije, byla proto podána žádost o prošetření na Policii ČR. Kurátor pro děti a mládež kontaktoval soud, kdy bylo žádáno nařízení soudního jednání ve věci podaného návrhu na dohled a vypracování znaleckých posudků z oboru zdravotnictví – psychologie, psychiatrie na matku i na Karlu.

V lednu 2013 informovala ZŠ sociální kuratelku s informacemi o novém bydlišti rodiny. Provést sociální šetření se nepodařilo. Karla byla kurátorem pro děti a mládež navštívena ve škole. Zde bylo zjištěno, že má již zameškáno 60 % absence, z 51 dní nebyla ve vyučování 28 dní. Po návštěvě nezletilých kurátorem ve škole matka začala třídní učitelce vyhrožovat smskami, reagovala tím, že „okamžitě sebere dceru a hned se v pátek stěhuje a dceru ze školy odhlásí“. Vzhledem k tomu, že rodina žila v blízkosti bydliště prarodičů, byla s nimi navázána spolupráce.

Kurátor pro děti a mládež vyhodnotil situaci, řádný vývoj nezletilých byl ohrožen, matka neumožnila dceři soustavné vzdělávání, neumožnila prošetřit poměry, nespolupracovala s doporučenými institucemi – neumožnila prošetřit ani svůj psychický stav, o kterém jsou pochybnosti vzhledem k jejímu chování, začala učitelce vyhrožovat po smskách, podal OSPOD v novém bydlišti rodiny k soudu návrh na předběžné opatření. Karla byla svěřena do péče Fondu ohrožených dětí, Klokánku - zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc.

Den po umístění dcery se dostavila matka na místně příslušný OSPOD. Sdělovala, že nesouhlasí s umístěním dcery a že bude spolupracovat. Kurátor pro děti a mládež zkontaktoval OSPOD v místě bydliště matky. Ve večerních hodinách se matka dostavila na OSPOD a sdělovala, že si vše promyslela a rozhodla se vzít zpět to, co ráno na OSPOD podepsala a slíbila. Informace byla předána OSPOD v místě bydliště matky. Od té doby se matka ke kurátorovi pro děti a mládež nedostavila.

Na žádost soudu matka umožnila prošetření poměrů. Matka obývá byt 1+1 nadstandardně vybavený. Nezletilá má v pokoji televizor, hifi, stereo systém, notebook, iPod, několik lepších mobilních telefonů atd. Matka uváděla, že jí v současné době finanční prostředky docházejí.

Z prodaného bytu v Praze zbývalo matce na poslední 2 nájmy. Bylo doporučeno, aby si hledala zaměstnání, přihlásila se do evidence uchazečů o zaměstnání a požádala o dávky pomoci v hmotné nouzi.

V současné době je Karla umístěna v Klokánku. Matka začala docházet na terapeutická sezení do neziskové organizace pracující s dětmi, která poskytuje následnou intenzivní péči rodině. Karla i matka docházejí na terapeutická sezení do bezpečného a stabilního výchovného prostředí pro děti vyžadující okamžitou pomoc. Je mapována, vyhodnocována zakázka, sestavuje se individuální plán podpory dítěte a rodiny. Byla navázána spolupráce s prarodiči, kteří Karlu jezdí do zařízení navštěvovat a mají o ni zájem. Náplní spolupráce je podpora rodiny a zajištění podpůrné sítě prostřednictvím spolupráce s odborníky a institucemi.

Vztah nezletilé a matky je dle analýzy dokumentů z Klokánku nestandardní. Když matka přišla za dcerou první den na návštěvu, kdy zapoměla přinést slíbené věci, začala si mnout Karla dlaněmi oči, vydávat hlasité zvuky, jako při pláči, aniž by měla slzy. Přítomná sociální pracovníce nezletilé sdělovala, že věci maminka přinese při další návštěvě, načež dívka reagoval slovy „ty vole celý týden“. Karla ve svém projevu nepřestávala. Matka slíbila, že věci přiveze dalšího dne. Když dalšího dne matka věci přivezla, Karla si je vzala a tetě v Klokánku sdělila, že s matkou nepotřebuje být, protože ji viděla den předtím.

V Klokánku byly provedeny asistované návštěvy matky a dcery na žádost spolupracujícího neziskového zařízení pro děti a mládež. Matka návštěvy rázně odmítala, ale bylo jí vysvětleno, že je to nutné pro zmapování současné situace. Při asistovaných návštěvách nejdříve Karla seděla vedle matky a dívala se před sebe, s matkou neudržovala oční kontakt, komunikace probíhala na základě kladení otázek ze strany matky a jednoslabičných odpovědí dcery. Matku při návštěvě zajímalo, zda má dcera ve škole romské děti. Návštěva skončila tím, že si Karla začala mnout oči a pobrekávat. Na pokoji se Karla rychle uklidnila a zapojila do hry s ostatními dětmi.

Další asistovaná návštěva probíhala podobným způsobem, akorát že se Karla tentokrát rozbředla svým specifickým způsobem již při příchodu matky. Matčiny otázky působí tak, jakoby dceři předkládala své názory i odpovědi na své otázky. Na pokoji se nezletilá zapojí hned do dění a hraje si s ostatními dětmi. Je patrný velký rozdíl v chování dívky při komunikaci s matkou a poté s pečující tetou a dětmi na bytě. Rozdíl v chování dívky uvádějí na OSPOD i prarodiče, kteří jsou s ní v kontaktu.

Je nutno zmínit, že matka neustále písemně atakuje OSPOD, soud, magistrát hlavního města, veřejného ochránce práv, ministerstvo práce a sociálních věcí, Klokánek a dovolává se toho, aby jí byla dcera vrácena zpět do péče. Matka oslovila i prezidentskou kancelář. Usnesením

Krajského soudu bylo Usnesení soudu prvního stupně o návrhu na nařízení předběžného opatření potvrzeno. V současné době probíhá soudní jednání ve věci změny výchovy za účelem vypracování soudně znaleckých posudků na matku i dívku z oboru psychiatrie, psychologie.

Karla dochází do ZŠ č. 11 v rámci Klokánku. Ve škole si našla kamarády, účastní se školních akcí, třídní učitelka sděluje, že se jedná o velmi snaživou dívku, která má podprůměrné výsledky z důvodu zameškání mnoha vyučovacích hodin z předcházejících škol. Matka se školou vůbec nespolupracuje. Na třídní schůzky se nedostavuje. Po delší době začala Karla pošťuchovat nevhodným způsobem spolužačky, začala je šikanovat. ZŠ svolala výchovnou komisi, ale matka se odmítla dostavit a pak začala školu písemně atakovat, že její dceru šikanují.

U dívky se učitelé domnívají, že dlouhodobě považovala chování ostatních spolužáků za nepřátelské vůči své osobě, čímž měla ovlivněný náhled na okolní sociální svět, odlišně jej vnímala, měla jinou představu o sobě. Důsledkem dřívějšího „záškoláctví“ dívky je separace od kolektivu, špatné společenské dovednosti, špatně se koncentruje, ve třídě má špatné vztahy se spolužáky.

Spolupráce se sociální kuratelou

ZŠ využila výchovné komise, ke zlepšení situace však nedošlo. Sociální kuratela užila výchovného opatření dohledu nad výchovou a posléze předběžného opatření, kdy byla dívka předána do péče Klokánku. Byla doporučována spolupráce s pedagogicko-psychologickou poradnou, logopedem, terapeutická sezení, volnočasové aktivity, spolupráce s psychologem, neziskovými organizacemi. Sociální kuratela navázala spolupráci s Policií ČR, soudní institucí, matce bylo doporučeno řešit finanční situaci s pomocí dávek. Matka stěžovatelka využila pomoci Magistrátu hlavního města Prahy, veřejného ochránce práv, obrátila se o pomoc na ministerstvo práce a sociálních věcí, odvolávala se u soudu, oslovila prezidentskou kancelář.

Matka se sociální kuratelou nespolupracuje, neustále atakuje Klokánek, že chce dceru domů. U soudního jednání bylo rozhodnuto o vypracování soudně znaleckých posudků, na které se doposud čeká. Podle výsledku bude kurátor postupovat.

Matce je doporučeno zaevidovat se na úřadu práce a hledat si zaměstnání. Sociální kuratela pracuje s prarodiči, kteří Karlu navštěvují a občas si ji berou na víkendové propustky domů. Karla, dle sdělení Klokánku a podle návštěv konaných kurátorem pro děti a mládež v zařízení, je spokojená, má kamarády jak ve škole, tak v zařízení, účastní se volnočasových aktivit, je

v pravidelném kontaktu s prarodiči, dochází na terapeutická sezení. Pobyt dívky v Klokánku je jí jednoznačně ku prospěchu.

6.4.3 Případová studie C

Rodinná anamnéza

Nezletilá Lída, 15 let, dochází do 9. ročníku ZŠ, od září 2014 plánuje nastoupit k dalšímu vzdělávání na odborné učiliště, obor pečovatelské práce ve výchovném ústavu. Dívka pochází z neúplné rodiny, otec po narození rodinu opustil, ale je zapsán v rodném listě. S dcerou se otec nestýká, výživné nehradí. Z finančních důvodů musela dát matka dceru hned po narození do kojeneckého ústavu. Když si matka našla nového partnera, který byl schopný rodinu finančně zabezpečit, vzala si Lídu ze zařízení domů.

Biologický otec je v současné době veden v evidenci uchazečů o zaměstnání na úřadu práce, pobírá dávky pomoci v hmotné nouzi. Žije na ulici jako bezdomovec. Dle sdělení matky to byl vždy násilník se sklony k alkoholismu.

Lída má nevlastního bratra, který je vážně postižený (střední mentální retardace), psychiatricky léčen, nesvéprávný, otce nemá zapsaného v rodném listě. Matka na syna pobírá příspěvek na péči. Bratr nezletilý bývá přes týden v internátním zařízení, kde plní povinnou školní docházku, domů si ho matka bere na víkendy.

Lída žije se svojí matkou a bratrem v pronajatém bytě 1+1, který je skromně, ale účelně vybaven. Sourozenci mají společně pokojíček, pomyslně oddělený skříněmi. Matka přespává v kuchyni na rozkládacím gauči. Matka často střídá partnery, které si vodí domů. Lída si přítele vzít domů nesmí.

Matka je vyučená prodavačka, toho času dlouhodobě nezaměstnaná, přivydělává si náhodnými brigádami – roznáší letáky.

Ze spisové dokumentace vyplývá, že matka otce Lídy velmi milovala, za jeho odchod z rodiny viní narození Lídy. S dcerou má matka méně vřelý vztah, dívce neprojevuje city, nikdy ji nepochválí, neustále ji kárá, jedná se o výchovu typu nepřijetí. Matka upřednostňuje mladšího sourozence Lídy, o kterého po celý víkend pečuje a sestavuje mu program na víkendy. Lída musí s péčí o sourozence vypomáhat, má na starosti celou domácnost na úkor vlastního volného času.

Lída nikdy neviděla své prarodiče, matka o nich odmítá hovořit. Z jednání s matkou však vyplývá, že o vnučku měli zprvu veliký zájem.

Osobní anamnéza

Lída se narodila z rizikového těhotenství pro hypertenzi matky, byla přidušená, v roce byl zjištěn opožděný vývoj. Lída měla dvojvaječně dvojče, které zemřelo po porodu na srdeční vrozenou vadu. S Lídou cvičila matky Vojtovu metodu, docházela s ní na logopedii. Do 5 let měla dívka noční enurézu, je sledována na endokrinologii.

V předškolním věku byla u Lídy objevena vývojová porucha řeči a lehká mozková dysfunkce. Dívka má sníženou schopnost koncentrace pozornosti, objevuje se u ní zvýšená unavitelnost, menší vytrvalost, částečná hyperaktivita. Lékaři doporučovali dívku motivovat k učení, posilovat pozitivní způsoby chování. V předškolním věku byla dívka v péči neurologa pro svalovou hypotonii a psychomotorickou retardaci, docházela do speciální mateřské školy pro děti s vadami řeči.

Matka vždy zajistila včas nutná očkování a docházela s dcerou na pravidelné roční prohlídky i k psychologovi. Dceru nikdy neuměla motivovat k učení, neposilovala u ní pozitivní způsoby chování.

Matka po navázání spolupráce s jakýmkoliv zařízením vždy spolupracuje, do institucí dochází více, než je potřeba, neustále si stěžuje na dceru, je úzkostná, často při jednáních pláče. Matka má problém udržet si autoritu a respekt, vše řeší zvýšeným hlasem.

Od dětství se matka chovala k dceři chladně, neprojevovala ji lásku. Dívka se na ZŠ skamarádila s chlapcem z bohaté rodiny, který ji seznámil s koňmi, od té doby Lída veškerou svoji lásku dává zvířatům. Na ZŠ plánovala nezletilá, že půjde studovat střední školu dostihového sportu a jezdeckví.

Dívka je velmi kamarádká a společenská. Po škole chodívá ven s kamarády, což matce vadí. V kamarádech vidí matka bezdůvodně problémové jedince. Podle matky má Lída zájem pouze o kamarády mužského pohlaví. Matka se obává dřívějšího sexuálního vztahu u dcery, navíc dceři nedůvěřuje, obává se i případného těhotenství. Na druhou stranu ale matka uvádí, že závažné problémy s dcerou nikdy neměla. Dcera se nikdy netoulala, nikdy neužívala návykové látky, nepáchala trestnou činnost, vždy se řádně matce hlásila s kým a kde je, v kolik hodin přijde domů, ve škole s dívkou nebyly větší problémy.

Z psychologického vyšetření však vyplývá, že chce dívka za každou cenu zaujmout, získat si pozornost, často se objevuje manipulace a náladovost. Celkově se jedná o dívku sociálně bezradnou. Lída má sklony ke lhaní, trpí pocity méněcennosti, má obtíže ve vrstevnických vztazích, problémy řeší únikem před realitou. Psycholog doporučil matce důsledné vedení, vymezení jasných hranic chování a kontrolu nad dcerou.

Školní anamnéza (scholarita)

V roce 2009, Lídě bylo 10 let, oslovila ZŠ sociální kuratelu s tím, že k nim dochází dívka, neustále nepřipravená do výuky, ve výuce odmítá pracovat, nikdy nenosí pomůcky, provokuje spolužáky a tím narušuje výuku. Když je napomenuta, opouští bez dovolení třídu. Dívka dostala napomenutí třídního učitele. Matka se školou spolupracuje, ale při jednáních je úzkostlivá, pláče a nikdy nedojde k nápravě. Matka bagatelizuje chování dcery, škole nevěří, protože dle slov matky je dívka bezproblémová. Rodině bylo prostřednictvím školy doporučeno navázat spolupráci s pedagogicko-psychologickou poradnou.

Ve spolupráci s kurátorem pro děti a mládež byla uskutečněna výchovná komise za účasti matky i nezletilé. Při jednání bylo domluveno, že matka naváže spolupráci s psychologem ve středisku výchovné péče. Matka přislíbila, ale dívku nikam neobjednala. Na OSPOD pak tvrdila, že se Lída polepšila, dochází do školy připravená a ze školy nejsou hlášeny žádné problémy. Když kurátor pro děti a mládež informaci ověřoval ve škole, z jednání bylo zjištěno, že dívka patří do skupiny žáků, kteří vyrušují při hodině a zároveň odmítají pracovat. S rodinou byly provedeny pohovory na OSPOD. Vyšlo najevo, že si dívka píše omluvenky sama a matka o její absenci do školy vůbec neví. Lída byla upozorněna na možná výchovná opatření, která může kurátor užít, v případě, že by i nadále pokračovala v takovém jednání. Matka objednala dceru na sezení k psychologovi do střediska výchovné péče. Rodině bylo také doporučeno docházet na rodinné terapie při neziskové organizaci.

V roce 2010 se dívka stala svědkyní pohlavního zneužívání spolužačky jejím otcem. Musela jít k výslechu na Policii ČR. Její výpověď byla označena jako nevěrohodná. V té době začala Lída kamarádit se staršími muži, převážně Romy. Na matku začala být vulgární, drzá, přestala ji poslouchat, ve škole začala být také vulgární. S psychologem ze střediska výchovné péče byl domluven dobrovolný diagnostický pobyt. V den nástupu však matka na OSPOD oznamovala, že dá Lídě ještě šanci, nechce jí dávat na pobyt do zařízení, kde by se mohla naučit ještě to, co neumí. Lída byla celý víkend doma, poslouchala, nebyla vulgární a snažila se věnovat bratrovi. I přes opakované doporučení kurátora pro děti a mládež matka Lídu na pobyt nedala. Nastalo období klidu. Dívka pravidelně docházela za kurátorem pro děti a mládež, matka nehlásila problémy s dcerou. Prostřednictvím kurátora bylo doporučeno matce zažádat si na dávkách pomoci v hmotné nouzi o finanční obnos pro Lídu na letní tábor zaměřený na koně.

Před Vánoci roku 2011 ZŠ informovala kurátorovi pro děti a mládež, že dívka přestala do školy chodit, ale je vidána s romskými občany v blízkosti školy a večer se potuluje po ulicích. Od jedné z žákyň bylo navíc zjištěno, že Lída nepřespává doma.

Kurátor pro děti a mládež si předvolal matku i nezletilou k jednání. Od dívky bylo zjištěno, že má doma neustále zákazy, nikam nesmí, matka ji za jakoukoliv chybu uhodí, uhodil ji také nový přítel matky, se kterým si prý vůbec nerozumí. Lída cítí, že ji matka nemá ráda, zajímá se pouze o přítele a o víkendů o bratra. O Lídu nemá zájem, neustále se spolu hádají, nerozumí si. Dívka sdělila, že si nenechá nic líbit, proto odchází dle vlastní potřeby z domu, na matku je vulgární, když je na ni hodně rozzlobená, ničí jí nábytek a věci, ke kterým má vztah, přítele matky prý posílá pryč z bytu. Matka se vším, co dcera uvedla, souhlasila, navíc sdělila, že si neví s dcerou rady. Spolupráce s psychologem nepomáhá, na dobrovolný pobyt dcera odmítá jít a kurátora matka nekontaktovala, protože se bála. Matka navíc sdělovala, že se doma ztrácejí peníze, v domě Lída ničí poštovní schránky sousedům, nasprejovala výtah, zničila hlavní vchod a matka musí vše uhradit, ale nemá na to finance. Rodině byla doporučena docházka do střediska výchovné péče s možností diagnostického pobytu a docházka do neziskového zařízení se zaměřením na práci s rodinou.

O týden později matka přišla na OSPOD (od té doby docházela každý den) a uváděla, že jí dcera odmítá chodit do školy a utekla z domu. Prostřednictvím kurátora pro děti a mládež byla zkontaktována PČR a dívka byla vyhlášena v pátrání. Lída byla brzy nalezena. Při podání vysvětlení na PČR uvedla jako důvod útěku, že jí bije přítel matky i matka. PČR začala jednat, ale nakonec vyšlo najevo, že si vše dívka vymyslela. Kurátor pro děti a mládež podal podnět na změnu výchovy, umístění nezletilé do dětského diagnostického ústavu.

Dívka při pobytu v dětském diagnostickém ústavu ostatním dívkách vypráví, jak vede vztah se starším mužem, chlubí se, jak okrádala matku o peníze, jak jí procházely lži ohledně školní docházky atd. Zprvu matka pravidelně za dcerou do zařízení docházela. Po diagnostickém pobytu se rozhodla, že si dceru vezme domů. O letních prázdninách byla rodina v pravidelném kontaktu s kurátorem pro děti a mládež. Lída spolupracovala s psychologem. Mezitím kurátor pro děti a mládež řešil s rodinou dluh na nájmu, přes bytový odbor byl domluven splátkový kalendář a před dávky pomoci v hmotné nouzi bylo domluveno hrazení bydlení doplatkem na bydlení.

Od září 2012 docházela Lída do školy pravidelně, doma se na vyučování připravovala, ale nenašla si ve třídě žádné kamarády. Doma začala být opět problémová. Matka rozhodla o návratu dceru zpět do dětského diagnostického ústavu. Matka odmítla mít dceru doma, nebyl nikdo příbuzný, kdo by si chtěl dívku k sobě vzít, podal kurátor pro děti a mládež návrh k soudu na nařízení ústavní výchovy. Lída byla umístěna do výchovného ústavu. Matka za dcerou vůbec nejezdila na návštěvy, jako důvod uváděla finanční situaci. Ke kurátorovi pro děti a mládež ale docházela takřka každý den a informovala se na dceru. Lída se pravidelně na

matku informovala prostřednictvím vychovatelky z ústavu, měla zájem o kontakt s ní, chtěla jít na víkendovou propustku domů.

Ve výchovném ústavu začala Lída studovat obor pečovatelsví. Ve škole byla Lída velmi snaživá, hodná, pracovitá, bezproblémová. Dívka se pravidelně připravovala do školy, o výuku jevila zájem, žádala si domácí úkoly navíc, které měla vždy precizně vypracovány. Ve škole seděla v první lavici, s ostatními dívkami se vůbec nebavila. Při návštěvě kurátora pro děti a mládež vždy Lída uvedla, že chce mámě dokázat, že se ponaučila. Přáním nezletilé je jít domů a žít s matkou.

Spolupráce se sociální kuratelou

ZŠ udělila dívce napomenutí třídního učitele, byla svolána výchovná komise. Sociální kuratela využila výchovného opatření – předběžné opatření, posléze byla nařízena ústavní výchova.

Matka se zprvu jevila jako ochranná, problémy dcery ve škole bagatelizovala. Nedbala doporučených opatření – navázat spolupráci s pedagogicko-psychologickou poradnou, docházet k psychologovi, objednat se s dcerou na rodinnou terapii, dceru nedala na dobrovolný pobyt do střediska výchovné péče. Při zhoršení problémů, kdy matka uváděla, že dcera odmítá jít na dobrovolný pobyt a ona si neví rady, využil kurátor pro děti a mládež výchovného opatření a podal podnět na umístění nezletilé do diagnostického ústavu. Matka po provedené diagnostice opět dceru vzala domů a důvěřovala jí. Když se objevily výchovné problémy, odmítla mít dceru u sebe, aniž by zapracovala na vztahu pomocí doporučené rodinné terapie, rozhodla se dát dceru do výchovného ústavu.

Matka se sociální kuratelou spolupracuje, neustále dochází ke kurátorovi pro děti a mládež a zajímá se o dceru, ale osobně za ní nejede, odmítá si dceru vzít na víkendovou propustku. S matkou jsou řešeny finanční problémy pomocí dávek, splátkového kalendáře.

Matce je doporučeno intenzivněji hledat zaměstnání s pomocí neziskové organizace. Sociální kuratela doporučila matce zapracovat na rodičovských kompetencích při středisku výchovné péče, kde jsou pravidelně konány skupiny pro rodiče a navázat vztah s dcerou.

6.4.4 Případová studie D

Rodinná anamnéza

Matka nezletilé pochází z Ukrajiny, otec je z České republiky. Otec s rodinou nikdy nežil, není zapsán v rodném listě, na výživu dcery nepřispíval, matka odmítla řešit soudní cestou uznání otcovství. V roce 2012 otec zemřel na rakovinu. Rodina nepobírá sirotčí důchod, otec

neodpracoval potřebná léta. Matka pracuje u úklidové firmy, pobírá dávky pomoci v hmotné nouzi, přídatky na dítě a příspěvek na bydlení. Denisa je jedináček.

O letních prázdninách jezdí rodina na Ukrajinu za příbuznými.

Rodina žije v bytě 2+KK, kdy jedna místnost je zcela nevybavená, druhou místnost obývá matka společně s dcerou. Od pohledu je místnost uzpůsobena dívce. Za bydlení rodina hradí vysoké částky, na které si matky ani nevydělá, proto je bydlení částečně hrazeno z dávek pomoci v hmotné nouzi.

Osobní anamnéza

Nezletilá docházela celé tři roky do mateřské školy. Dívka byla po celou dobu bezproblémová. Ve školce měla kamarádky, se kterými se vzájemně navštěvovaly doma, slavily společně narozeniny a svátky.

V 1. třídě ZŠ chodila Denisa do družiny. Matka ji vyzvedávala s ukončením pracovní doby. Od 2. třídy chodila Denisa ze školní družiny sama domů, ačkoliv to bylo půl hodiny cesty. Matka vždy uváděla, že je pracovně vytížená a Denisa šikovná a schopná sama doma fungovat.

Ze zdravotní dokumentace vyplývá, že je dívka zdravá, pravidelně dochází na všechna očkování a spolupráce s matkou je dobrá.

Školní anamnéza (scholarita)

První tři roky ZŠ neinformovala OSPOD o žákyni, ačkoliv od samého začátku byly problémy s dívkou i s matkou – problematická spolupráce. Matka je pracovně vytížená, při komunikaci se školou je jazyková bariéra ze strany matky. Dívka chodí pozdě do vyučování, nenosí pomůcky, nemá podepsané domácí úkoly nebo je nemá vůbec, matka pozdě omlouvá absenci dcery, která je častá a z rodinných důvodů. Ve škole se z tohoto důvodu konala výchovná komise, kde byla stanovena pravidla omlouvání nedocházky a bylo domluveno doučování pro Denisu. Dále škola upozornila na to, že při jakékoliv školní aktivitě, která se má hradit rodiči, Denisa chybí a neúčast je omlouvána z rodinných důvodů.

Ve škole matka vše bagatelizuje a uvádí, že je sama, musí chodit do práce, když přichází, dcera už je unavená a nemá náladu na plnění školních povinností. Matka nemá nastavená pravidla, Denisa má volnost, matka neumí uplatnit autoritu. V druhém pololetí 3. třídy ZŠ jsou na OSPOD oznamovány výchovné problémy dívky. Denisa je stále nepřipravená do výuky, ve 3. třídě má několik trojek na vysvědčení, zameškané učivo si nedoplňuje, ačkoliv má předpoklady pro lepší výsledky. Dívka nenosí pomůcky, žákovskou knížku nemá podepsanou. Uděleno bylo napomenutí třídního učitele, důtka třídního učitele a nakonec i

důtka ředitele školy. Při některých absencích, omluveny z rodinných důvodů, je od dívky zjištěno, že musela řešit problémy matky v zaměstnání (chodila jí vypomáhat), proto nepřišla do školy. Za první pololetí měla zameškáno 115 hodin. Dále škola hlásí problémové chování vzhledem ke spolužákům. Když se Denise něco nelíbí, je vulgární a drzá, hrubá, zlá až agresivní. Prostřednictvím školy bylo doporučeno matce docházet s nezletilou do pedagogicko-psychologické poradny.

Kurátor pro děti a mládež předvolal matku s dcerou k jednání. Matka vše bagatelizovala, uváděla, že s dcerou nemá žádné výchovné problémy, že nevěří tomu, co škola sděluje. Matce bylo doporučeno navázat spolupráci s pedagogicko-psychologickou poradnou a o. s. Střep, dále byla rodina upozorněna, že v případě nenavázání spolupráce může být užito nařízení výchovného opatření – dohledu nad výchovou.

Rodina byla v pravidelném kontaktu s kurátorem pro děti a mládež, který zároveň spolupracoval se školou. Domluvené jednání v pedagogicko-psychologické poradně bylo až na konec května, v té době dívka onemocněla, jednání matka zrušila. Na vysvědčení dostala Denisa dvojku z chování a několik trojek.

Letní prázdniny strávila rodina na Ukrajině, odkud matka pochází a vzhledem k finanční situaci byl prostřednictvím kurátora pro děti a mládež domluven pro nezletilou příměstský tábor. S matkou byla řešena přes bytový odbor problematika dluhu na bydlení – byl domluven splátkový kalendář. Prostřednictvím kurátora pro děti a mládež bylo domluveno přes Charitu, že rodině bude darován stůl na psaní úkolů pro Denisu a šatní skříň. Rodině bylo nabídnuto oblečení z dobročinné akce jedné z místních neziskových organizací. Prostřednictvím dávek pomoci v hmotné nouzi – mimořádná okamžitá pomoc byly nezletilé uhrazeny brýle. Pro nezletilou byl domluven kroužek keramiky a tancování u neziskové organizace.

V září 2013 nastoupila dívka do 4. třídy. Hned na konci září dostala napomenutí třídního učitele a škola svolala výchovnou komisi za přítomnosti kurátora pro děti a mládež, kde byla řešena absence, nenošení úkolů, pomůcek, nepřípravenost na vyučování, odmítání práce v hodinách, drzé chování vůči vyučujícím, nerespektování autority učitele, agresivita. Závěrem z výchovné komise bylo, že škola bude přijímat pouze absenci omluvenou lékařem a rodina naváže spolupráci s pedagogicko-psychologickou poradnou.

Rodina začala pravidelně docházet ke kurátorovi pro děti a mládež s informací, že si všichni na Denisu zasedli, že jsou na ni spolužačky zlé, berou jí pomůcky, učitelé ji posadili do zadní lavice, ačkoliv špatně vidí. Nakonec začala matka uvádět, že se dcera ráno zamyká v koupelně a odmítá jít do školy. V listopadu odjela matka i s dcerou na Ukrajinu z důvodu svatby člena

rodiny. Po návratu matka uváděla, že domluvila přestup dceři na jinou školu, ZŠ č. 2. Mezitím kurátor domluvil spolupráci se zařízením pro děti, kam dochází nezletilá na volnočasové aktivity pod dozorem psychologa.

V prosinci 2013 telefonicky oznamovala matka, že si vážným způsobem zlomila nohu a musí být hospitalizována v nemocnici. Vzhledem k tomu, že dívka nikoho z rodiny v ČR nemá, byla na žádost matky nezletilá ve spolupráci s kurátorem pro děti a mládež přemístěna do zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc. Denisa docházela ze zařízení do nové školy, která nehlásila problémy. Dívka byla ve ZDVOP 30 dní, poté matka podepsala v nemocnici revers s tím, že je již schopná jít domů a postarat se o dceru. Matce byla zařízena pečovatelská služba, na dávkách pomoci v hmotné nouzi kurátor pro děti a mládež domluvit uhrazení služeb čerpaných pečovatelskou službou.

Denisa začala chodit do školy, ale v lednu 2014 začala škola hlásit výchovné problémy s dívkou: nepravdělná docházka, omlouvána z rodinných důvodů, výchovné problémy, kdy nezletilá odmítá autoritu učitele, provokuje spolužáky a znemožňuje tím hladký průběh vyučování, o učení nemá zájem, do školy chodí nepřipravená, je agresivní a vulgární. Situace byla projednávána s rodinou, byly domluveny častější schůzky nezletilé u psychologa.

Z důvodu pracovní neschopnosti matky je rodina ve velmi tíživé finanční situaci. Matka si půjčila finance u kolegů ze zaměstnání, v únoru 2014 dlužila 12.000 Kč. Prostřednictvím kurátora pro děti a mládež byla domluvena spolupráce s neziskovou organizací, která se zaměřuje na mapování, vyhodnocení a definování zakázky rodiny, sestavuje individuální plán podpory dítěte a rodiny, ambulantní formou probíhají pravidelné konzultace, za spolupráce rodiče i nezletilého je zajištěna podpůrná síť prostřednictvím spolupráce s odborníky.

Kurátor pro děti a mládež zajistil rodině spolupráci s pečovatelskou službou, kdy jsou zajištěny obědy matce, drobné úklidy, nákupy. Vše je z finančních důvodů hrazeno z dávek pomoci v hmotné nouzi. S Charitou bylo domluveno, že budou rodině poskytnuty některé věci ze skladu – psací stůl pro Denisu, židle, skříňka na osobní věci.

Matka v současné době nespolupracuje se školou. ZŠ hlásí neustále výchovné problémy dívky. S kurátorem pro děti a mládež rodina přestala spolupracovat, nevidí problémy ve škole, nutnost docházet na doporučená pracoviště. Kurátor pro děti a mládež zvažuje podat k soudu návrh na nařízení dohledu nad rodinou.

Spolupráce se sociální kuratelou

ZŠ využila opatření: napomenutí třídního učitele, důtka třídního učitele, důtka ředitele školy, nakonec dostala dívka dvojku z chování. Kurátor pro děti a mládež je v pravidelném kontaktu

se školou, účastnil se výchovné komise, byla domluvena spolupráce v několika neziskových organizacích. Rodině je vypomáháno s finanční situací prostřednictvím dávek a byl domluven splátkový kalendář u bytového odboru.

Rodina je v pravidelném kontaktu s kurátorem pro děti a mládež. Byly domluveny pro Denisu volnočasové aktivity (příměstské tábory, kroužek keramiky, tanečky), domluveno bylo doučování ve spolupráci se školou a neziskovou organizací. Pomocí Charity obdržela rodina nábytek. Po onemocnění matky byla domluvena pečovatelská služba, která je na příslib kurátora pro děti a mládež hrazena z dávek pomoci v hmotné nouzi.

6.5 Výzkumná zpráva

Případové studie v předložené diplomové práci ukázaly, jaké žáky ZŠ hlásí do péče sociální kurately. Jak škola spolupracuje s rodinou a sociální kuratelou, jakých opatření bylo použito i jaká je jejich účinnost. Případové studie se uskutečnily pomocí techniky analýzy osobních dokumentů. U všech případů se jednalo o extrémní případy, kde pro výběr byla zvolena výše uvedená kritéria. Byly položeny výzkumné otázky:

Jakým způsobem je pracováno s rodinou výchovně problémového žáka?

Jaká opatření jsou základní školou a kurátorem pro děti a mládež užívána?

Jaká je příčina výchovných problémů u vybraných žáků ze základních škol?

V případové studii A byla použita výchovná opatření – dohled nad výchovou nezletilého a povinnost zajistit lékařskou péči – diagnostický pobyt na dětském oddělení psychiatrické léčebny. Byla použita metoda případové konference, kdy došlo k vyhodnocení situace nezletilého. Byla provedena diagnostika v psychiatrické léčebně a po zjištění diagnózy byly zapojeny do případu další subjekty. Byla navázána spolupráce s o. s. Apla, které se věnuje osobám s autismem, do rodiny docházela pracovnice nízkoprahového zařízení pro děti a mládež, vypomáhala s doučováním a poskytovala podporu matce. V dalším nízkoprahovém zařízení probíhaly volnočasové aktivity chlapce. Rodina začala v rámci svých možností spolupracovat se sociální kuratelou. Prostřednictvím kurátora pro děti a mládež podala matka žádost o dávky pomoci v hmotné nouzi a o příspěvek na péči. O. s. Apla vypracovalo individuální vzdělávací plán pro současnou ZŠ. Matěj pravidelně docházel na terapie problémového chování, jak ve formě skupinového sezení, tak ve formě individuální. Rodině je vypomáháno s finanční situací – kurátor pro děti a mládež oslovil o. s. Dobrý Anděl, na aktivity v o. s. Apla jsou čerpány finanční prostředky ze sociálně-zdravotní komise příslušného úřadu.

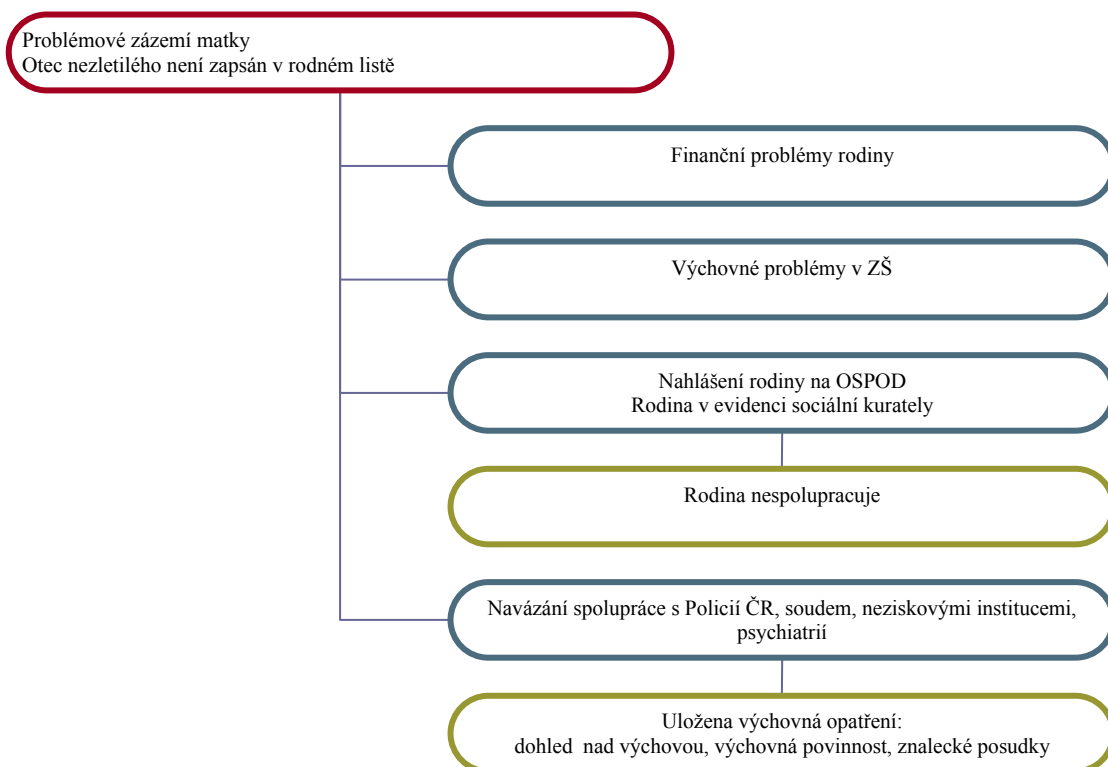
Výchovná opatření byla dána k soudu v době, kdy matka odmítala spolupracovat a situace s Matějem se zhoršovala. Škola v té době hlásila, že je chlapec nebezpečný sobě i okolí, je nevladatelný. Kurátor pro děti a mládež tedy v době, kdy matka nerespektovala doporučení všech zainteresovaných subjektů, podal návrh k soudu na nařízení výchovného opatření.

Docházelo k pravidelnému kontaktu rodiny a sociální kurately se školou. ZŠ žádala o pomoc sociální kuratelu až po vyčerpání svých výchovných prostředků – domluva, zápisy do žákovské knížky, výchovná komise, spolupráce se školním psychologem.

Možná je zde na místě, abychom si položili otázku, zda nebyla příliš pozdě navázána spolupráce ZŠ a sociální kurately, jelikož v době žádání o pomoc, byl již nezletilý ohroženým dítětem, a to nejen sobě ale i okolí, škola si s ním nevěděla rady, odmítala jej vyučovat, matka se školou nespolupracovala. Spolupráce s rodinou nastala v době, kdy soud vydal usnesení o výchovných opatřeních, ale spolupráce proběhla z donucení soudní instituce. Opravdová spolupráce začala až po zdiagnostkování chlapce, kdy matka onemocněla a sama začala sdělovat, že je vyčerpaná, neví si rady, potřebuje pomoc a bude spolupracovat. Výchovná opatření byla užita v době, kdy v rodině nastala změna životní situace.

Výchovné problémy chlapce jsou zapříčiněné jeho diagnózou – Aspergerův syndrom. Vzhledem k tomu, že se situace ve škole zhoršila a na OSPOD se obraceli anonymně lidé z okolí chlapce, že je nebezpečný sobě i okolí, medikace nezabírala, v ZŠ při středisku výchovné péče jsou s Matějem také problémy, podal kurátor pro děti a mládež podnět k soudu na změnu výchovy za účelem vypracování soudně znaleckých posudků. ZŠ při středisku výchovné péče hlásí závažné výchovné problémy s Matějem. Kurátor pro děti a mládež svolal případovou konferenci, na které se odborníci rozhodli pro hospitalizaci do Dětské psychiatrické nemocnice Opařany. V současné době hledá kurátor pro děti a mládež ZŠ, kde mi mohl Matěj plnit povinnou školní docházku, tedy ZŠ pro děti s poruchou autistického spektra.

Diagram č. 1 – Případová studie A

V případové studii B bylo zjištěno nestandardní chování matky, která na vlastní žádost mění dceři školy, aniž by tyto skutečnosti sdělovala v příslušných institucích, které pak nevědí, kde a zda nezletilá plní povinnou školní docházku. Matka mění často bydliště, aniž by uváděla, kam se stěhuje. Spolupráce s matkou je velmi problematická. Dceři matka neumožňuje kontakty se spolužáky, separuje ji od kolektivu, nerespektuje doporučení ostatních institucí, nespolupracuje.

Vzhledem k nespolupráci a nestandardnímu chování matky podal kurátor pro děti a mládež návrh k soudu na nařízení soudního dohledu nad výchovou nezletilé. Vzhledem k tomu, že matka několikrát změnila bydliště, nezanechávala na sebe kontakty, nebylo možné soudní jednání zrealizovat, byla navázána spolupráce s Policií ČR. Policie ČR sdělovala, že matka bydlí neznámo kde a nebylo zjištěno, kde dívka plní povinnou školní docházku. Kurátor pro děti a mládež po veškerých zjištěních podal k soudu návrh na výchovná opatření v době, kdy rodina vůbec nespolupracovala.

Kurátor pro děti a mládež se snažil spolupracovat ze ZŠ, do kterých nezletilá docházela, ale kdykoliv matka nějakým způsobem zjistila, že škola byla sociální kuratelou zkontaktnována, změnila bydliště i školu. ZŠ si mezi sebou posílají pozdě spisovou dokumentaci nezletilé. Je těžké zjistit, kde dívky plní školní docházku. Když byla ZŠ zkontaktnována kurátorem pro děti a mládež, matka dceru již přihlásila do jiné školy.

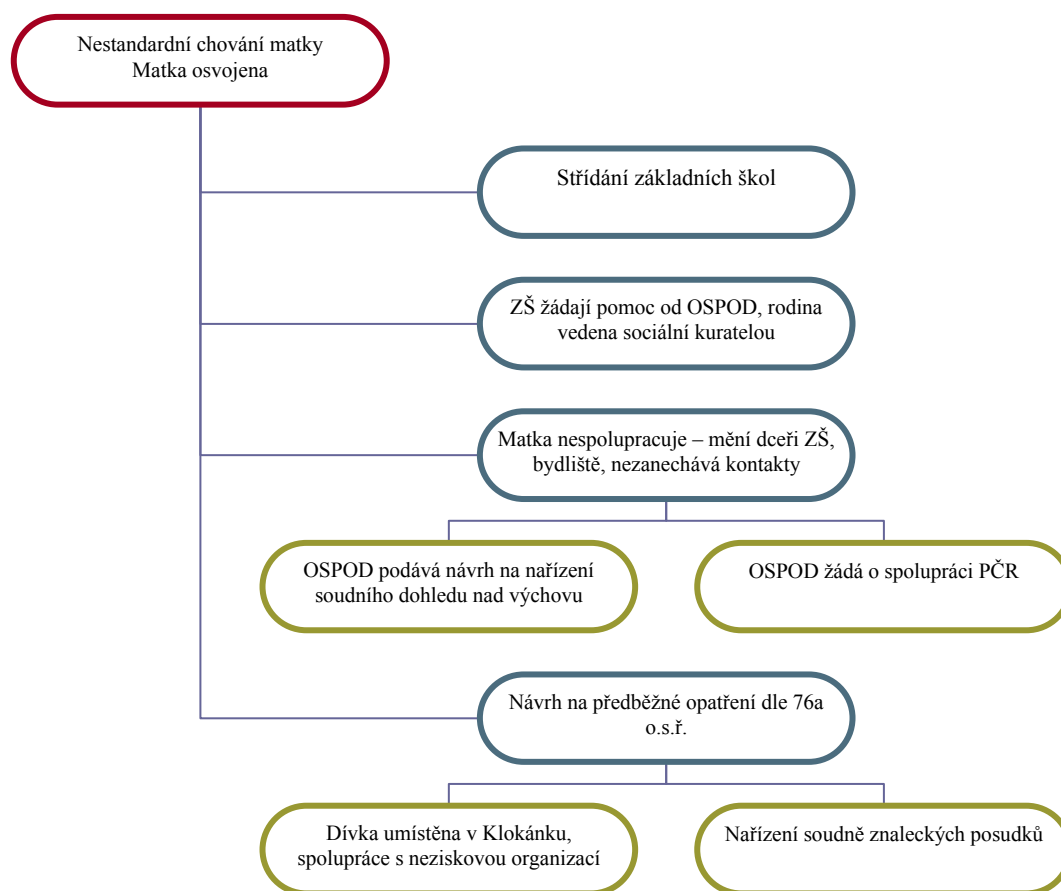
Školy žádaly o pomoc kurátora pro děti a mládež v době, kdy již Karla docházela do 3. třídy, ale problémy s chováním matky byli již od mateřské školy.

Spolupráce rodiny s kurátorem pro děti a mládež byla minimální. Matka se na základě písemného předvolání většinou dostavila, ale odmítla na místě spolupracovat. Matka je velmi ochranná, její výchova je hyperprotektivní, dceru separuje od kolektivu i od prarodičů, Karla nemá nastavená pravidla, má volnost, neumí respektovat dospělé autority. Matka odmítala spolupráci s OSPOD i s dalšími zainteresovanými subjekty, nikdy nespolupracovala. Od doby umístění Karly do Klokánku matka navázala účelově spolupráci. Spolupracuje s neziskovou organizací, kam dochází na terapie. Matka si stěžuje na postup všech zainteresovaných subjektů u veřejného ochránce práv, na magistrátu hlavního města Prahy, v prezidentské kanceláři, na ministerstvu práce a sociálních věcí.

Je nutno uvést, že za příčinou problémového chování Karly je diagnóza hyperkinetické poruchy chování, sociální separace nezletilé od kolektivu, nestandardní chování matky.

Vzhledem ke všem zjištěným skutečnostem a dále vzhledem k chování matky trval kurátor pro děti a mládež na tom, aby soud nařídil vypracování soudně znaleckých posudků z oboru psychologie a psychiatrie, podle kterých se budou zainteresované instituce řídit.

Diagram č. 2 – Případová studie B

V **případové studii C** bylo zjištěno problémové zázemí rodiny. Matka žije sama se dvěma dětmi, je dlouhodobě nezaměstnaná, k dceři nemá vytvořený citový vztah, klade jí za vinu odchod jejího otce, kterého velmi milovala. Dospívající dcera si kamarády domů brát nesmí. Problémy s dcerou ve škole matka bagatelizuje, škole nevěří, sděluje, že je dcera bezproblémová. Sama matka je velmi úzkostná.

Matka nedbá doporučení kurátora pro děti a mládež, dceři neustále dává šance ke změně chování, když se problémové chování dcery zhorší, matka odmítá na vztahu pracovat a žádá umístění dcery do ústavního zařízení.

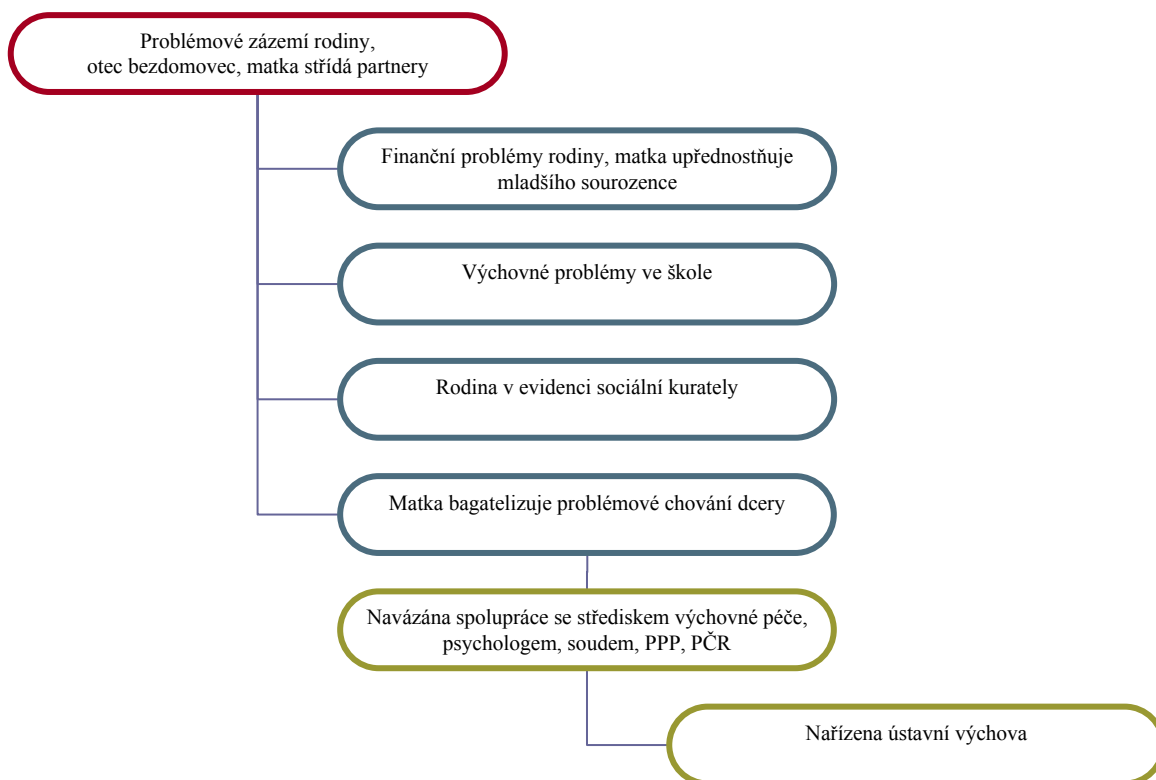
Kurátor pro děti a mládež doporučil matce navázat spolupráci s psychologem, dát dceru na dobrovolný pobyt do střediska výchovné péče, účastnit se rodinné terapie. Prostřednictvím školy byla doporučena spolupráce s pedagogicko-psychologickou poradnou. Matka problémy dcery bagatelizovala, dceru na dobrovolný pobyt nedala. Když byla Lídy výchovně problémová a matka si s ní nevěděla rady, odmítla dceru mít doma a předala ji do výchovného

ústavu. Matka se na dceru informuje u kurátora pro děti a mládež, ale osobně ji nenavštíví. Dceru odmítá vzít domů na víkendové propustky.

ZŠ byla neustále v kontaktu s kurátorem pro děti a mládež. Byla provedena diagnostika v diagnostickém ústavu pro děti, po diagnostice byla dívka předána do péče matky a do případu byly zapojeny další neziskové organizace pracující na vztahu rodiny. Při zhoršení výchovných problémů s Lídou bylo použito výchovné opatření návrh na uložení ústavní výchovy, protože o nezletilou matka neměla zájem, odmítala ji mít doma.

Příčinou výchovných problémů u Lídy bylo pravděpodobně problémové zázemí rodiny, chladný přístup ze strany matky, nedůvěra matky k dceři i institucím. Matka nemá potřebné rodičovské kompetence, nastavená pravidla.

Diagram č. 3 – Případová studie C

V **případové studii D** bylo zjištěno problémové zázemí rodiny. Matka žije sama s dcerou, z její strany je jazyková bariéra. Matka byla před onemocněním pracovně vytížená. K dceři má vytvořený úzký citový vztah, má problémy s nastavením hranic a rodičovskými kompetencemi.

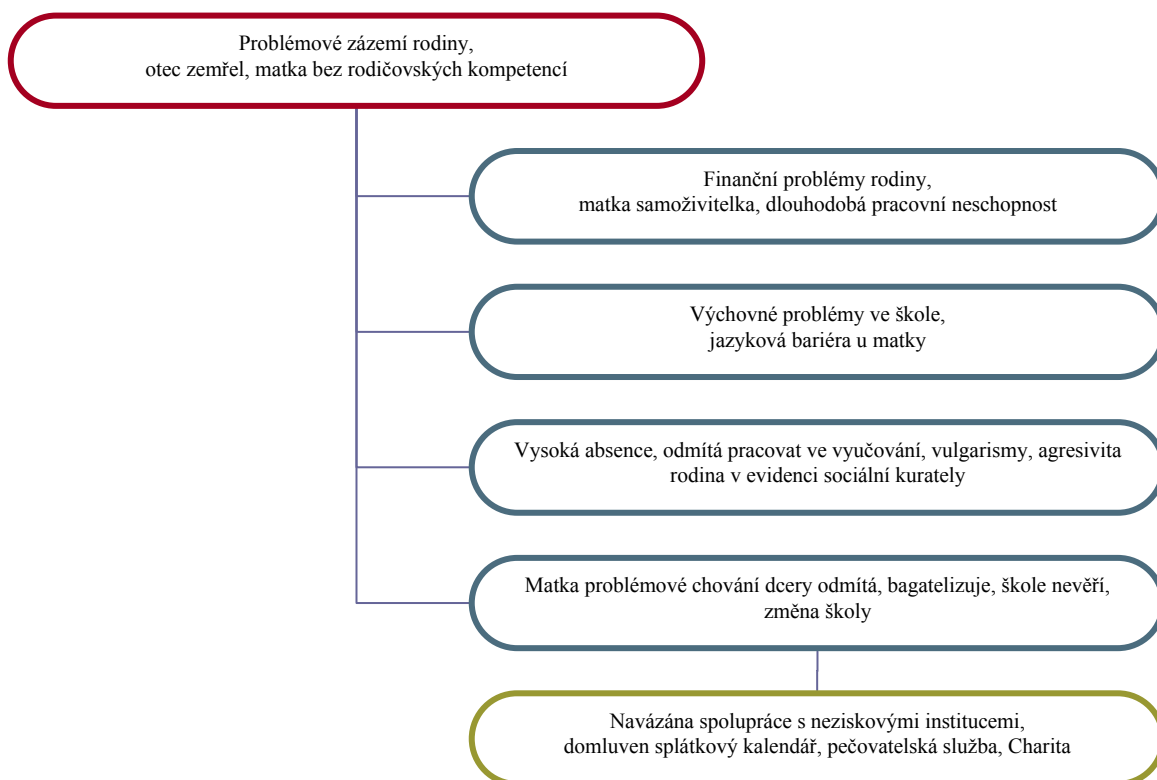
Výchovným problémům dcery ve škole matka nevěří, dceru vnímá jako bezproblémovou. Rodina se snaží spolupracovat s kurátorem pro děti a mládež i s doporučovanými institucemi.

V případě došlo k vyhodnocení situace nezletilé, ZŠ je neustále v kontaktu s kurátorem. Do problému rodiny bylo zapojeno několik neziskových organizací, pečovatelská služba, Charita, na bytovém odboru byl domluven splátkový kalendář, finanční situace je řešena ve spolupráci s úřadem práce. Vzhledem ke spolupráci rodiny nemusel kurátor užít výchovných opatření, rodina dochází na doporučená pracoviště.

Příčinou výchovných problémů dívky ve škole je problémové zázemí. Matka nemá nastavené hranice, chybí jí rodičovské kompetence, dívka má volnost, v rodině nejsou nastavená pravidla. Ze strany matky jazyková bariéra. Rodina má finanční problémy, které mají vliv na účast dívky při školních aktivitách.

V současné době rodina nespolupracuje se školou ani s kurátorem pro děti a mládež. ZŠ hlásí výchovné problémy dívky. Kurátor pro děti a mládež zvažuje podat k soudu návrh na nařízení dohledu nad rodinou

Diagram č. 4 – Případová studie D

Autorka považuje za nutné uvést, že všechny výše uvedené rodiny jsou stále v evidenci sociální kurately. Jedná se o aktivní případy.

6.6 Diskusní část

Všechny případové studie mají určité společné znaky, které ovlivňují problémové chování dětí. Tyto znaky ukazují, že problémové **děti jsou z neúplných rodin**, kde nefunguje vzor otce, děti nemají navázány vztahy k prarodičům, nemají kamarády. Děti (mimo kasuistiky C) jsou jedináčci, většinou neplánové děti. **Matky jsou vyučené, tedy s nízkým vzděláním**. Rodiny mají **finanční problémy**, proto jsou odkázané na pomoc dávek z úřadu práce. Matky, které mají své děti v péči, projevují **nedůvěru v instituce, problémy dětí bagatelizují**. Matky mají **problémy s rodičovskými kompetencemi, nemají nastavená pravidla, neumí uplatnit autoritu, děti mají volnost**. Ve všech případech probíhala úzká spolupráce kurátora pro děti a mládež se ZŠ. U všech rodin byla do případu **zapojena nezisková organizace**. ZŠ i sociální kuratelka užily výchovná opatření v případě, kdy nefungovala spolupráce s rodinou. Matky bagatelizovaly problémové chování dětí, zaujímaly **ochranitelský postoj** k dětem. S rodinami bylo pracováno na základě oznámení ZŠ, byla navázána spolupráce s dalšími institucemi a odborníky. Kurátor pro děti a mládež zůstal po celou dobu v úzkém kontaktu se školami.

ZŠ před oznámením problémového chování žáků na OSPOD užily domluvy, zápisy do žákovské knížky, svolaly výchovnou komisi bez účasti OSPOD. Škola užila i dalších opatření, jako napomenutí třídního učitele, důtka třídního učitele, důtka ředitele školy, výjimečně byla snížena známka z chování. Při spolupráci s OSPOD byla svolána výchovná komise, kurátor užil výchovná opatření jako stanovení dohledu nad výchovou nezletilého, návrh na nařízení předběžného opatření, kterým se matce nezletilého ukládá povinnost zajistit lékařskou péči – diagnostický pobyt na dětském oddělení psychiatrické léčebny, byl podán podnět na umístění nezletilého do diagnostického ústavu, byl podán návrh na nařízení ústavní výchovy, podal se podnět na změnu výchovy za účelem vypracování soudně znaleckých posudků z oboru zdravotnictví – psychiatrie a psychologie. Proběhly případové konference. Příčinami problémového chování dětí bylo problematické rodinné zázemí, nedostatek finančních prostředků, u dětí (kromě případové studie D) byl diagnostikován syndrom ADHD, Aspergerův syndrom, LMD.

Uvedené případové studie představují poučení: V první případové studii byly výchovné problémy s chlapcem již v přípravním ročníku na ZŠ. Výchovné problémy neustupovaly, naopak eskalovaly. ZŠ přesto oslovila sociální kuratelku, až když byly špatné zkušenosti s chlapcovým chováním po docházce ve třech ZŠ a nakonec byl chlapec vrácen do spádové ZŠ. Škola oslovila sociální kuratelku v době, kdy s chlapcem nebyla možná žádná další spolupráce (odmítal se učit, odmítal pracovat s asistentem, jeho chování bylo

nekontrolovatelné, vyhrožoval ve škole fyzickou újmou na zdraví, zapálením školy) a se školou odmítala spolupracovat i matka. Navázáním spolupráce ZŠ se sociální kuratelou došlo k užití výchovných opatření. Matka musela předat chlapce k diagnostickému pobytu do psychiatrické léčebny a respektovat doporučení z hospitalizace chlapce. Dále byl nařízen soudní dohled nad výchovou dítěte. Spoluprací ZŠ a sociální kurately bylo možné zažádat o finanční pomoc rodině. Chlapec mohl docházet na terapeutická sezení, nácviky sociálních dovedností a volnočasové aktivity při o. s. Apla, které si uživatelé musí hradit. Autorka dále považuje za vhodné upozornit na pomalé rozhodování soudních institucí. Další problém je spatřován v tom, že Matěje matka mohla předat do jiné školy pouze na základě vlastního dobrovolného rozhodnutí. Problémem je dále spatřován autorkou v tom, že ZŠ nemají dostatečnou kapacitu pro děti s Aspergerovým syndromem. Tyto děti se mají vzdělávat podle plánu základních škol, není možné aby docházely do škol, kde probíhá vzdělávání podle plánu praktické školy. Problém je tedy viděn v legislativě.

V případě Karly škola hlásila výchovné problémy, když byla dívka ve třetí třídě, ačkoliv tyto problémy trvaly již od první třídy. Od ošetřujícího pediatra bylo zjištěno, že problémy s nezletilou jsou od předškolního věku a matka odmítá akceptovat doporučení daná lékařem. Lékař měl oslovit sociální kuratelu, jakmile matka odmítla spolupracovat. Když byla navázána s rodinou spolupráce, matka se přestěhovala, změnila kontakty, dceru dala do jiné školy, aniž by uváděla, kde plní nezletilá povinnou školní docházku. Dívka měla vysoký počet zameškaných hodin, matka jí neumožnila soustavné vzdělávání, ohrozila řádný vývoj nezletilé. Můžeme říci, že matka utíkala před sociální kuratelou. Soudní instituce neměla být laxní k informacím získaných ze škol a od kurátora pro děti a mládež.

Ve třetí případové studii sociální kuratelu příliš věřila matce, netrvala důrazně na navázání spolupráce se střediskem výchovné péče. Když byl domluven dobrovolný pobyt dívky v zařízení, matka neustále dávala dceři šanci, problémy bagatelizovala a nepředala ji na pobyt. Kurátor pro děti a mládež měl být v užším kontaktu se školou. Kurátor pro děti a mládež měl trvat na předání dívky do zařízení, posléze byl stejně psán k soudu návrh na nařízení ústavní výchovy.

V poslední případové studii byly problémy s rodinou od samého počátku, přesto ZŠ informovala sociální kuratelou až když dívka docházela do třetí třídy. Po navázání spolupráce se sociální kuratelou byla rodině doporučena spolupráce s různými institucemi. Matka problémy dcery bagatelizovala, její nevhodné chování omlouvala a uváděla, že informacím školy nevěří. Když se rodina vrátila z návštěvy ze zahraničí zpět do České republiky, matka si vážně poranila dolní končetinu a dívka byla předána do ZDVOP. Při pobytu ZŠ nehlásila

žádné výchovné problémy dívky. Kurátor pro děti a mládež měl v té době podat k soudu podnět na nařízení soudního dohledu nad rodinou. Po odchodu ze zařízení domů, kdy matka podepsala v nemocnici revers, opět dochází k výchovným problémům s nezletilou ve škole.

Mohly by se kopírovat postupy v případových studiích? Určitě můžeme říci, že v případě, kdy rodina odmítá spolupracovat, bagatelizuje výchovné problémy dítěte, je vhodné podat k soudu podnět na nařízení soudního dohledu nad výchovou nezletilého. Vzhledem k tomu, že se jednalo o rodiče nespolupracující, matky ochranné, lze se domnívat, že postup sociální kurately měl být ráznější. Nemělo se čekat na užití výchovných opatření, ale měl se dát k soudu podnět mnohem dříve. Jak v první kasuistice, kdy matka měla předat chlapce k diagnostickému pobytu, tak v druhé kasuistice, kdy byla dívka ohrožena na řádném vývoji a pomohlo až umístění v Klokánku, u Lídy se mělo trvat na předání dívky k dobrovolnému pobytu ve SVP, při pobytu Denisy ve ZDVOP, kdy najednou ZŠ nehlásila výchovné problémy. V běžné praxi je však kurátor omezen předpisy.

Výzkum nám přinesl hlubší porozumění výchovně problémových dětí. Jedná se o děti pocházející z neúplných rodin, kde chybí mužský vzor, matky mají nízké vzdělání, rodina má finanční problémy, problémy s rodičovskými kompetencemi, matky nedůvěřují institucím, zaujmají ochranný postoj. Dále bylo výzkumem zjištěno, že v případě výchovných problémů se žáky nebyla včas kontaktována sociální kuratelka, ať ZŠ nebo dětským pediatrem. Z případových studií také vyplývá, že rodina byla hlášena do péče sociální kurately v době, kdy s ní byla velmi obtížná spolupráce. Sociální kuratelka měla při prvních poznacích o nenávazání spolupráce s doporučenými odborníky navázat spolupráci se soudní institucí.

Možná je na místě, abychom si položili otázku, zda by nebylo vhodné, aby se rodinám s výše uvedenými znaky doporučovala preventivně spolupráce se sociální kuratelou.

Závěr

Volba tématu diplomové práce vycházela především z osobního zájmu autorky. Denně pracuje s výchovně problémovými dětmi ze ZŠ. Cílem diplomové práce bylo seznámit s problémovým chováním žáků v ZŠ a uvést konkrétní postupy práce sociální kurately s výchovně problémovými žáky.

Diplomová práce byla složena z šesti kapitol. Teoretické kapitoly vymezily problémové dítě ve škole jako dítě problematické, které se liší svým chováním od aktuálně přijímaných norem a je v rozporu se školskými požadavky. První kapitola hovořila o problémových žácích, kteří se určitým způsobem projevují a jejich problémové chování je jím přičteno vyučujícími. Z praxe učitelů byli problémoví žáci rozděleni na skupiny problémových žáků, kteří vyrušují při hodině a kteří odmítají pracovat. Byla definována role problémového žáka z pohledu několika autorů, věnována byla pozornost i příčinám problémového chování žáků, poruchám chování z hlediska stupně společenské závažnosti, dle sociální klasifikace, dimenzionální klasifikace, školské klasifikace, z hlediska kvalitativního i kvantitativního, zmíněno bylo i vymezení MKN-10. Teoretická část seznámila s reagováním žáků vůči škole, byla zmíněna opatření užívaná školou jako pravidla a řád, vedení třídnických hodin, institut výchovné komise, spolupráce s výchovným poradcem, školním metodikem prevence, školním psychologem. Důraz byl kladen na kázeňská opatření, zmíněno bylo hodnocení chování.

Dále bylo pojednáno o rodinném prostředí žáků, byla zmíněna krize rodiny, byl popsán jev nejistého rodičovství, způsoby rodičovské výchovy, zdůrazněno bylo nepodnětné rodinné prostředí. Autorka se zaměřila i na klinické rodiny (např. antisociální rodina, výchova typu nepřijetí, výchova egocentrická, funkční rodiny s přechodnými, více či méně vážnými problémy, rodiny problémové, dysfunkční, afunkční, rozmazlující, nadměrně liberální). Věnována byla i kapitola romské rodině, která v současné době ztrácí na stabilitě. Další část druhé kapitoly byla věnována volnočasovým aktivitám dětí a byl popsán fenomén osamělosti. Zmíněna byla otázka autority v rodině, stanovení hranic v rodině, problém výchovného opatření – trestům.

Pro dokreslení výchovně problémových žáků byla zmíněna vývojová specifika dětí plnicích povinnou školní docházkou. Byla popsána stádia vývoje dle Eriksona, stádium snaživosti a identity proti konfúzi rolí. Podrobně byl popsán mladší školní věk, kdy v tomto období dochází ke zdokonalování motorických schopností, zdokonalují se smysly, mechanická paměť, vyvíjí se sebeúcta jedince, dítě je schopno empatie. Pro toto období byl zdůrazněn vliv vrstevníků, autorita učitele, povinnosti dítěte a problém nedostatečně socializovaného chování. Dále byl podrobně popsán střední školní věk, ve kterém se zvyšuje výkonnost všech

orgánů, jako problém se mohou objevit rodiče, kteří nedokáží dítěti vypomoci se školními povinnostmi, důraz byl kladen na potřebu akceptace dětské osobnosti a jako problém bylo zmíněno nevyhovující očekávání skupiny. Dále byl v této kapitole popsán starší školní věk, jako období, ve kterém se dítě snaží odlišit. Důraz byl kladen na problémovou komunikaci mezi rodičem a dítětem a byly zmíněny potřeby identity, sebeurčení a porušování norem. Kapitola byla ukončena společnými rysy problémového chování dětí, které vymezil Kohoutek.

Teoretická část diplomové práce byla uzavřena kapitolami sociální kurately s vymezením pojmů sociální kuratela, funkce sociální kurately, byl kladen důraz na poradenské aktivity, navázání spolupráce s dalšími institucemi jako jsou soudy, státní zastupitelství, probační a mediační služba, policie městská i státní, školy, lékaři, neziskové organizace. Byla podrobně popsána opatření užívaná sociální kuratelou dle aktuálních právních norem - výchovná opatření, trestní opatření, individuální plán ochrany dítěte, případová konference, metoda prošetření poměrů. Teoretická část byla ukončena vymezením klientely kurátora pro děti a mládež. V práci bylo popsáno, jakým způsobem se děti stávají klienty sociální kurately a o jaké děti se konkrétně jedná.

Cílem předložené diplomové práce bylo v její empirické části uvést konkrétní postupy práce sociální kurately s výchovně problémovými žáky. Použity byly případové studie. Uskutečnily se pomocí techniky analýzy osobních dokumentů. Do kazuistik byly zvoleny extrémní případy, kde pro výběr byla vybrána kritéria: žáci doposud nebyli v evidenci sociální kurately, rodiče neuvádějí výchovné problémy svého dítěte, nesouhlasí s postupy všech zainteresovaných subjektů, při jednání s rodinou nebyly objeveny klasické problémy typické pro klientelu sociální kurately (trestná činnost, přestupky, užívání alkoholu a návykových látek, útěky od rodičů). V empirické části práce je popsáno, jakým způsobem je pracováno s výchovně problémovými dětmi ze ZŠ a jejich rodinou v rámci práce sociální kurately.

V předložených případových studiích bylo užito několika výchovných opatření (nařízení soudního dohledu nad výchovou nezletilého, povinnost zajistit lékařskou péči – diagnostický pobyt na dětském oddělení psychiatrické léčebny, návrh na nařízení předběžného opatření, návrh na uložení ústavní výchovy). Výchovná opatření byla ze strany sociální kurately užita v případě nespolupráce rodiny s doporučovanými institucemi a při nezájmu o dítě ze strany rodiny.

V empirické části diplomové práce byl ukázán postup spolupráce ZŠ se sociální kuratelou a dalšími zainteresovanými subjekty do problematiky výchovně problémových dětí. Poukázala

na to, zda je navázání spolupráce ZŠ se sociální kuratelou přínosné pro výchovně problémové dítě.

Výzkum přinesl hlubší porozumění výchovně problémovým dětem v tom, že se jedná o děti pocházející z neúplných rodin, kde chybí mužský vzor, matky mají nízké vzdělání, rodina má finanční problémy, dále mají matky problémy s rodičovskými kompetencemi, matky nedůvěřují institucím, zaujmají ochranný postoj. Dále bylo výzkumem zjištěno, že v případě výchovných problémů se žáky nebyla včas kontaktována sociální kuratelka, ať ZŠ nebo dětským pediatrem.

Výsledky předkládaného výzkumu by mohly výrazně obohatit znalost problematiky sociální kurately při práci s výchovně problémovými dětmi ze ZŠ ve vztahu ke spolupráci se ZŠ. Pracovníci ZŠ se mohou pomocí uvedených kazuistik vyvarovat v budoucnu nevhodným postupům, více se zamyslet nad užitím vhodných opatření, včas oznámit výchovné problémy s dítětem ve spolupráci s příslušným OSPOD.

Empirická část může být přínosem i pro studenty jakožto budoucí učitele, kteří se budou setkávat s výchovně problémovými dětmi při své práci. V případě tak závažných výchovných problémů, jaké jsou uvedeny v předložených kazuistikách, by měla být práce obohacena i pro soudní instituce, kde zdlouhavé čekací lhůty na zahájení řízení, případně vynesení rozsudku mohou mít veliký vliv na další fungování rodiny.

Práce by mohla obohatit i laickou veřejnost, která je kritická jak k postupům vyučujících, tak k postupům sociální kurately při řešení problémového jednání dětí, aniž by přesně věděla, s jakými případy musí učitelé a kurátor pro děti a mládež pracovat.

Poučení plyne i pro sociální kuratelku, která v uvedených případových studiích užila výchovná opatření pouze v případě, kdy rodina nespolupracovala. Autorka se domnívá, že pokud by výchovná opatření byla užita dříve, nemusely problémy dětí natolik eskalovat.

Literatura

- AUGER, Marie-Thérèse, BOUCHARLAT, Christiane (přeložila Lucie Bučinová). *Učitel a problémový žák: strategie pro řešení problémů*. 1. vyd. Praha: Portál, 2005. 128 s. ISBN 80-7178-907-0.
- BENDL, Stanislav. *Jak předcházet nekázní aneb kázeňské prostředky*. 1. vyd. Praha: ISV nakl., 2004a. 208 s. ISBN 80-86642-14-3.
- BENDL, Stanislav. *Neukázněný žák: cesta institucionální pomoci*. 1. vyd. Praha: ISV, 2004. 100 s. ISBN 80-86642-36-4.
- BENDL, Stanislav. *Kázeňské problémy ve škole*. Aktualiz. vyd. Praha: Triton, 2011. 264 s. ISBN 978-80-7387-436-0.
- BENDL, Stanislav. *Školní nekázeň v teorii a praxi: učence pro studenty učitelství*. 1. vyd. Praha: Triton, 2011. 208 s. ISBN 978-80-7387-432-2.
- ČÁP, J. *Psychologie výchovy a vyučování*. Dotisk. Praha: Karolinum, 1997. S. 265 – 283. ISBN 80-7066-534-3.
- ČÁP, J., MAREŠ, J. *Psychologie pro učitele*. 2. vyd. Praha: Portál, 2007. ISBN 978-80-7367-237-7.
- GOJOVÁ, Alice. *Příručka pro metodiky sociální prevence a sociální kurátory*. Ostrava: Pitstopmedia, 2007. 85 s. ISBN 978-80-7368-329-0.
- ELLIOTT, Julian, MAURICE, Place. *Dítě v nesnázích. Prevence, příčiny, terapie*. 1. vyd. Praha: Grada, 2002. 208 s. ISBN 80-247-0182-0.
- ERETOVÁ, Naděžda a kol. *Pedagogická intervence u žáků ZŠ*. 1. vyd. Praha: Wolters Kluwer ČR, 2010. S. 1 – 146. ISBN 978-80-7357-603-5.
- HARTL, P. HARTLOVÁ, H. *Psychologický slovník*. 1. vyd. Praha: Portál, 2000. ISBN 80-7178-303-X.
- HELUS, Z. *Sociální psychologie pro pedagogy*. 1. vyd. Praha: Grada, 2007. S. 135 – 227. ISBN 978-80-247-1168-3.
- HENDL, Jan. *Kvalitativní výzkum: základní teorie, metody a aplikace*. 2. vyd. Praha: Portál, 2008. 408 s. ISBN 978-80-7367-485-4.
- HEPNAROVÁ, G. *Spolupráce s romskou rodinou v kontextu práce komunitního centra*. Kol. *Riziková mládež v současné společnosti*. Hradec Králové: Gaudeamus, 2006. S. 203 – 209. ISBN 80-7041-044-2.
- JANSKÝ, Pavel. *Problémové dítě a náhradní výchovné péče ve školských zařízeních*. 1. vyd. Hradec Králové: Gaudeamus, 2004. 168 s. ISBN 80-7041-114-7.
- KOVAŘÍK, J. ŠMOLKA, P. *Současná rodina. Problémy-konstanty-proměny-naděje*. 1. vyd. Praha: Asociace manželských a rodinných poradců ČR, 1996.
- KRAUS, Blahoslav. *Základy sociální pedagogiky*. 1. vyd. Praha: Portál, 2008. 216 s. ISBN 978-80-7367-383-3.
- KYRIACOU, Chris. *Klíčové dovednosti učitele*. 1. vyd. Praha: Portál, 1996. S. 95 – 120. ISBN 80-7178-022-7.
- LANGER, Stanislav. *Problémový žák na prvním stupni základní školy (školy obecné) s úvodem do problematiky školní zralosti dítěte*. 1. vyd. Hradec Králové: Kotva, 1999. S. 134 – 169. ISBN 80-900254-5-5.
- MALACH, Josef. *Teorie metodiky výchovy*. 1. vyd. Praha: UJAK, 2007. 228 s. ISBN 978-80-86723-29-7.
- MATĚJČEK, Zdeněk, DYTRYCH, Zdeněk. *Jak a proč nás trápí děti*. 1. vyd. Praha: Grada, 1997. 192 s. ISBN 80-7169-587-4.
- MATOUŠEK, Oldřich. *Metody a řízení sociální práce*. 1. vyd. Praha: Portál, 2003. s. 179 – 230. ISBN 80-7178-548-2.
- MATOUŠEK, Oldřich. *Rodina jako instituce a vztahová síť*. 3. vyd. Praha: Slon, 2003. 161 s. ISBN 80-86429-19-9.

- MATOUŠEK, O., MATOUŠKOVÁ, A. *Mládež a delikvence*. 3. vyd. Praha: Portál, 2011. 344 s. ISBN 978-80-7367-825-8.
- MATOUŠKOVÁ, Andrea. Probační a mediační služba. *Sociální práce. Sociální práce s pachateli trestných činů*. 2012, č. 2, s. 37 – 39. ISSN 1213-6204.
- MERTIN, V., KREJČOVÁ, L a kol. *Problémy s chováním ve škole – jak na ně: individuální výchovný plán*. 1. vyd. Praha: Wolters Kluwer ČR, 2013. 200 s. ISBN 978-80-7478-026-4.
- MOŽNÝ, Ivo. *Rodina a společnost*. 2. vyd. Praha: Slon, 2011. ISBN 978-80-86429-87-8.
- MUSILOVÁ, Marcela. *Případová studie jako součást pedagogické praxe*. 2. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého, 2003. 42 s. ISBN 80-244-0749-3.
- NAVRÁTIL, S., MATTIOLI, J. *Problémové chování dětí a mládeže. Jak mu předcházet, jak ho eliminovat*. 1. vyd. Praha: Grada, 2011. 120 s. ISBN 978-80-247-3672-3.
- NOVOTNÁ, Věra a kol. *Zákon o sociálně-právní ochraně dětí: komentář*. 2. akt. vyd. Praha: Linde, 2002. 306 s. ISBN 80-861-3131-9.
- NOVOTNÁ, Věra, FEJT, Vladimír. *Sociálně-právní ochrana dětí*. 1. vyd. Praha: UJAK, 2009. 256 s. ISBN 978-80-86723-77-8.
- PELIKÁN, Jiří. *Hledání těžiště výchovy*. 1. vyd. Praha: Karolinum, 2007. 175 s. ISBN 978-80-246-1265-2.
- PELIKÁN, Jiří. *Výchova jako teoretický problém*. 1. vyd. Ostrava: Amonium servis, 1995. 234 s. ISBN 80-85498-27-8.
- PELIKÁN, Jiří. *Základy empirického výzkumu pedagogických jevů*. 2. vyd. Praha: Karolinum, 1998. 270 s. ISBN 80-7184-569-8.
- PLAŇAVA, Ivo. *Manželství a rodiny*. 1. vyd. Brno: Doplněk, 2000. 294 s. ISBN 80-7239-039-2.
- PROCHÁZKA, Miroslav. *Sociální pedagogika*. 1. vyd. Praha: Grada Publishing, a. s., 2012. S. 86 – 180. ISBN 978-80-247-3470-5.
- PRŮCHA, Jan, WALTEROVÁ, Eliška, MAREŠ, Jiří. *Pedagogický slovník*. 4. vyd. Praha: Portál, 2003. S. 125, 170, 201, 202 – 203. ISBN 80-7178-772-8.
- PTÁČEK, Radek. *Poruchy chování v dětském věku*. Praha: Vzdělávací institut ochrany dětí, 2006. 24 s. ISBN 80-86991-81-4.
- PTÁČEK, Radek, KUŽELOVÁ, Hana. *Vývojová psychologie pro sociální práci*. Praha: MPSV, 2013. ISBN 978-80-7421-060-0.
- ŘÍČAN, Pavel, KREJČÍŘOVÁ, Dana. *Dětská klinická psychologie*. 4. přep. vyd. Praha: Grada, 2006. S. 240 - 244. ISBN 80-247-1049-8.
- ŘÍČAN, Pavel. *Cesta životem: vývojová psychologie*. 2. vyd. Praha: Portál, 2004. S. 145 – 190. ISBN 80-7367-124-7.
- SHARRY, John. *Řešíme problémy s výchovou dětí a dospívajících*. 1. Vyd. Brno : Computer Press, 2006. 143 s. ISBN 80-251-1295-0.
- SLOMEK, Zdeněk. *Etopedie*. 1. vyd. Praha: UJAK, 2010. 96 s. ISBN 978-80-86723-84-6.
- SOVÁK, Miloš. *Nárys speciální pedagogiky*. 3. vyd. Praha: SPN, 1977. 213 s. ISBN neuv.
- STŘELEČEK, Stanislav a kol. *Kapitoly z teorie a metodiky výchovy*. 1. vyd. Brno: Paido, 1998. 189 s. ISBN 80-85931-61-3.
- ŠVAŘÍČEK, Roman, ŠEĐOVÁ, Klára. *Kvalitativní výzkum v pedagogických vědách*. 1. vyd. Praha: Portál, 2007. 384 s. ISBN 978-80-7367-313-0.
- TRAIN, Alan (překlad Tomková, Dagmar) *Nejčastější poruchy chování dětí*. 1. vyd. Praha: Portál, 2001. 200 s. ISBN 80-7178-503-2.
- ÚLEHLA, Ivan. *Umění pomáhat. Učebnice metod sociální práce*. 3. vyd. Praha: Slon, 2005. 128 s. ISBN 80-86429-36-9.
- VÁGNEROVÁ, Marie. *Psychologie problémového dítěte školního věku*. 1. vyd. Praha: Karolinum, 2001. 170 s. ISBN 80-7184-488-8.
- VÁGNEROVÁ, Marie. *Psychopatologie pro pomáhající profese*. 3. vyd. Praha: Portál, 2004. S. 674 – 690, 779 – 830. ISBN 80-7178-802-3.

- VAŠUTOVÁ, Maria. *Pedagogické a psychologické problémy dětství a dospívání*. 1. vyd. Ostrava: Ostravská univerzita, FF, 2005. 280 s. ISBN 80-7042-691-8.
- VESELÁ, Jana. *Kapitoly ze sociální pedagogiky*. 1. vyd. Pardubice: Univerzita Pardubice, 2006. 210 s. ISBN 80-7194-864-0.
- VOJTOVÁ, VĚRA. Kapitoly z etopedie I. *Přístupy k poruchám emocí a chování v současnosti*. 2. vyd. Brno: Books print s.r.o., 2008. 136 s. ISBN 978-80-210-4573-6.
- WIRZ, Daniel. *Výchova začíná vztahem*. 1. vyd. Brno: Cerm, 2007. 107 s. ISBN 978-80-7204-503-7.

Zdroje v cizím jazyku

(pro potřeby své diplomové práce přeložila Eva Nováková)

ERIKSON, E. *Eight Ages od Man by David Elkind*. [online]. [cit. 31. 1. 2014]. Dostupné z

https://www.pdx.edu/sites/www.pdx.edu.ceed/files/sscbt_EriksonsEightAgesofMan.pdf

MIŠÍKOVÁ, J. *Základy sociologie rodiny*. Ostrava: OU, 2003. 1. vyd. 55 s. ISBN 80-7042-291-2.

MATULČÍKOVÁ, M. *Preměny v koncepte detstva a výchovná autorita*. In VALIŠOVÁ, A. a kol. *Autorita a proměny jejího pojetí v edukačním prostředí*. 1. vyd. Univerzita Karlova v Praze: Karolinum, 2011. S. 111 – 126. ISBN 978-80-1939-2.

Internetové zdroje

2. směrnice Ministerstva práce a sociálních věcí č. j.: 2013/26780-21 ze dne 19. září 2013 o stanovení rozsahu evidence dětí a obsahu spisové dokumentace o dětech vedené orgány sociálně-právní ochrany dětí a o stanovení rozsahu evidence a obsahu spisové dokumentace v oblasti náhradní rodinné péče. Částka 5/2013 [online]. [cit. 31. 1. 2014]. Dostupné z

<http://www.mvcr.cz/clanek/vestnik-vlady-pro-organy-kraju-a-organy-obci-715089.aspx>

KOHOUTEK, R. *Deficility chování dětí a mládeže*. [online]. [cit. 2. 4. 2014]. Dostupné z http://www.ped.muni.cz/wpsy/old/stud_materialy/koh_%20deficility.htm

Legislativa

ÚZ, sv. 979. *Občanský soudní řád: Soudní řád správní ; Rozhodčí řízení ; Exekuční řád ; Soudní poplatky : a další předpisy: podle stavu k 7. 10. 2013*. Ostrava: Sagit. ISBN 978-80-720-8004-9.

ÚZ, sv. 956. *Občanský zákoník a související předpisy: podle stavu k 8. 4. 2013*. Ostrava: Sagit. ISBN 978-80-720-898-19.

ÚZ, sv. 966. *Trestní předpisy: podle stavu k 17. 6. 2013*. Ostrava: Sagit. ISBN 978-80-720-899-18.

ÚZ, sv. 996. *Rodinné právo; sociálně-právní ochrana dětí; mezinárodněprávní ochrana dětí; registrované partnerství: podle stavu k 1. 1. 2014*. Ostrava: Sagit. ISBN 978-80-748-802-23.